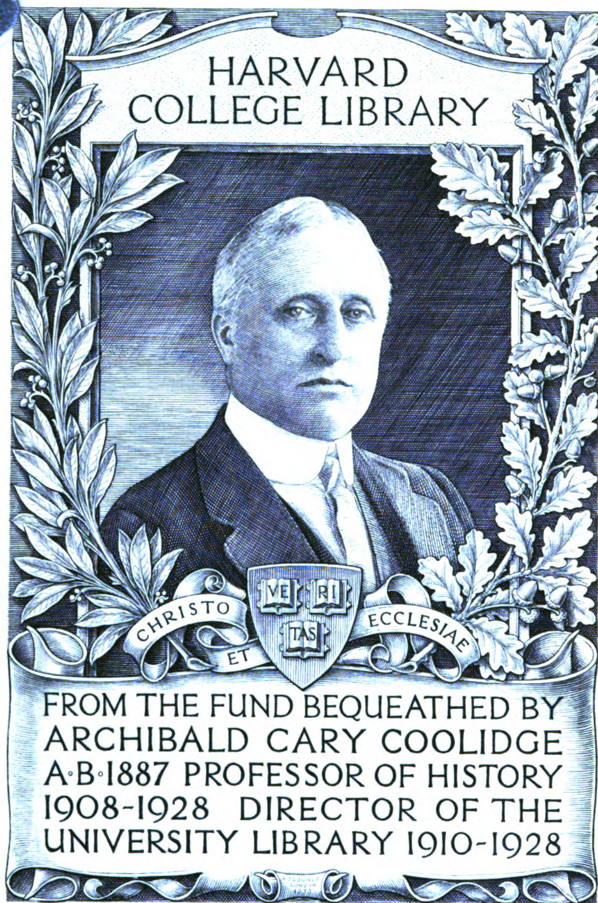


IDEY NAPOLEONSKÉ


HARVARD
COLLEGE LIBRARY
VE RI TAS
CHRISTO ET ECCLESIAE
FROM THE FUND BEQUEATHED BY
ARCHIBALD CARY COOLIDGE
A·B·1887 PROFESSOR OF HISTORY
1908-1928 DIRECTOR OF THE
UNIVERSITY LIBRARY 1910-1928

IDEY NAPOLEONSKÉ.

OD PRINCE

NAPOLEONA LUDVÍKA BONAPARTA.

PŘELOŽIL Z FRANČINY

JAK. MALÝ.

V PRAZE.
TISK A SKLAD ANTONÍNA RENNA.
1864.

Cena 60 kr. r. č.

IDEY NAPOLEONSKÉ.

0

IDEY NAPOLEONSKÉ.

OD PRINCE

NAPOLEONA LUDVÍKA BONAPARTA.

Starý system jest u konce,
a nový ještě není usazen.
(Napoleon.)

Přeložil z frančiny
Jak. Malý.

V PRAZE, 1864.
TISK A SKLAD ANTONINA RENNA.

OBSAH.

HLAVA ČTVRTÁ.

Otázka zevnitřní.

HLAVA PÁTÁ.

Cíl, ku kterému směřoval císař.

HLAVA ŠESTÁ.

HLAVA SEDMÁ.

LISTINNÉ DOKLADY.

Připomenuti překladatele.

Kniha tato, kterou nynější císař Francouzský sepsal ve svém vyhnanství anglickém, jest apologie prvního císařství, v níž vykládají se zásady, jakými veliký jeho strýc řídil se u vládě své. Kdežto pak synovec ve všem činí se následovníkem strýcovým, musíme za to pokládati, že dostav se ku panování tytéž zásady i za své vlastní přijal. Již tím samým, že obsahuje a vysvětluje zásady dvou tak výtečných panovníků, má tedy spis náš vysokou zajímavost.

Nechceme skoumati, jak dalece oba Napoleonové skutečně se řídili a řídí vladařskými zásadami tuto vyřknutými, zdali jednoho i druhého nevedly a nevedou někdy i jiné

ohledy, buď osobním prospěchem jemu vnukané anebo okolnostmi vnucované, zdali konečně částečné nedbání neb přestoupení jich nepřičinilo se podstatně ku pádu strýcově. *Dvojí* však jisto jest: *předně*, že panování prvního Napoleona bylo pro Francii nad míru požehnané a blahoplodné, jakož i péče jeho o zvýšení a ustálení blahobytu národního mnohem více přispěla k zachování jej u vděčné památce potomstva, nežli sláva a výboje, kteréž získal Francii; *zadruhé*, že zásady tuto hlásané, které synovec tak mistrně přivádí ve spojení s vládním systémem strýcovým, jsou v skutku zásadami jediné pravé politiky panovnické.

„Idey napoleonské,“ zamítajíce doktrinářské theorie o politické svobodě, jichž neplodnost samých o sobě se za republiky Francouzské dostatečně ukázala, mají na zřeteli *pokrok všeobecný* na základě *rovnoprávnosti* všech občanů, při čemž arci příliš do pozadí ustupuje politická svoboda, pro kterou národové mají teprv býti vychováni. Poslední toto mínění jest jenom přirozený následek úplného fiaska, jaké byla ve Francii přemrštěná blouznivost pro svobodu učinila v ohledu na státní organisací; jím vysvětluje se mnohá

stránka vlády prvního i třetího Napoleona Jakkoli však mínění to snadno vede ku přílišnému poručníkování nad národem, přece podstatně liší se od tak zvaného osvíceného absolutismu, majícího jinak mnohou podobnost s vládním systemem napoleonským. Kdežto si onen obral za heslo: „Vše pro národ, nic pomocí národu“ neupírá tento platnosti principu svobody, odkládaje toliko provedení jeho na kratší neb delší čas. V tom ohledu mohou se ovšem vláda a národ v mínění svém daleko rozcházeti, nikdy však není to spor principů, an obě strany uznávají tutéž základní zásadu; jedná se tu pouze o příhodnost, a o tu jest srozumnění vždycky možné.

Prostředky pak, jakými „Idey napoleonské“ dosáhnouti chtějí svého účele vládního vycházejíce z názoru naprosto objektivního a praktického, nižádnou předpojatostí nemýleného, jsou pravou trestí státnické moudrosti. Dajíť se hlavně uvésti na tři, bohužel dosavad tak málo ku platnosti přiváděné zásady, kteréž jsou následující:

1. Vláda vždycky se řiď dle skutečných poměrů a potřeb země, a nikdy dle abstraktních theorií neb oblíbených choutek.

2. Panovník nejlépe opatří prospěch vlastní svědomitou péčí o prospěch národu.

3. Vláda, chtějící se udržet na výši své moci, postav se sama v čelo pokroku.

Spůsob, jakými tyto zásady, srovnávající umění státnické se zákony mravnosti, v „Ideách napoleonských“ se vyvinují, tvoří zvláštní půvab toho spisu, pro každého vzdělance vysoce zajímavého. Jevíť se tu původce jeho mužem neobyčejného důmyslu a pronikavé bystrosti ducha, a co při Francouzovi obzvláště na váhu padá, mistrem skvělého slohu. Neníť zajisté nadsazováno, řekneme-li, že i kdyby Napoleon III. co panovník ničím nebyl proslul, jméno prince Ludvíka Napoleona jakožto spisovatele „Ideí napoleonských“ skvělo by se navždy mezi prvními výtečníky národu Francouzského.

Jak v politickém tak v literárním světě uznána jest vůbec cena a důležitost tohoto spisu, rozšířeného i v četných překladech. Zdálo se záhodno, podati jej také národu našemu v jazyku jeho, k čemuž nemůže býti doby vhodnější nad tuto, kde celá Evropa s napnutím očekává od Sekvany slova rozhodujícího v nynějších jejích politických zmat-

cích, kteréž promluviti má někdější spisovatel jeho.

Máme za to, že „Idey napoleonské“ v rouše českém přispějí podstatně k objasnění u nás mnohých politických otázek, jež dosavad větším dílem býval obyčej rozřešovati pouze cestou theoretickou, protože sobě nevšímáno běhu, jakým postupuje každý vývin politický. Stane-li se tak, bude nemálo získáno, neboť nic není nebezpečnějšího, jako politika abstraktní theorie.

V Praze, dne 11. března 1864.

J. M.

IDEA NAPOLEONSKÁ.

Nejenom ostatky císařovy, také jeho idey musejí se navrátit.

V Londýně, 1840.

Od pětadvaceti let marně se namáhá Evropa zavésti řád trvalý. Příčiny zmatků neustále se obnovují, a společnost jen střídavě přechází z horečné rozčilenosti ve zmalátnělou netečnost.

Tato neustavenost myslí společna jest všem dobám přechodním, ve kterých vladařové, nedbajíce následků, opouštějí stezku vedoucí od starého systemu k novému, kdežto by jí měli dáti směr pevný a pravidelný.

Veliké hnutí roku 1789 mělo dvojí rozdílnou povahu: společenskou a politickou. Revoluce sociální zvítězila při všech nehodách našich, kdežto revoluce politická nezdařila se vzdor vítězstvím lidu. V tom jediném leží příčina trapné naší rozmrzelosti.

Když na začátku devatenáctého století objevila se

veliká postava Napoleonova, společnost vzala na sebe novou tvářnost. Vlnobití obecného pobouření se utišilo, zříceniny zmizely, a s podivením patřiti bylo, kterak pořádek a blaho vynořují se z téhož jícnu propasti, který je na okamžení byl pohltil.

Veliký muž ten rozluštil pro Francii i pro Evropu otázky největší. On směle, ale bez přemrštěnosti a bez výtržků, působil přechod od starých zájmů k novým; on položil ve Francii rozsáhlé základy, mající pojistiti vítězství revoluce sociální i revoluce politické. Avšak sotva císařství kleslo, znova se objevil všeliký kvas rozbrojů: z minulosti vzkřísily se zastaralé nároky, a s nimi zároveň i přepiatost revoluční, jejímž byly původem. Vláda roku 1800 ustanovená, vedena jsouc duchem vyšším, zavedla všude řády pokroku na základech autority a pořádku; ale vláda starého spůsobu vyskytla se v letech 1814 a 1815 pod nátvařkou ideí liberálních. Mrtvola tato zahalila se v hadry nových barev, a umrlčí roucho pokládáno za plénky novorozence veliké budoucnosti.

Toto zakuklení spůsobilo politování hodné spletení myslí, zmatena jest všeliká vážnost, zmatena všeliká hesla; cizí násilník pozdravován jménem osvoboditele národů; slavné zbytky vojsk republikánských a císařských nazývány loupežnými rotami; obdivovatelé oligarchického systemu anglického sluli svobodomyslníky, kdežto nadáváno stoupenců absolutismu těm, jenž toužebně pohřešovali ochrannou a demokratickou moc hrdiny plebejského, který byl pojistil samostatnost národů, jsa pravým representantem naší revoluce.

Jedné chvíle doufali jsme, že tento stav klamu a

nejistoty vezme konec a že revoluce roku 1830 navždy ustálí osudy Francie. Marná naděje! Revoluce nasila mezi nás jenom ještě více živlů zmatku a rozbroje, a nyní mají vrch toliko spletené theorie, sobecké zájmy a špinavé vášně.

Porušenost s jedné strany, lež s druhé, odevšad pak zášť, to stav náš! A uprostřed této směsice rozumnosti a bídáctví zdá se, že není více idey dosti veliké, aby shromáždila většinu, poněvadž není více muže dosti populárního, aby zosobňoval veliký zájem.

Tato rozštěpenost smýšlení, tento nedostatek velikosti, tato netečnost lidu jsou postačitelným důkazem, že všecky theorie, jichž zkušeno od roku 1815, nedovedly zavésti system a utvořiti stranu.

Společnost francouzská nepodává se popudu pravidelnému, nýbrž hledá stopy kteréby následovala, ona nepostupuje, ale bloudí na nejisto.

Nuže, nám, kteří též hledáme a též bloudíme, objevila se cesta, objevil se vůdce. Vůdcem tím jest muž neobyčejný, který co druhý Josue zadržel světlo a zaplašil tmu. Cestou pak tou jest brázda, kterou vyhloubil od jednoho konce světa k druhému, a z níž vzejde úroda a hojnost.

Na obtížné dráze, jakou se ubírati jest věku našemu, zdá se nám býti přiměřeno, neobírati si za učitele řečníky školské, nýbrž držeti se předpisů a státi se apoštoly muže, který byl ještě větším zákonodárcem nežli proslaveným vojevůdcem. Kdykoli v dějinách minulých dob vystoupil na jeviště světové muž veliký, zářící se dvojitým leskem zakladatele i válečníka,

vždycky pokolení po něm následující hanělo po jeho smrti zřízení od něho zavedená, dráhu od něho naznačenou.

Po mnohé věky národové pobřeží Jordánského zachovávali zákony Mojžišovy. Zřízení Mahometovo založilo onu říši východní, která podnes odolává naší civilisací. Vzdor zavraždění Caesara politika i podnět jeho udržely po šest set let jednotu Říma, odrazily barbary a rozšířily hranice říše.

Po osm set let system feudální a církevní, založený od Karla Velikého, vládl Evropou a za přechod sloužil od systemu římského k onomu, jenž nastal po roce 89. A my, jenž máme v řadách svých a v čele svém Mojžíše, Mahometa, Caesara, Karla Velikého, máme-liž jinde nežli v jeho předpisech hledati příklad a ústroj politický?

Velicí mužové to společné mají s božstvím, že nikdy zcela neumírají. Jich duch je přečká, a idea napoleonská vymrštila se znovu na sv. Heleně, tak jako mravouka evangelia se vítězně povznesla vzdor popravě Kalvárské.

Víra politická, jako víra náboženská, měla své mučenníky; ona, jako tato, bude mít své apoštoly, svou říši!

Vyložme několika slovy, co rozumíme slovem *idea napoleonská*.

Z každého politického otřesu vyjde nějaká mravní idea, sloužící pokroku a civilisací. Idea napoleonská vyšla z francouzské revoluce jako Minerva z hlavy Jupiterovy: s přílbicí na hlavě a celá obrněna. Ona bojovala pro svou bytost, vítězila aby přemluvila, pod-

lehla aby se znovu zrodila, z popele svého — následujíc tím příkladu božského!

Idea napoleonská záleží v opětném zřízení společnosti francouzské, zmítané padesátiletou revolucí, ve smíření pořádku se svobodou, práv národů se zásadami autority.

Uprostřed mezi dvěma rozhořčenými stranami, z nichž jedna vidí jen minulost a druhá jen budoucnost, ona sáhá k starým formám a novým zásadám.

Chtíc stavět pevně opírá systém svůj o zásady věčné spravedlnosti a rozdrcuje pod nohama theorie zpátečnické, zrodilé ze zámožnosti stran.

Ona dědičný systém staré aristokracie nahražuje řádem důstojenským, který s ubezpečením rovnosti odměňuje zásluhu a pojišťuje pořádek.

Ona v demokracii nachází živel moci a stálosti, držíc ji v kázni.

Ona ve svobodě nachází živel moci, připravujíc moudře panství její kladením širokých základů, dřív než přikročí ke stavbě.

Ona nejde ani za nejistým postupem jedné strany, aniž podává se vášním davu, ona rozkazuje po rozumu, ona vévodí v čele kráčejíc.

Vznášejíc se nad koteriemi politickými, prosta všeho předsudku národního, vidí ve Francii jen bratry snadno smiřitelné, a v rozličných národech evropských jen údy jediné veliké rodiny.

Ona nepostupuje vylučováním, nýbrž smiřováním; ona nerozdvojuje národ, ale sjednocuje ho. Ona každému přiděluje úlohu jemu náležitou, každého staví na místo jeho schopnostem a zásluhám přiměřené, na

nikom nežádajíc, aby se vykázal svým smýšlením aneb minulostí politickou.

Nemajíc jiné péče nežli o dobro, nevyhledává jakými strojnými prostředky by udržela moc se kolotající, nýbrž jakými prostředky by učinila zem šťastnou.

Ona jen věcem přikládá důležitost; jalových slov nenávidí. Opatření, o kterých jiní rokují deset let, ona provádí jediným rokem. Ona s rozpiatými plachtami žene se k oceánu civilisace, nemeškajíc se v bahnité kalužině neprospěšným zkoušením všelikých druhů plachet.

Ona zamítá denní polemiku, podobající se náboženským hádkám středověku, kde se přeli o metafysické otázky transsubstanciace krve Spasitelovy, místo uvažování velikých zásad evangelických. Ona také nikdy hlasu svého nepozdvihuje k zavrhování neb schvalování zákonu o mikroskopických garanciích, o zpátečnických vyloučeních neb skrácených svobodách; ona neprovozuje hru dětinskou, nýbrž, sama jsouc obrem, kdykoliv se bije, jest to boj Titanů: její zbraň jsou celí národové, a vítězství neb porážky její jsou světu znameními svobody neb otroctví.

Idea napoleonská má tolikéž odvětví, co má duch lidský rozličných stránek; ona obživuje rolnictví, vynalezá nové plodiny, přijímá z ciziny novoty, z kterých očekává prospěch. Ona vyrovnává hory, překračuje řeky, usnadňuje spojení a nutí národy podávat si ruce.

Ona zaměstnává všecky ruce a rozumy. Ona navštěvuje chatrče, ne však s lichým prohlášením lidských práv v rukou, nýbrž přinášejíc chudině nápoj

pro žízeň, pokrm pro hlad; a co více, zvěst o slávě ku probuzení její lásky k vlasti! Idea napoleonská jest jako idea evangelia: ona se vyhýbá nádheře, nemajíc potřebí ani oslavy ani lesku, by pronikla a byla vítána; ona jen v nejposlednějším případu odvolává se k bohu války. Pokorna bez podlosti klepá na každé dvéře, snáší urážky bez záští a msty, a kráčí ku předu bez zastávky, neboť ví, že před ní jde světlo a za ní následují národové.

Idea napoleonská, vědoma sobě síly své, zamítá od sebe porušitelnost, pochlebenství a lež, tyto mrzké pomocnice slabosti. Mluvíc k celému národu nelichotí mu; pohrdáť ona frásemi demokratického lokajství, jakými se lahodí davům k získání ledajakých sympatií, dle příkladu oněch dvořanů, kteří velikému králi *) kadili v jeho stáří, vynášejíce při něm vlastnosti, jakých neměl více. Jejím účelem není, získati si pomíjející oblíbenost podněcováním neututlaných záští a lichocením nebezpečným vášním; ona každému řekne co myslí, ať je to král neb tribun, bohatec neb chudák; ona uděluje chválu neb hanu, dle toho, jsou-li skutky hodny chvály neb hany.

Idea napoleonská od dávna si získala sympatie lidu, poněvadž u něho cit předchází poznání, neboť srdce dříve cítí nežli mysl chápe. Když náboženství křesťanské se šířilo, národové přijali je dříve nežli pochopili celý dosah jeho mravouky. Vliv velikého ducha, podobný působení božskému, jest plyn, který

*) Ludvíku XIV. Pozn. překl.

jak elektřina se rozlévaje povznáší obraznost, zachvívá srdcem a útrobou, poněvadž se dotýká duše dříve nežli přesvědčuje.

Vlivu toho, jakým se domýšlí působiti na lid obecný, nechce použiti ku převrácení společnosti, nýbrž naopak k novému ustavení a zřízení jejímu. Idea napoleonská tedy jest sama sebou v stejné míře ideí pokoje jako ideí války, v stejné míře ideí pořádku a obnovy, jako ideí překotu. Ona bez hněvu a záští přiznává se k politické morálce, již první pojal onen veliký muž. Ona vyvinuje veliké zásady spravedlnosti, autority, svobody, na něž tak často bývá zapomínáno v dobách zmatku.

Chtíc zároveň přemluvit i přesvědčit káže svornost a důvěru, a raději se odvolává k rozumu než k násilí. Když však, přílišným protivenstvím dohnána k nejhoršímu, stane se jedinou nadějí nešťastného lidu a posledním útočištěm slávy a cti vlasti: pak chopí se opět přílbice a kopí, a vystoupíc na oltář vlasti promluví k lidu oklamanému tolika kněžími a kazateli, co promluvil svatý Remigius k divokému Sikambrovi: „Překoť své nepravé bohy a hliněné modly; spal čemu jsi se klaněl dosavád, a klaň se tomu co jsi pálil.“

PŘEDMLUVA.

Kdyby osud, rodem mně věštěný, nebyl proměněn býval událostmi, já, synovec císařův, byl bych býval jedním z obranců jeho trůnu, jedním z rozšiřovatelů jeho ideí; byl bych se účastným stal slávy, buď podporou býti jeho budovy anebo zemříti v jednom z čtverhranů jeho gardy co bojovník za Francii. Císaře není více!... ale duch jeho nezemřel. Zbaven možnosti, hájiti zbraní jeho moci ochranné, mohu aspoň pokusiti se o hájení památky jeho pérem. Vyjasniti mínění rozbíráním myšlénky, která ho vedla při vysokých jeho zámyslech, připomínati rozsáhlé plány jeho, jest úlohou, která lahodí mému srdci a zároveň mi útěchy podává v mém vyhnanství! Obava, abych se nesetkal s míněním odporným, neodstraší mne; idey, které jsou pod egidou největšího genia novějších časů, mohou být vysloveny bez obalu; jim netřeba měnit se k vůli atmosféře politické. Jsa ne-

přítel vší pouhé theorie a vší mravní odvislosti, nemám závazků se žádnou stranou, se žádnou sektou, se žádnou vládou; hlas můj jest svoboden jako myšlénka má ... a já miluji svobodu.

V Carlston Terrace, v červenci 1839.

IDEY NAPOLEONSKÉ.

HLAVA PRVNÍ.

O VLÁDÁCH VŮBEC.

Všeobecné hnutí pokroku. — Formy vládní. — Úloha jejich.

Všecky revoluce, jimiž byli zmítáni národové, všecka úsilí velikých mužů, bojovníků neb zákonodárců, zdaž neměly jistého účelu? Či pohybujeme se stále v kruhu kolemchodném, kde světlo následuje po nevědomosti a barbarství po civilisací? Daleka budiž od nás myšlénka tak truchlivá! Posvátný oheň, který nás oživuje, musí nás vésti k výsledku, důstojnému oné mocnosti božské, jenž nám jej vdechla. Zdokonalování společnosti pokračuje bez zastávky, vzdor překážkám; neznáť ono mezí nežli světových.

„Lidské plémě," pravil Pascal, „jest člověk neumírající a napořád se zdokonalující." Vznešené to podobenství pravdy a hlubokomyslnosti! Pokolení lidské neumírá, ale nicméně podstupuje všecky nemoci, jimž podroben jest člověk, a jakkoli se neustále zdokonaluje, neníť zproštěno vášní lidských, zbrojnice

to nebezpečné ale nevyhnutelné, která jest příčinou našeho povznešení neb naší zkázy.

Porovnání toto stručně vyslovuje zásady, na kterých se zakládá život národů, život to mající dvojí povahu a dvojí pud, jeden božský, směřující k našemu zdokonalení, druhý smrtelný, směřující k naší zkáze.

Společnost v sobě tedy obsahuje dva živly: s jedné strany nesmrtelnost a pokrok, s druhé chorobnost a rozpadlost.

Pokolení po sobě následující účastňují se stejných živlů.

Všickni národové mají něco společného, totiž potřebu zdokonalení; máť pak také každý z nich něco zvláštního, totiž spůsob chorobnosti, která maří jeho snahy.

Vlády ustanoveny jsou k tomu, aby společnosti nápomocny byly v překonávání překážek jim v cestu se stavících. Spůsob jich musí být rozdílný dle povahy závad, jež povolány jsou přemáhati, dle věku, dle národu, jejž mají spravovati. Úkol jejich nebyl a nebude nikdy lehký, poněvadž ty dva protivné živly, z nichžto se skládá bytnost naše, požadují užívání rozličných prostředků. Pod vlivem naší božské podstaty nepotřebí nám ku postupu leč svobody a práce, pod vlivem smrtelné naší přirozenosti potřebujeme na své cestě vůdce a podpory.

Vláda není, jak se vyjádřil jistý na slovo vzatý ekonomista, *potřebný vřed*, ona spíše jest blahodárnou pudící mocí celého organismu společnosti.

Rozvinujíce před svýma očima obraz dějin, ihned

spatřujeme dva veliké zjevy: na jedné straně systém stálý, řídící se postupem pravidelným, jenž ubírá se dále, nevracujíc se nikdy ke stopě své — to jest pokrok; na druhé straně zas vidíme jen ohebnost a proměnlivost — to jsou formy vládní.

Pokrok nikdy nezmizí, ale náhle se pošinuje; od vládnoucích přechází na ovládané. Účel revolucí jest převésti jej nazpět k vládnoucím. Když jest v čele společnosti, kráčí směle, neboť vévodí; když jest v obecném lidu, postupuje malými kroky, neboť zápasí. V prvním případu národ důvěřující dává se vésti; v posledním naopak činí všecko sám od sebe.

Co svět světem stojí, pokrok měl vždycky své místo. Abychom jej poznali, potřebujeme jen stopovati dráhu civilisace: ta naznačena jest velikými muži, kteří jsou jako sloupové milní, každý o stupeň vyšší, čím více se blížíme ku konci; tak kráčíme od Alexandra k Caesarovi, od Caesara ku Konstantinovi, od Konstantina ku Karlu Velikému, od Karla Velikého k Napoleonovi.

Naproti tomu formy vládní neřídí se stálými zákony. Republiky jsou tak staré jako svět: dědičnost a volba od věků spolu zápasily o platnost, moc pak střídavě dostávala se vždycky tomu, na čí straně byly vědomosti a osvěta, právo nebo síla. Nemá tedy být vláda ustálená ve formách neproměnlivých, neboť není formule vládní pro blaho národů, jako není léku všeobecného pro veškeré nemoci. „Každá otázka o formu politickou,“ praví Carrel, „má svůj základ ve stavu společnosti, a nikde jinde.“ Tato slova obsahují ve-

likou pravdu V politice jest blaho jen relativní, nikdy absolutní.

Přisvědčíme-li k tomu co zde vysloveno, pak nelze klásti velikou váhu na učené rozdíly, jaké činí publicisté, mezi jedinovládou a mnohovládou, mezi vládami demokratickými a vládami aristokratickými. *) Všecky byly dobré pokud trvaly; *ta* forma byla lepší pro *ten* národ, která trvala nejdéle. *A priori* pak nejlepší vláda jest ta, která plní dobře svou úlohu, totiž ta, která se přispůsobuje potřebě doby, a která upodobňujíc se dle stavu, v jakém společnost se právě nalézá, používá potřebných prostředků, aby urovnala a usnadnila cestu pokračující civilisací.

S politováním vyznávám, že na ten čas nevidím jen dvě vlády, které dobře vyplňují úlohu od Prozřetelnosti jim vytknutou: jsou to oba kolosy na končinách světa, jeden na kraji nového, druhý na kraji starého. **) Zatím co náš starý střed evropský po-

---

*) Nenapadá mně pouštěti se do uvažování přednosti monarchie neb republiky; zůstavuji filosofům a metafysikům péči o rozluštění úlohy, která dle mého mínění jest z pouhého domyslu nerozluštitelná. V monarchii nevidím ani práva božského ani všech těch vad, jaké v ní chtějí nalézati; v dědičnosti vidím jediné ubezpečení celosti země. K ocenění toho mínění potřebí jen připomenouti sobě, že obě monarchie, Francie a Německo, povstaly stejnou dobou rozdělením říše Karla Velikého; v Němcích stala se koruna čistě volitebnou, ve Francii zůstala dědičnou. Po osmi stech letech bylo Německo rozděleno asi na 1200 států, a národnost jeho zmizela: kdežto ve Francii zásada dědičnosti byla zahubila všecky malé panovníky a utvořila národ veliký a srostitý.

**) Nechci tím říci, že všecky ostatní vlády evropské

dobá se sopce, již vlastní jícen tráví, dva ti národové východní a západní, kráčejí neustále cestou zdokonalování, jeden veden vůlí jediného, druhý svobodou.

Sjednoceným Obcím americkým uložila Prozřetelnost péči o zalidnění a získání pro civilisaci nesmírných končin, které se prostírají mezi oceánem Atlantickým a Jižním a mezi severní točnou a rovníkem. Vláda, která není nic jiného nežli pouhou správou, nepotřebovala dosavad činit nic více, nežli ve skutek uvádět staré přísloví: *Laissez faire, laissez passer* *) hověním neodolatelnému pudu, jenž národy americké žene k západu.

V Rusku jest to dynastie císařská, kteréž povinnováno jest ono za všechen pokrok, jenž ohromou tuto říši od půldruhého sta let vytrhl z barbarství. Moc císařská bojovati musí se všemi starými předsudky naší staré Evropy, ona musí co nejvíce možná soustřediti v rukou jednohó síly státu, aby mohla zničiti všecky nešvary, rozplozující se pod přístřeším svobod obecních a feudálních.

A ty, Francie Jindřicha IV., Ludvíka XIV., Carnotova, Napoleonova, která jsi vždycky byla západu evropskému pramenem pokroku, ty, která se honosíš oběma sloupy říší, duchem pokojných umění i duchem válečnickým, tobě není vyplniti žádného povolání? Máš-li stráviti síly a ráznost svou v ustavičném boji

---

jsou špatné; chtěl jsem jen říci, že právě této doby není žádné, která by se nacházela na výši podobného velikého povolání.

*) Nebraňte, pusťte vůli.

s vlastními dětmi? Nikoliv, takové nemůže býti tvoje určení; přijdeť zajisté den, kde, aby se tebou vládlo, bude potřebí pochopiti, že úkol tvůj jest, při každém smlouvání vrhat meč Brennův na váhu ve prospěch civilisace!

HLAVA DRUHÁ.

IDEY VŠEOBECNÉ.

Úkol císařův. — Svoboda postupuje stejným spůsobem jako náboženství. — Obnovení monarchie a náboženství katolického. — Kterak máme posuzovat Napoleona.

Když idey světovládné v průběhu dlouhého času potřebným přetvořením společnosti ztratí sílu a panování své, vyskytnou se nové, jimž určeno nahradit své předchůdce. Jakkoliv tedy mají v sobě zárodek nového ústrojí, nicméně postupují rušíce. Tak vysoké pak domnění mají o sobě idey nově vznikající, a naší pomíjející bytnosti tak velice lahodí myšlénka trvalosti, že při každém kameni, jejž srazí se starého stavení, prohlašují zbořeninu, na které se usazují, za novou budovu o základech nezrušitelných, až nové sutiny přes sebe se kácející je přesvědčí, že pouze bouraly, ale nestavěly, a že k svému dílu potřebují materiálu co nejpevnějšího, má-li se státi útočištěm proti řítícím se troskám minulosti.

Tak zdálo se, že též idey roku 89 — které překotíce Evropu konečně ubezpečí její poklid — již roku 91 zničily starý řád a utvořily nový. Ale počátek svobody jest klopotný, a dílo dlouhých věků

nebývá zrušeno bez strašných otřesů! Na rok 91 přišel 93, i bylo vidět rozvaliny nad rozvalinami, přetvory nad přetvorami, až naposledy objevil se Napoleon, rozmotal směsici nicoty a slávy, oddělil pravdy od vášní, živly nadějné od mrtvých zárodků, a v jedno sloučil všecky ony veliké zásady, které, neustále zápasíce jedna s druhou, překážely pokroku, na kterém záleželo jim všem.

Napoleon, octnuv se na jevišti světovém, shledal že mu připadl úkol, státi se *vykonavatelem kšaftu* revoluce. Záhubný žár stranictví byl udušen, a když revoluce, skonávající ale nepřemožená, ukládala Napoleonovi, aby vyplnil její poslední vůli, měla mu říci: „Upevni na trvalých základech hlavní výsledky mého úsilí, sjednoť Francouze rozdvojené, odraz feudální Evropu spolčenou proti mně, zacel rány mé, osvěť národy, vykonej do rozsáhla co já musila dělat do hloubi, staň se Evropě co já byla Francii; a kdybys vlastní krví musel zalévat strom civilisace, vidět záměry své nepoznané, rodinu svou u vyhnanství bloudící po světě: nikdy neopouštěj svatou věc národu Francouzského a zjednej jí vítězství všemi prostředky, jež vymýšlí veliký duch a schvaluje lidskost.“

Tuto velikou úlohu vykonal Napoleon až do konce. Úkol jeho byl těžký. Bylo mu upokojiti společnost, překypující ještě nevrlostí a zlobou na nové zásady, a použiti k upevňování týchž nástrojů, které dosavad byly sloužily pouze k rozkotávání.

Společný osud každé nově objevené pravdy jest, že zalekává ale nesvádí, že oblažuje ale nepřesvěd-

čuje. Jest to tím, že majíc přemáhati překážky musí zápasit s nimi a je povalit, až pochopena i přijata vůbec stane se základem nového řádu společenského.

Svoboda kráčí stejnou cestou, jako kráčelo náboženství křesťanské. Zbraní smrtící jsouc společnosti starořímské zbuzovalo křesťanství dlouhý čas u národů bázeň a nenávist, pak mučennictvím a pronásledováním vnikla víra Kristova v mysli a svědomí; brzo měla k službě své vojska a krále, Konstantin a Karel Veliký prováděli ji vítězoslavně po Evropě. Potom ale odložilo náboženství válečnou zbraň, a odhalivši všem očim zásady pořádku a míru, jež v sobě zavíralo, stalo se organisačním živlem společností, ano podporou moci samé.

Tak bude i se svobodou. Roku 1793 polekala jak národy tak i panovníky, brzo přijmouc na se tvářnost příjemnou přes moc následovala za našimi pluky. Roku 1815 všecky strany shromáždily se pod její korouhev, a opírajíce se o její mravní sílu oděly se v její barvy. Toto její přijetí nebylo upřímné, svoboda byla přinucena sáhnouti opět k válečné zbrani. S bojem opět se dostavily obavy. Doufejme, že brzy zase ustoupí, a že svoboda znova obleče sváteční své roucho, aby ho nikdy více neodložila.

Císař Napoleon přispěl více než všickni jiní k urychlení panství svobody, zachovav mravní vliv revoluce, a zmírniv obavy jaké zbuzovala.*) Bez kon-

*) Obavy totiž panovníků, kteří polekáni revolucí zastavili se na cestě pokroku, již před rokem 1789 byli nastoupili. Josef II. v Rakousku a Leopold v Italii (v Toskánsku).

sulátu a císařství nebyla by revoluce bývala ničím jiným, nežli velikou činohrou, která zůstavuje veliké upomínky, ale málo stop. Revoluce byla by utonula v protirevolucí; tak jako se stal opak toho, když Napoleon zakořenil ve Francii a zavedl přes moc v Evropě blahoplodné zásady veliké krise roku 89, i abychom užili jeho vlastních slov, on *přivedl revoluci k střízlivosti*, *upevnil krále*, *ušlechtil národy.*. Revoluci přivedl k střízlivosti odloučením pravd, jimiž ona vítězila, od vášní, které je v době opojení jejího zatemňovaly; krále upevnil učiniv moc ctěnou a váženou; národy ušlechtil, zbudiv v nich vědomí jejich síly a uděliv jim zřízení, povznášející člověka v jeho vlastních očích. Císař musí býti považován co mesiáš nových ideí; neboť v dobách následujících hned po převratech společenských potřebí jest, ne ve skutek uváděť zásady až do nejmenších důsledností jejich, nýbrž v duchu obnovitele stotožniti se s city národu a vésti jej směle k cíli, jehož chce dosáhnouti. K vykonání úlohy takové musí *každou žilkou vaší zachvěti dotknutí se podobné v národu*, *) musíte cítiti, jak on, a zájmy vaše musejí býti tak spolu srostlé, abyste mohli vítěziti neb padnouti jenom pospolu.

V tomto spojení citů, pudů a snah záležela všecka síla císařova. Veliký blud byl by mysliti, že veliký muž jest všemohoucí a že čerpá sílu jenom sám ze sebe. Umět předvídat, používat a vést, to jsou přední vlastnosti vyššího ducha. „Vystříhal jsem se," pravil

*) Slova císařova.

Napoleon, „chyby lidí moderních systemů, kteří se domýšlejí, že pouze v nich a v jejich ideách spočívá moudrost národů, geniální dělník musí umět užit materiálu, jaký je před rukama.“

Vládě před jiným potřebí dobře znát stav země, kterou spravuje, a věděť jaké jsou živly její síly, o něž by se mohla opříti. Stará monarchie měla za podpory šlechtu a duchovenstvo, poněvadž tenkráte v těchto dvou třídách spočívaly oba hlavní živly síly: majetnost půdy a vliv mravní. Revoluce zbořila celou tuto budovu feudální; ona pošinula zájmy, utvořila nové prameny moci a bohactví, dala vznik novým ideám.

Chtít obnovit starý spůsob vlády, opírat se o síly, které nemají žádných kořenců více, jest zpozdilost. Císař, když uváděl opět formy staré, zakládal svou moc pouze na šťávu mladou a silnou — na nové zájmy. On opět zavedl náboženství, ale neučinil duchovenstvo nástrojem vlády. Také přechod od republiky k monarchii a nové zavedení bohoslužby nezbudily žádných obav, nýbrž upokojily mysli; neboť nepříčíce se nižádným zájmům vyhověly potřebám politickým a mravním, shodujíce se s přáním veliké většiny. A v skutku, kdyby proměny tyto nebyla bývaly v souhlasu s city a smýšlením většiny, nebyl by je Napoleon podnikl; neboť on dobře viděl v budoucnost, a chtěl svou moc rozmnožit, nikoliv seslabit. Také se nikdy změny tak veliké nedály s tak skrovným vynasnažením. Napoleon potřeboval jenom říci: „Otevřte chrámy,“ a věřící hrnuli se do nich. On se zeptal národu: „Chceš dědičnou moc?“ a národ

vyslovil se pro ni čtyrmi miliony hlasy. *) Těžko jest zajisté odtrhnouti se docela od minulosti; jako jednotlivec má i celé pokolení své předchůdce, kterými se řídí. City naše jsou větším dílem jenom tradice. Jsa otrokem upomínek svého dětství, člověk po celý život svůj bezděky poslušen jest dojmů obdržených v mladém svém věku, pokusů a vlivů, jimž byl vydán. Život národu podroben jest témuž všeobecnému zákonu. Jediný den nepromění 500letou republiku v dědičnou monarchii, aniž 1400letou monarchii ve volební republiku.

Vizte Řím: po 500 let jej formy republikánské stavěly v čelo světa, po 500 let system voleb povznášel veliké muže; důstojenství konsula, senatora, tribuna povýšeno bylo nad trůny králů, kterých nepoznávali Římané jinak, leč vidouce je kráčeti před triumfálním vozem vítězů. Avšak i když Řím nebyl více schopen snášeti tyto ústavy odvěké, nicméně on ještě po 600 let za vlády císařů zachovával ctihodné formy republiky.

---

*) Někteří chtějí pochybovat o spravedlivosti takové volby. Tím ale dotýkají se i všech ústav republiky; neboť těmto ústavám nedostalo se ani tak četného uznání.

Ústava od roku 1791 nebyla národu předložena ku potvrzení.

	Hlasující	Svolující	Zavrhující
Ústava od roku 1793	—	1,801.018	11.600
„ „ „ III	—	1,057.390	49.977
„ „ „ VIII (kons.)	3,012.569	3,011.004	1.562
Doživotní konsulát	3,577.259	3,568.888	8.374
Dědičné císařství (1804)	3,524.254	3,521.675	2.579

Podobně republika Francouzská, následující po 1400leté monarchii, která byla učinila Francii velikou a slavnou pouze zásadou monarchické centralisace, vzdor vadám a chybám králů, i ta republika nejenom záhy přijala na se formy staré, nýbrž od počátku svého zachovala charakteristickou známku monarchie, prohlásíc a utužíc všemi prostředky onu centralisaci moci, která byla životní silou národnosti francouzské.

Přidejme k těmto úvahám, že Napoleon a Caesar, kteří oba dva nacházeli se v okolnostech podobných, musili ze stejných pohnútek jednati ve smyslu opačném. Obadva chtěli do starých forem uvésti nové zásady.*) Caesar chtěl zachovati formy republikánské, Napoleon obnoviti formy monarchické. Na začátku devatenáctého století všecky idey neseny byly dědičnou mocí císařskou, buď již za příčinou tradicionální moci starých řádů, anebo za příčinou omamujícího lesku, jenž obklopuje mocnáře, nebo konečně za příčinou žádosti, aby zaveden byl pořádek slibující větší trvanlivost. Avšak obtíž zavedení republiky dá se snad vysvětlit jinou úvahou. Francie byla od roku

---

*) Císař ve svém *Precis des guerres de César* (Jádro válek Caesarových) dostatečně dokázal, že tento veliký muž nikdy nechtěl aniž kdy chtíti mohl udělat se králem. „Vítěz Caesar," praví Napoleon, „vládl jenom co konsul, diktator neb tribun; on nezlehčoval, nýbrž potvrzoval starodávné formy republiky. Sám August, dlouho potom a když už pokolení republikánské všecko bylo pohynulo proskripcemi a válkou triumvirů, neměl nikdy myšlénku, povznésti se na trůn. Od Caesara byla by to divná politika bývala, nahradit kurulskou stolicí přemožitelů světa, zpráchnivělým opovrženým trůnem přemožených.

1789 demokratickou, ale ve velestátu evropském těžko jest založiti republiku bez aristokracie.*)

Každá země má dvoje zájmy, rozdílné od sebe a často sobě odporující: zájmy všeobecné a zájmy zvláštní, čili jinými slovy zájmy stálé a zájmy pomíjející. Onyno neměnī se při pokoleních, duch jejich přenáší se z věku na věk více tradicí nežli vypočtením. Takové zájmy representovati může jen aristokracie, anebo kde té není, dědičná rodina panovnická. Naproti tomu zájmy pomíjející čili zvláštní mění se neustále podle okolností, i nemohou býti dobře pochopeny leč od poslanců národu, kteří se napořád obnovují, jsouce věrným výrazem potřeb a přání obecného lidu. Že ale Francie nemá více aniž kdy více míti může aristokracie, to jest třídy privilegované, jejížto vliv jen tenkráte jest veliký, když vážnost její časem jest posvěcena: tož republika postrádala oné moci konservativní, která co věrný, ačkoliv někdy násilný strážce zájmů všeobecných a stálých, založila průběhem věků v Římě, v Benátsku a Londýně velikost zemí těchto pouhou setrvalostí při systemu národním.

K nahražení tohoto nedostatku stálosti a souvislosti, největší to vady republiky demokratické, potřebí vyvoliti rodinu dědičnou, která by byla zachovatelkou těchto zájmů všeobecných, a jejíž moc nespočívala

*) V Thiersově *Histoire de la Révolution* (seš. VIII. str. 12.) nacházím podobnou myšlénku: „Když věc lépe uvážíme, shledáme, že třída aristokratická obzvláště hodí se pro republiky.“ K tomu lze přidati, že aristokracie nepotřebuje hlavy, kdežto v povaze demokracie leží zosobňování se v jednom muži.

by na žádném jiném základě, nežli na demokratickém duchu národa.

Že mínění o platnosti těchto úvah se rozcházejí, že se vytýká Napoleonovi posazení koruny na republikánské vavříny své, že národu Francouzskému vyčítá se svolení k té změně a její potvrzení, to vše podrobeno jest sporu. Jedna však věc jest, o kterou se shodnou všickni, kteří uznávají císaře za muže velikého, totiž že, třeba se byl klamal, záměry jeho vždy zůstávají na výši jeho schopností. Vrch nedůslednosti jest, přičítati velikému duchu všecky slabosti prostřednosti. Jsouť duchové sprostí, kteří závidíce přednost zásluze zdají se prováděti mstu svou přičítáním jí vlastních svých podlých vášní. Nemohouce pochopiti, že velicí mužové nemohou se říditi nežli velikými zámysly, státními ohledy nejvýššího dosahu, praví: „Napoleon učinil se císařem z osobní ctižádosti, obklopil se skvělými jmény starého řádu, aby ukojil svou marnolibost, plýtval poklady a nejčistší krví Francie k zveličení své moci a usazení bratří svých na trůny; konečně zasnoubil sobě arcikněžnu Rakouskou, aby sdílel své lože s opravdivou princeznou.“ — „Což jsem panoval trpaslíkům na duchu, že mně tak špatně porozuměli?“ napsal Napoleon na Heleně za veselé chvilky. Pokoj budiž jeho duši! Lid obecný dávno učinil mu za spravedlivé; každý ubíhající den, jenž odhaluje nějakou svízel od něho odstraněnou, nějaké zlé od něho vykořeněné, dostatečně objasňuje šlechetné záměry jeho. A jeho veliké myšlénky, zářivší v stejné míře, jako nynějšek zahalen jest v temnotě, jsou jako světlárny, které uprostřed tmy a bouří ukazují nám v dáli přístav bezpečnosti.

HLAVA TŘETÍ.

OTÁZKA VNITŘNÍ.

Směr všeobecný. — Zásada splynutí, pořádku, spravedlnosti. — *Organisace správní.* — Řád soudní. — Ústavy dobročinné, obce, rolnictví, průmysl, obchod. — Veřejné vyučování. — O vojsku. — Organisace politická. — Základní zásady. — Obvinění z despotismu. — O vládě vojenské. — Odpověď na tato obvinění.

Rozličné vlády, které následovaly po sobě od roku 1789 až do roku 1800, při všech zámeznostech svých dosáhly velikých výsledků. Neodvislost Francie byla zachována, feudální systém byl zbořen, blahodárné zásady byly rozšířeny. Ale nic ještě nebylo pevně usazeno, množství živlů protivných objevovalo se.

V tu dobu se dostal Napoleon k moci, geniální zákonodarce musil jediným pohledem seznati, jaký jest poměr mezi minulostí a přítomností, mezi přítomností a budoucností.

Bylo potřebí zodpověděti následující otázky:

Které idey zmizely navždy?

Které idey obdrží budoucně vrch?

Konečně, jakých ideí třeba použit nyní, aby zrychlily opanování těch, které musí dostat převahu?

Císař rozeznal se v tom na první pohled, a předvídaje budoucí možnost přestal na tom, aby uskutečnil co jest možného na ten čas.

Veliká nesnáz při revolucích jest ta, kterak by se dalo zamezit popletení obecného lidu. Tu jest povinnost vlády, bojovati proti ideám nepravým a říditi idey pravé postavením se jim směle v čelo; neboť vláda, která místo vedení se dá uchvátit, běží záhubě vstříc a uvádí v nebezpečenství společnost, které měla být ochráncem.

Tím, že císař byl representantem pravých ideí svého věku, obdržel tak snadno onu nesmírnou moc. Na idey škodlivé nikdy nedorážel z předu, nýbrž popadal je ze zadu, smlouval, vyjednával s nimi, a na konec přemohl je mravním vlivem; věděl, že násilím nic nelze vyřídit proti ideám.

Maje vždy pevný cíl před očima užíval, dle okolností, vždy nejpřiměřenějších prostředků k jeho dosažení.

Který byl tento cíl?... Svoboda!

Ano, svoboda!... a čím více rozjímáme dějiny Napoleonovy, tím více se přesvědčíme o této pravdě, neboť svoboda jest jako řeka: aby přinášela úrodu a ne zkázu, musí se ji vykopat koryto široké a hluboké. Když pravidelný a velebný proud její zůstává v přirozených svých mezech, přináší dobrodiní krajinám, jež protéká; přichází-li však jako bystřina rozvodnělá, pak ji považovati sluší za nejhroznější metlu; ona vzbuzuje všelikou zášť, a pak lidé v předsudku svém odmítají svobodu, poněvadž hubí, jakobychom

měli vyhostit oheň poněvadž pálí, a vodu poněvadž zaplavuje.

Svoboda, namítá se, nebyla pojištěna zákony císařskými! Pravda, že jméno její nebylo v čele všech zákonů aniž přilepeno na každém rohu, ale každý zákon císařství připravoval jí panování pokojné a bezpečné.

Jsou-li v některé zemi strany na sebe rozhořčené, prudce proti sobě popuzené, potřebí dříve, aby tyto strany zmizely, hněvy se ukojily, nežli svoboda jest možná.

Když v některé zemi, demokratisované jako Francie, zásada rovnosti není ještě všeobecně provedena, musejí se o to dříve zasadit všecky zákony, nežli jest svoboda možná.

Nestává-li již ani smyslu obecného, ani náboženství, ani politické víry, musí dříve z toho trého aspoň jedno se obnovit, aby svoboda byla možná.

Když časté změny ústavy podryly úctu zákonu povinnou, musí se dříve obnovit vážnost jeho, nežli svoboda jest možná.

Když staré mravy jsou zrušeny revolucí sociální, potřebí dříve zavésti nové na základě nových zásad, nežli svoboda jest možná.

Když vláda, ať jest jakákoliv, nemá víc ani moci ani vážnosti; když není pořádku ani ve správě ani v státu, musí se dřív obnovit vážnost a opět zavést pořádek, nežli svoboda jest možná.

Když v některém národu není více aristokracie a nic jiného zorganisováno nežli vojsko, potřebí dřív

zavésti znova řád občanský na základě určité a pravidelné organisace, nežli svoboda jest možná.

Konečně, je-li některá země ve válce se svými sousedy, a chová-li v samém lůně svém přívržence cizinců. potřebí dříve přemoci nepřátele a získati bezpečné spojence, nežli svoboda jest možná.

K politování byli by národové, jenž by chtěli kliditi, nevzdělavše dříve pole, nezasevše je a nenechavše osení času, aby mohlo klíčít, kvést a uzrát. Nešťastný blud jest mysliti, že stačí prohlášení zásad k zavedení nového řádu!

Po revolucí vše záleží na tom, ne aby se udělala konstituce, nýbrž aby se přijal system, který, opřen o zásady oblíbené, má dostatečnou sílu k zakládání a zavádění, a přemáhaje všecky obtíže doby jest tak dalece ohebný, že se dovede podávat okolnostem. Mimo to, zdaž po mocném zápasu může se nějaká ústava ubránit vášní zpátečnických? a jak nebezpečno jest přenášet do všeobecných zásad potřeby pomíjející! *)

---

*) Dalo by se uvést tisíc příkladů k dotvrzení toho, my pouze připomeneme, kterak roku 92, aby zamezeno bylo obnovení nestejného dědění mocí autority, občané takořka oloupeni byli o svobodu posledního pořízení. Napoleon zrušil ten'ó zpátečnický zákon. — Za restaurace nenáviděno bylo vojsko švýcarské, poněvadž bylo lépe placeno nežli domácí. Po revolucí roku 1830 nebylo dosti na tom, že jest propuštěno, nýbrž do listiny ústavní přijat článek, jenž zakazoval vládě najímat za plat cizí vojáky. Rok na to přišla nehoda polská, 6000 Poláků hledalo útočiště ve Francii, chtěli z nich utvořit pluky, ale zpátečnický zákon od včíra nedopouštěl toho.

„Ústava," pravil Napoleon, „jest dílo času; nesmí se jí nechat veliká vůle k opravám."

Se stanoviště tuto naznačeného probereme skutky císařovy. Posouzení jest porovnání. Porovnáme tedy vládu jeho s dobou, která ji bezprostředně předcházela, a s dobou, která přišla po ní. Budeme soudit o jeho zámyslech dle toho, co učinil jakožto vítěz, i dle toho, co neučinil vzdor porážce své.

Když Napoleon se vrátil z Egypta, celá Francie ho uvítala s nadšením; spatřován v něm spasitel republiky, která dokonávala. Zemdlena tolikerým opětovaným namáháním, zmítána tolika rozličnými stranami, udřimla Francie uprostřed hluku svých vítězství, a zdálo se, že má přijíti o všecko ovoce svých vymoženostít. Vláda byla bez mravní síly, bez zásad, bez moci. V čele společnosti byli dodavači a jednatelé, zaujímajíce první místo uprostřed porušenosti. Generálové vojska, jako Championnet v Neapoli a Brune v Lombardsku, u vědomí své moci počali neposlouchati vlády a uvězňovali její representanty. Úvěrek byl zničen, státní pokladnice prázdna, státní úpisy spadly na 11 franků, ve správě panovalo mrhání, země znepokojována byla nesnesitelným loupežnictvím, a západ nalézal se dosavad v povstání. Konečně blížil se starý řád spůsobem hrozivým od té doby, co vedle čapky svobody nespatřována více sekera liktorova.

Ustavičně se mluvilo o svobodě a rovnosti, a každá strana ji chtěla jen pro sebe. „My chceme rovnost," pravili jedni, „ale příbuzným šlechticů a vystěhovalců nechceme povoliti práv občanských,

chceme 145.000 Francouzů nechati u vyhnanství.“ *) „My chceme rovnost,“ pravili jiní, „ale nechceme dopřát úřadů členům konventu. My konečně chceme svobodu, ale zastáváme platnost zákonu, jenž na smrt odsuzuje každého, jehož spisy by směřovaly k zavedení opět starého způsobu vlády; hájíme zákon o zastavencích, který ruší bezpečnost 200.000 rodin; hájíme vazby ničící svobodu bohoslužby“ atd.

Takový odpor mezi vyslovenými zásadami a jich uvedením v život směřoval ku pomatení ideí i věcí. Bylo by došlo k tomu, že by nebylo bývalo více moci národní, která by svou trvalostí a vědomím síly své, vášní prosta, mohla poskytovat ochrany všem stranám, nepozbývajíc v ničem populárnosti.

Lidé měli po všecken čas stejné vášně. Příčiny velikých změn bývají rozdílné, ale účinky jejich často stejné. Skoro vždy spatřuje se v dobách pobouřených, že potlačení domáhají se pro sebe svobody, jak mile však jí dosáhnou, že ji odpírají svým předešlým potlačovatelům. V Angličanech byla v sedmnáctém století sekta náboženská a republikánská, která, pronásledována nesnášelivostí duchovenstva a vlády, umínila si opustiti zem předků svých a přeplaviti se přes moře do světa neobydleného, kde by se mohla těšiti oné sladké a posvátné svobodě, kterou jí starý svět odpíral. Oběti nesnášelivosti, pamětlivi protivenství, jakého musili snášeti, zajisté budou tito lidé, v nové vlasti své neodvislými se stanouce, spravedlivějšími nežli jejich utiskovatele! Avšak, o té nedůslednosti

---

*) Tento počet udává zpráva policejního ministra roku VIII.

srdce lidského! první zákon Puritánů, zakládajících novou společnost v státu Massachusetském, vyhlašuje trest smrti nad každým, který by odstoupil od učení jejich víry!

V tom ohledu sluší obdivovati se duchu Napoleonovu, který nikdy nebyl ani výlučným ani nesnášelivým. Povznešen nad malicherné vášně strannické, velikomyslný jako národ, který ho povolal ku vládě, řídil se císař povždy tou zásadou, že v politice má se příkoři napravovati, ale nikoli mstíti.

Zneužívání moci královské, nátisky šlechty spůsobily onu nesmírnou reakci, která se zove revolucí roku 89. Ta měla za následek jiné reakce opačné a smutné. S Napoleonem ustaly všecky vášně zpátečnické. Silen přivolením lidu jal se rychle rušiti všecky nespravedlivé zákony, zacelil všecky rány, odměnil všecky zásluhy, osvojil sobě všecky slávy, a přiměl všecky Francouze pracovat k jedinému účelu: ku blahu Francie.

Sotva uvázal se v moc, zrušil první konsul zákony, jenž vylučovaly příbuzné vystěhovalců a někdejších šlechticů z vykonávání práv a úřadů politických. Zákon o nucené půjčce jest odvolán a nahražen mimořádnou přirážkou k daním. Napoleon konec učinil dávkám naturálním a zrušil zákon o zástavnících. On nazpět povolal spisovatele odsouzené k deportací zákonem od 19. fructidoru roku V., jako Carnóta, Portalise, Siméona; on přiměl k návratu údy konventu Barerea a Vadiera. On otevřel přístavy francouzské více než stotisíci vystěhovalců, mezi nimiž byli členové ústavodárného shromáždění. On opět dosadil

na jich úřady některé členy konventu, kteří měli býti odstraněni. On upokojil Vendii, zorganisoval obecní správu ve městech Lyonu, Marsilii a Bordeauxu. Jednou psal státní radě: „Vládnouti pomocí jedné strany jest tolik, jako státi se dříve neb později odvislým. Tak se já nedám chytit, já jsem národní. Já používám všech, kteří mají schopnost a vůli jíti se mnou. Proto sestavil jsem svou státní radu z konstituantů,*) jež nazývají mírnými aneb feuillanty, jako Desermon, Röderer, Regnier, Regnault; z royalistů, jako Devaisnes a Dufresne; konečně z Jakobinů, jako Brune, Réal a Berlier. Miluji poctivé lidi všech stran." Hotov odměňovati zásluhy nové, jakož i oslavovati všecky veliké památky, postavil Napoleon v domě invalidů vedle soch Hocheovy, Joubertovy, Marceauovy, Dugommierovy, Dampierrovy, sochu Condévou, ostatky Turennovy a srdce Vaubanovo. V Orleansu obnovil památky Johany d'Arc, v Beauvaisu Johany Hachettové. Roku 1800 učinil propuštění velikého občana Lafayetta nutnou výminkou smlouvy.**) Později přijal za pobočníky své důstojníky (Drouota, Lobaua, Bernarda), kteří odporovali doživotnímu konsulátu; stejně laskavě zachoval se k senátorům, kteří hlasovali proti zavedení císařství. Vždy věren zásadám smířlivosti, udělil císař během panování svého roční

*) Členů někdejšího ústavodárného sněmu.

Pozn. překl.

**) Míru v Campo Formio uzavřeného. Lafayette nacházel se ode čtyr let v rakouském zajetí v Holomouci.

Pozn. překl.

plat sestře Robespierrově, jakož i matce vévody Orleanského.*) On udělil podporu nešťastné vdově Baillyho, předsedy ústavodárného sněmu, a poslednímu potomku du Gueselinovu poskytl v stáří jeho výživu.

Spojit všecky síly národu proti cizině, dát zemi nové zřízení na základě rovnosti, pořádku a spravedlnosti, to byla úloha Napoleonova. Nalezlť mnoho živlů sobě odporných, kteréž, jak sám se vyjádřil, nevyhubil, nýbrž sloučením spojil.

Různice nebyly pouze mezi stranami politickými, nýbrž i mezi jinými třídami národu. Duchovenstvo bylo rozdvojeno na staré a na nové biskupy, na velikou a malou církev, na kněze přísežné co stoupence revoluce, a kněze přísahu zamítající. Tito poslední byli miláčkové papežovi. Používajíce vlivu, jejž měli pod ochranou hlavy církve, zaváděli lid spisy, rozšiřovanými na venkově z ciziny. Svým konkordátem císař odňal hlavu tomuto zbloudilému stádu, a přivedl duchovenstvo nazpět ke svornosti a k poslušenství. **) Republika učenců rozdvojena byla mezi nový institut a starou akademii. On převedl akademiky do institutu, a učenci žili v míru a spojili vědomosti své k osvěcování národu a uspíšení pokroku vědy. Byla stará jména, z nichž některá opět přilnula k upo-

---

*) Císař ustanovil matce nynějšího krále Ludvíka roční důchod 400.000 franků, a vévodkyni Bourbonské 200.000 franků.

**) V 3. článku konkordátu slíbil papež přiměti k odstoupení vystěhovalé biskupy, jichž rozkazy a pastýřské listy nepřestávaly rozsévati nepokoje v jejich někdejších diécesích. Článek 13. potvrzoval odcizení statků církevních, a uznával právo k nim těch, kteří jich nabyli, i jich zástupcův.

mínkám slávy; byly titule, jichžto vliv nebyl ještě zcela pominul. Napoleon sdružil starou Francii s novou, smísiv titule dědičné s tituly novými, nabytými zásluhami. Židé tvořili národ v národu; některé články jich věrouky příčily se občanským zákonům francouzským. Císař svolal veliký sanhedrin, který s komisaři císařskými změnil zákoně Mojžíšově politická nařízení, která připouštěla proměnu. Židé stali se občany, a ohrada, dělící je od ostatního národu, pomalu zmizela.

Při tom všem nespouštějme se zřetele, že cokoliv Napoleon podnikl k docílení všeobecného splynutí, činil to bez uchýlení se od zásad revoluce. On povolal zpět vystěhovalce, nedotknuv se neodvolatelnosti prodeje národních statků. On obnovil náboženství katolické, ale zároveň prohlásil svobodu svědomí a stejně nadal duchovenstvo všech vyznání. On se dal pomazati od papeže, ale nepodepsal ani jednu z koncesí, jaké žádal papež na církvi galikánské. On pojal za choť dceru císaře Rakouského, ale neodřekl se ani jediného práva od Francie vybojovaného. On obnovil titule šlechtické, avšak nespojil s nimi žádných osvobození ani zvláštních práv; titulů těch mohl dosáhnouti každý rod, každá zásluha, každé povolání. Za císařství vyhlazeno bylo všeliké pomyšlení na kasty, nikdo se nehonosil svými pergameny; otázka byla, co kdo učinil, a ne z koho se narodil.

První vlastnost národu, který se domáhá svobodné vlády, musí býti úcta k zákonu. Neboť zákon nemá jiné moci kromě prospěchu, jejž spatřuje každý občan v jeho zachovávání neb přestupování. Aby se v ná-

rodu zakořenila úcta k zákonu, musí být vykonáván ve prospěchu všech, a musí zasvětiti zásadu rovnosti v celé její rozsáhlosti; moc nechť zaskvěje se v nové záři, a zásady revoluce ujmětež se ve mravech lidu, neboť mravy jsou svatyní ústavů. Když se tvoří nová společnost, jest to zákonodárce, jenž zavádí neb mění mravy, jakož později jsou to mravy, které vydávají zákony aneb je udržují nedotknuté od věků k věkům. Souhlasí-li zřízení netoliko s prospěchem, nýbrž i s city a s obyčeji všech, pak se tvoří ono smýšlení veřejné, smýšlení všeobecné, jenž tvoří sílu země, poněvadž staví hradbu proti všem přechmatům moci, proti všem útokům na strany. „V každém národu," praví Montesquieu, „jest jakýsi obecný duch, v němž moc sama svůj základ má. Udeří-li na něj, udeří sama na sebe a nevyhnutelně se zastaví."

Tento obecný duch, jejž tak těžko utvořiti po revoluci, dělal se za císařství sám od sebe vydáním zákonníků, jenž každému vyměřovaly jeho práva; uvedením do zeměsprávy přísné mravnosti; ochotností moci ku přetržení všelikého bezpráví; konečně horlivostí, jakou císař neustále jevil v ukájení hmotných i mravních potřeb národu. Vláda jeho neupadla v chybu tak mnohých jiných, aby dělila zájmy duševní od tělesních, odkazujíc onyno v říši přízraků a jen tyto připouštějíc v obor skutečnosti. Napoleon naopak, dopřívaje volného vzletu všemu vznešenějšímu pudu, podávaje příklady, kterak cnost a zásluha vedou k bohactví a k důstojnostem, dokazoval lidem, že šlechetné city lidského srdce nejsou než korouhvemi dobře pojatých zajmů materiálních; zároveň pak, že kře-

sťanská mravouka jest vznešená, poněvadž, rovněž jako zákon občanský, jest nám nejbezpečnějším vůdcem, nejlepším rádcem v našich soukromých zájmech.

Aby dal národu zřízení, nestačilo císaři napraviti křivdy vlád minulých, aneb se opírati bez rozdílu o všecky třídy: on musil také organisovati.

Každý vládní system obsahuje *organisací správní* a *organisací politickou.* V státu demokratickém, jako byla Francie, má organisace správní mnohem větší důležitost nežli kterákoliv jiná; neboť ona až k jisté míře vládne též organisací politickou. V zemi aristokratické, kde politická činnost jest výhradním právem jisté třídy, ti, kterým svěřena moc, vládnou více vlivem osobním nežli vlivem úředním; moc vládní rozdělena jest mezi všecky rodiny patricijské. *) Ale v státu na demokracii založeném jest vládní moc jedině při hlavě jeho, od které výhradně vychází všecka vážnost; a také vše čelí jen přímo k ní, budiž to zášť anebo láska. V státu takovém musí být centralisace mnohem mocnější nežli v každém jiném; neboť representanti vlády nemají vážnosti jiné, než které jim vláda dodává; aby pak ji zachovali, musejí vládnouti velikou mocí, ale nepřestávati při tom být úplně podrobeni hlavě státu, k vůli nejúčinlivější kontrole nad nimi. **)

---

*) Potvrzuje to příklad Anglicka. Lord-lieutenantové v hrabstvích nemají ani polovičku té moci jako francouzští prefektové, ale mají dvakrát tak velikou vážnost. Vliv jejich vychází více z jich společenského postavení nežli z jich úřadu; *lord* vládne mnohem více nežli vládní náměstek (*lieutenant*).

**) To může platit o státu, v němž potřebí demokracii

ORGANISACE SPRÁVNÍ.

Správní organisace za císařství měla, jako větší část ústavů té doby, vykonati úlohu okamžitou a dosáhnouti účele vzdálenějšího. Centralisace byla tehdáž jediným prostředkem zřízení Francie, ustanovení trvalé vlády a utvoření srostitého celku, který by dovedl odolati Evropě a později podporovati svobodu. Přílišné centralisování pod císařstvím nesmí býti považováno za system definitivní a usmyšlený, nýbrž spíše za prostředek. Při všech ustanoveních jest to panující idea a všeobecný směr, jež přede vším sluší vyšetřovat a rozbírat.

K dobré správě náleží pravidelný system daní, rychlý a stejný spůsob jich vybírání, system finanční pojišťující úvěrek, vážené úřadnictvo zákonům úctu zjednávající, a posléze kolostroj správní, jenž převádí život ze středu ke končinám a z končin ke středu. Nade všecko pak se vyznačuje dobrá správa tím, když béře na pomoc všecky muže zasloužilé a věcí znalé, aby jí svítili na její dráze a ve skutek uváděli všeliké zdokonalení, když mocně potlačuje všelikou nešvaru, zlepšuje osud nemajetných tříd, povzbuzuje průmysl všeho druhu a udržuje rovnováhu mezi boháči a chudinou, mezi pracujícími a práci udělujícími, mezi vládnoucími a ovládanými.

Konvent rozdělil území francouzské na departe-

---

poručníka, aby nevybočila; nikoli však tam, kde demokracie během věků jest usedlá a úcta k zákonu první cností občanskou.
Pozn. překl.

menty; císař usnadnil vykonávání moci ustanovením prefektů, podprefektů, představených obecních a příručníků. Francie rozdělena byla dále na 398 arrondissementů obecních. V každém departementu byla rada generální a rada prefekturní: oné náleželo rozvrhování veřejných břemen a dohled nad úřadem vládním; tato rozhodovala o pohledávkách jednotlivců na správu zemskou.

Císař chválil si na Heleně, že ustanovil ministra pokladníka a ministra státního sekretáře. Pokladník soustředil všecky příjmy a kontroloval všecka vydání císařství. Od státního sekretáře vycházelo všeliké konání, byl to ministr ministrů, duše všeho mezitímního řízení, veliký notář císařství, jenž podpisoval a potvrzoval všecky písemnosti.

Císař zavedl pořádek a přiměřené roztřídění do všech větví státní služby, jakož i do správy ústavů dobročinných. On obnovil zvláštní generální ředitelství lesní, knihovní a celní, jichžto správa byla před tím společná. Správa lesů učiněna spořejší a jednodušší; správa veřejných knih snadnější a přehlednější.

Co se týče správy vojenské, vidíme ze zápisek Napoleonových na Heloně *), že jí nalezl příliš obšírnou. „V Paříži," praví, „zcentralisováno bylo ředitelství pochodů, dodávek, prací, korespondence pak ministrova rozdělena mezi tolik osob co bylo pluků. Měla se naopak zcentralisovati korespondence a rozděliti prostředky přenešením jich na místa kam náležely."

---

*) *Memorial de Sainte-Helene.*

Zřízení soudní obsahovalo za direktorstva 417 soudů policejních a 98 občanských. Roku 1800 zřízen jest v každém obecním arrondissementu soud první stolice, jemuž příslušely též policejní přestupky; tím jest spravedlnost učiněna přístupnější všem občanům. Nad těmito soudy první stolice bylo 29 soudů odvolacích. Každý departement měl svůj soud kriminální. V Paříži bylo sídlo soudu zrušovacího. Roku 1810 soudy odvolací a kriminální byly opět v jedno spojeny a nazvány soudy císařskými; rozhodovaly ve věcech občanských i trestních; soudy trestní pominuly. Ze soudů císařských vyšly soudy přísedních a soudy zvláštní.

Spojení obojího druhu spravedlnosti v jedno mělo dvojí výhodu. Předně poskytlo polehčení obžalovaným, když je přikázalo pravomocnosti méně přísné, která se nezabývala pouze a jedině vyhledáváním viny ve věcech jí předložených. Zadruhé, an soudové občanští vůbec byli váženi, kdežto naopak trestní soudové za příčinou samého povolání svého byli neoblíbeni: tož spojení obojích soudů mělo ten následek, že soudcovstvo kriminální stalo se účastným té úcty, jaké požívalo soudcovstvo občanské.

Na důkaz výbornosti soudního zřízeni za císařství nebude neprospěšno podotknouti, že počet zločinů se napořád menšil, a kdežto 18. brumairu bylo státních vězňů 9000, roku 1814 bylo jich jenom 150.

Finance velikého státu mají, dle výroku císařova, poskytovati prostředky ke vzdorování okolnostem neobyčejným, ano i proměnám nejtužších válek, aby nebylo potřebí brát útočiště k novým daním, jichžto

zavádění má vždy své obtíže. Jeho system byl míti jich hojnost, které v obyčejný čas lid netížily, a jichž výměra mohla se dle potřeby zvýšiti nebo snížiti přirážkami.

Známo, jakým nešvarám podrobeno bylo vybírání daní před 18. brumairem; také té doby nebylo v státní pokladnici více než 150.000 franků. Úroky a služné vyplácel stát jenom papírem, na kterém v tuž chvíli znamenitě se tratilo. Důchodů státní pokladnice bylo asi čtyřicatero. Nebylo naprosto možná sestaviti rozpočet.

Na začátku konsulátu Pitt, úhlavní nepřítel náš, spatřoval blízkou zkázu Francie v nedostatku peněz a úvěrku. On neznal všecky prostředky, jakých schopná a silná vláda mohla se uchopit. A v skutku stačil Napoleonovi jediný rok po 18. brumairu, aby zorganisoval vybírání daní v ten spůsob, že dada výhost všem prostředkům násilným kryl výlohy, snížil daně, uvedl papíry na původní hodnotu, a mimo to měl v pokladnici tři sta milionů na hotově.

„Finance, založené na dobré hospodářství polní, nelze nikdy zhubit,“ pravil první konsul. *) Zkušenost mu dala za pravdu.

Pořádkem a pravidelností, jaké uvedl ve správu a v rozpočet, obnovil úvěrek. On podporoval založení banku francouzského, avšak, učiniv jej neodvislý od vlády, zůstavil sobě nad ním dohled. On na něm nežádal, aby mu půjčoval peníze, ale aby mu poskytoval příležitost, obracovat důchody státní v dobré ceně

*) V listu ku králi Anglickému.

na hotovost, kdy a kde by bylo příležito. On vždy byl ochoten přispěti mu na pomoc v dobách nesnází. „Vzdor zlé vůle a nedůvěře ke mně některých mocnářů," pravil roku 1805, „zastavil bych, kdyby potřebí bylo, plat vojsku svému, abych udržel bank." Mělť v úmyslu zřídit filiálky ve všech velikých městech Francie.

On ustanovil zvláštního ministra pokladu, neodvislého od ministra financí. On nechtěl žádný spolek banku se státním pokladem, poněvadž se obával, že každé hnutí jistinou bylo by nebezpečné tajnostem státním. Jedná z nejdůležitějších novot bylo zavedení při pokladu dvojnásobného účetnictví.

Francie může se blahoslaviti, že system státních půjček, který nyní Anglii obtěžuje, nebyl u ní zaveden v době císařství. Napoleon, veden zásadou opačnou, ustanovil zvláštním zákonem sumu veřejného dluhu na 24 milionů úroků.

Mezi opravy, za něž jsme císaři povinnováni, sluší počítati také zákon, který generálním výběrčím, notářům a sensálům čili bursovním dohazovačům ukládá složení kauce. Nové vládě velice na tom záleželo, aby měna státního dluhu vystupovala; a přirozený následek toho bylo právo policie k dohledu na lidi, kteří, spekulujíce na proměnlivost kursu, mohli by spatřovati svůj prospěch v jeho klesání. Vyšetřováními, jež objasňovala stav věcí, bylo císaři možná upravovati výměr doživotních důchodů, jak míle se nesrovnával s počtem podobnosti.

On založil umořovací pokladnici. Při té příležitosti vyslovil se takto: „Praví se, že pokladnice umo-

řovací nebývá než strojem půjčovacím; možná že to pravda, ale *pro Francii nepřišel ještě čas, zakládati finance své na půjčky.*" On založil úřední pokladnici, jejímžto zvláštním účelem bylo, rychle prostředkovati v departementech místní obracování příjmů na náklady. Ta otevřela generálním výběrčím běžný účet ve svých knihách.

On zamýšlel zříditi pokladny činné, jichž vzrůstající sumy byly by určeny na práce veřejných oprav. Měla být pokladna císařská pro práce všeobecné, pokladnice departementní pro práce místní, a pokladna obecní pro práce obecní.

Roku 1806 zrušeno právo k vybírání mýta, a zákonem dovoleno rozpisovati daně obecní, kde místní špitály neměly dostatečných příjmů.

Rada likvidační, ustanovená roku 1802, skončila práce své 30. června 1810, zlikvidovavši všecky státní dluhy. Tato dlouho se kvasící rána revoluce, jak pravil M. Thibaudeau, byla nyní zacelena.

Císař cenil rozpočet Francie na 800 milionů pro čas války a na 600 milionů pro dobu míru. Pod císařstvím nebylo číslo toto nikdy překročeno, vyjma po návratu z Moskvy; a však i tenkráte, vzdor válce, byl rozpočet o 400 milionů nižší nežli ten, který po 24 let hlubokého míru tížil Francii. *) Císař nespotřeboval pro sebe ani polovičku důchodu jemu vyhraženého; ostatek obracel buď na tvoření záložního fondu, buď na veřejné práce, anebo na podporu prů-

*) Viz rozpočty císařství v přílohách.

myslu. Roku 1814 všecky úspory věnovány byly vedení národní války.

Dobrý system účtovnictví jest nevyhnutelným doplňkem dobrého systemu finančního. Ústava od roku VIII byla podržela účtovní komisí, které náleželo zkoušení účtů; ta však nestačila k vyřízení nesmírných prací jí uložených. Od roku 1792 do 1807 mohla z 11.477 účtů prozkoušeti jenom 8793. Císař, chtěje vše do pořádku uvésti, zřídil zvláštní účtárnu, která urovnala toto důležité odvětví veřejné správy.

Vyčítalo se císaři, že při napřed vybírání daní velice shovíval majetku pozemskému. On měl za to, že v čas pokoje třeba šetřit pramene přímých daní, který v čas války musí vydržet všecka břemena, a že třeba kořistit ze zvýšené spotřeby v době míru k ukládání daní nepřímých, jakých válka nesnáší v té míře. Snad byla té shovívavosti i jiná, politická příčina; neboť třeba sobě připomenouti, že politické proměny od roku 1789 nastalé utvořily asi 10 milionů majetníků pozemků, kteroužto třídu, svými zájmy k revolucí připoutanou, musila vláda na všechen spůsob šetřit, neboť tito nově povstalí majetníci byli povoláni tvořit veřejné mínění. Císař pravil jednou k státní radě: „System daní jest špatný, neboť činí, že není ani majetku občanského ani svobody občanské; neboť svoboda občanská závisí na bezpečnosti majetku občanského. Kdo má 3000 důchodů, neví, mnoho-li mu z nich zůstane příští rok na živobytí. Možná, že daně pohltí všechen jeho příjem. Pro bídných 50 neb 100 franků slavně se řeční před vážným soudem, ale pouhý písař může vás jediným tahem péra přetížit o více

tisíc franků! Neníť žádného majetku více! Koupím-li statek, nevím co činím. V Lombardii, v Piemontě jest katastr; každý ví, mnoho-li je povinen platit. Katastr jest neproměnlivý; změn nečiní se leč v případech kromobyčejných a řádným nálezem soudu. Zvýší-li se daně, nese každý svou část dle výměry v knihách, a může si to vypočítat doma. Tu člověk ví co má, jest opravdovým majetníkem. Proč není ve Francii obecního ducha? Proto že statkář musí se lichotit k úřadům. Posuzování reklamací jest libovolné. To působí, že žádný jiný národ není tak servilně oddán vládě jako Francouzský, poněvadž majetnost závisí na ní. V Lombardsku naopak žije statkář na svém pozemku, nestaraje se o vládu. Ve Francii nikdy se nic nedálo pro majetnost. Kdo by sepsal dobrý zákon o katastru, zasluhoval by památnou sochu.“ Roku 1810 byl katastr po částech proveden ve 3600 obcích, okolo 600.000 gruntovníků těšilo se z přiměřené rovnosti v obecním katastru.

Majetnost dolů byla vždy jenom nedostatečně upravována. Roku 1810 spořádána jest zákonem, a císař zřídil zvláštní sbor hornických inžinýrů.

Polepšení stavu chudých tříd byla jedna z prvních starostí císařových. V listu k ministru vnitřních záležitostí od 2. listopadu 1807 vyslovil se, že vyhubení žebroty pokládá za velikou a slavnou myšlénku. On zřídil zvláštní opatrovny pro žebráky, kterých roku 1809 bylo již dvaačtyřicet. K nalezení nejúčinlivějších prostředků, jimiž dostalo by se úlevy bídě lidu, vyzval všecky publicisty, aby o tom projevili své mínění. On založil spolek mateřský, který měl v kaž-

dém velikém městě císařství zvláštní správní výbor. Ústav milosrdných sester obnoven byl se všemi svými někdejšími výhodami, ale bez oněch nešvar, které jej byly odchýlily od jeho účelu. Roku 1810 zřízeno bylo šest domů, v nichž měli nalézti útočiště sirotkové čestné legie až do počtu 600. Invalidovna obdržela roku 1803 nové zřízení a rozličné přípojky. Napoleon založil tábory pro vysloužilce, kde každý, který tam byl připuštěn, dostal venkovský byt a kus pozemku, jehož čistý výnos rovnal se sumě jeho výslužného.

Roku 1807 vráceny jsou špitálům statky, kterých je byl zbavil dekret konventu.

Odsouzenci kriminální a policejní pomícháni byli ve vězeních s podezřelými a obžalovanými. Vláda přijala system ústředních vězení pro odsouzené k vazbě roční aneb ještě kratší.

Císař chtěl, aby všecky výkony náboženské dály se zdarma, jmenovitě pohřby chudých aby se konaly bezplatně a slušně. „Nemámeť práva," řekl, „ukládat daně mrtvým; a nesmíme chudinu, poněvadž jest chudá, zbavit toho, co podává útěchy v chudobě." On nařídil, aby chrámy zdarma byly otevřeny obecenstvu, a když se kostel boháči k vůli černě potáhne, aby tak byl nechán, dokud by nebylo poslouženo chudému. On měl úmysl snížit v neděli vstupné do přízemí v Théatre-Français na jeden frank, aby lid mohl se pokochati mistrovskými díly naší literatury. V řeči, mluvené roku 1807 před sborem zákonodárným, pravil, že ve všech částech říše, i v nejchatrnějších bydlištích, blahobyt občanů a cena pozemků znamenitě zvýšeny jsou

následkem systemu všeobecného zvelebování, od něho zavedeného.

Válka překážela mu v úplném uskutečnění rovněž velikého záměru, a zastávila provedení celé řady jiných lidumilných oprav, z nichž uvádíme přání, aby pominuly nepřístojnosti ve věznici Pařížské policejní prefektury, kde často lidé velmi řádní nuceni byli noclehovat se zloději a zločinci.

Obce. Správa Francie byl stroj, který se teprv sestavoval. Bylo potřebí, jak výše povědíno, aby vše soustředil pro zvelebování, obživování, podporování, s tím vyhražením, že později zase přenese na obvod onu část moci, kterou byl na okamžení pohltil střed.

Císař dobře znal velikou důležitost řádné správy obecní; on se vyjádřil, že se bude chránit, by nezahubil ducha obecního. On vždy nadržoval obecním představeným naproti prefektům, a chtěl, aby tito přítomni byli při usazování oněch. Dle jeho mínění měla správa obecních daní díti se ve prospěch obcí od jejich představených, a prefekti měli přestávati na pouhém dohledu.

Aby venkovským obcím dodal chuti ke skládání pozemků, čímž by se přispořilo semena a vyhovělo všelikým nepříležitostem, osvobodila vláda první obec, kde by se to vykonalo dobrovolným svolením všech sousedů, od poplatku za vklad do knih.

Duch obecní jest podstatně konservativní, cokoliv si přiosobí, ať to jest bezpráví neb výhoda, to drží neustupně. Aby se obce znovu zřídily, potřebí je zbaviti na čas jisté části jejich práv, dokud nebude vychování jich ukončeno; teprv potom může se jim

povolit mnohem větší neodvislost, bez nebezpečenství pro obecné dobro. Blaho obcí bylo předmětem veškeré péče císařovy. Plán, jaký si byl usmyslil k zlepšení jich stavu, vyložen jest v jednom listu jeho k ministru nitra, jejž podáme na konci tohoto spisu.

„Pracovati k rozkvětu 36.000 obcí," pravil, „jest pečovati o blaho 30 milionů obyvatelů zjednodušením úlohy a umenšením obtížnosti všeho toho, co stanoví rozdíl v poměru 36.000 ke 30 milionům." K tomu konci roztřídil císař obce na tré: obce zadlužené, obce v rovnováze, obce s hotovým jměním. Prostředky, jakéž udává ministru nitra, stačily by, aby za pět let nebylo více žádných zadlužených obcí; pak by byl jenom dvojí druh obcí: obce s jměním hotovým a obce s rozpočtem rovnovážným; za deset let pak nebylo by ve Francii jen obcí s hotovým jměním.

„Odprodání obecních pozemků ve spojení s pokrokem rolnictví," pravil císař, „byla by nejdůležitější úloha národního hospodářství, s jakou se možná zabývat." Učiněna v tom překážka nutnými potřebami válečnými. Roku 1813 prodávány jsou obecní pozemky, budovy a hutě; nechány jim lesy, pastviště, slatiny a jiné grunty, kterých sousedé užívali vespolek aneb z nichž nebrali žádného úroku; taktéž jim ponechány budovy ustanovené k užívání veřejnému, pak místa přispívající k zdravotě nebo příjemnosti. Pozemky prodajné postoupeny jsou pokladnici umořovací. Obce za to obdržely v pětipercentových upsáních důchod, který se rovnal příjmům z postoupených pozemků.

Z toho všeho patrno jest, že zámysly císařovy směřovaly veskrz ků polepšení materiálního blaha země. Dále vidno z toho, že když nehody válečné nutily jej vzíti útočiště k mimořádným opatřením, tato nikdy nebyla zemi záhubná, nepodobajíce se v ničem prostředkům, k jakým jiné vlády sáhají v podobných okolnostech. Nebylo ani papírových peněz, ani nucené půjčky, ani snížení valuty, jako za Fridricha Velikého.

Císař činil přísný rozdíl mezi prostředky státními. „Jindy," pravil, „neznali jen jediný druh majetnosti, totiž pozemků; k tomu přidružil se nový, majetnost průmyslu, zápasící s oním — jest to veliký boj rolí proti písárnám, bašt proti cechům; ba připojil se i třetí druh majetnosti, jenž rozvádí nesmírná břemena občanům uložená, a jenž rozdělován neutrální a nestrannou rukou vlády může pojistiti monopol prvními dvěma, sloužiti jim za prostředkovatele a zameziti srážku jejich." Činilť následující roztřídení:

Rolnictví, duše a základ císařství.

Průmysl, blahobyt a štěstí obyvatelstva.

Obchod na venek, přebytek, dobré obrácení dvou ostatních.

Obchod na venek, ve výsledcích svých nesmírně za dvěma ostatními zůstávající, byl jim také v mínění Napoleonově stále podřízen. „On má sloužiť oněm dvěma," pravil, „ne pak ony jemu." Zájmy těchto tří podstatných živlů se rozcházejí, ba často sobě odporují. Já vždycky jich užíval dle přirozeného jejich pořadí."

Rolnictví neustalo za císařství činit veliké po-

kroky.*) „Rolnictví,“ pravil Napoleon, „zvelebuje se porovnáváním a příklady, jako každé jiné umění.“ I nařídil prefektům, aby mu oznamovali rolníky, kteří se vyznamenávají buď umělejším a rozumnějším vzdělávaním půdy, anebo bedlivějším chovem dobytka a zlepšováním plemene. V departementech, které byly v rolnictví pozadu za jinými, vyzýváni jsou bohatší statkáři, aby posílali děti své na zkušenou do departementů, kde polní hospodářství bylo v květu. Těm, kteří prospěli nad jiné, dostalo se pochval i vyznamenání.

Zákonník polní, navržený roku 1802, předložen jest roku 1808 poradním výborům, zřízeným ve všech obvodech apelačních soudů a složeným ze soudců, správních úředníků a nejvýtečnějších polních hospodářů. Nemohl však býti dokonán za císařství.

Roku 1807 zřídila vláda při škole skotoléčitelské v Alfortu stolici polního hospodářství.

Průmysl byl za císařství nejenom podněcován, nýbrž možná říci, že v jistém ohledu byl stvořen; v krátkém čase dospěl k neobyčejnému stupni zdaru.

Císař, nazvav průmysl novým druhem majetnosti, jedním slovem vyjádřil jeho důležitost a povahu. Majetnost jest sama sebou podstatně uchvacující a výlučná. Majetnost půdy měla své many a nevolníky. Revoluce osvobodila půdu; ale nová majetnost průmyslová, denně vzrůstajíc, chystala se zkusiti týchž

*) Viz na konci spisu zprávu o stavu císařství, podanou roku 1813 od ministra nitra.

proměn jako první, a utvořiti si jako ona many a nevolníky.

Napoleon předvídal tento směr, jenž vlastní jest každému systemu, jehož pokrok jest výbojný, a podporoval-li majetníky průmyslových závodů, nezapomínal na práva dělníků. On v Lyoně a později též v jiných městech průmyslných zřídil výbor znalců, pravých to smírných soudců průmyslu, jimž náleželo urovnávati spory, jaké by mohly povstati mezi dělníky a jich pány. Vydána jsou pravidla o policii fabriční, o zvláštních známkách firem, o sporných otázkách a závazcích dělníků a fabrikantů. Zřízeny jsou poradné komory rukodílen, fabrik, umění a řemesel. Při ministerstvu nitra ustanovena generální rada pro fabriky a rukodílny. Císař často ze svého důchodu kupoval zboží od rukodílen, které pro nedostatek odbytu byly by mu musily zastavit práci. On zamýšlel přispěti na pomoc průmyslu založením zvláštní pokladny. Po bitvě u Jilova psal ministru nitra: „Nezamýšlím zabraňovat úpadek obchodníka, tím neutrpí finance státu, ale zabránit zavření rukodílny. Chci přispívat k odbytu kupováním. Obmýšlím založiti stálý a trvalý sklad a nadati jej 40 neb 50 miliony, aby nedostatek odbytu méně citelně se dotýkal rukodílen.“

Císař zvelebil průmysl, povolav mu na pomoc vědu. „Kdyby mně byli nechali k tomu času,“ pravil, „nebylo by již ve Francii nižádných řemeslníků; všickni byli by umělci.“ A v skutku chemie a mechanika přičiňovaly se za jeho panování zdokonalováním všech odvětví průmyslových. A jaké stroje

4*

kroky.*) „Rolnictví," pravil Napoleon, „zvelebuje se porovnáváním a příklady, jako každé jiné umění." I nařídil prefektům, aby mu oznamovali rolníky, kteří se vyznamenávají buď umělejším a rozumnějším vzdělánváním půdy, anebo bedlivějším chovem dobytka a zlepšováním plemene. V departementech, které byly v rolnictví pozadu za jinými, vyzýváni jsou bohatší statkáři, aby posílali děti své na zkušenou do departementů, kde polní hospodářství bylo v květu. Těm, kteří prospěli nad jiné, dostalo se pochval i vyznamenání.

Zákonník polní, navržený roku 1802, předložen jest roku 1808 poradním výborům, zřízeným ve všech obvodech apelačních soudů a složeným ze soudců, správních úředníků a nejvýtečnějších polních hospodářů. Nemohl však býti dokonán za císařství.

Roku 1807 zřídila vláda při škole skotoléčitelské v Alfortu stolici polního hospodářství.

Průmysl byl za císařství nejenom podněcován, nýbrž možná říci, že v jistém ohledu byl stvořen; v krátkém čase dospěl k neobyčejnému stupni zdaru.

Císař, nazvav průmysl novým druhem majetnosti, jedním slovem vyjádřil jeho důležitost a povahu. Majetnost jest sama sebou podstatně uchvacující a výlučná. Majetnost půdy měla své many a nevolníky. Revoluce osvobodila půdu; ale nová majetnost průmyslová, denně vzrůstajíc, chystala se zkusiti týchž

---

*) Viz na konci spisu zprávu o stavu císařství, podanou roku 1813 od ministra nitra.

proměn jako první, a utvořiti si jako ona many a nevolníky.

Napoleon předvídal tento směr, jenž vlastní jest každému systemu, jehož pokrok jest výbojný, a podporoval-li majetníky průmyslových závodů, nezapomínal na práva dělníků. On v Lyoně a později též v jiných městech průmyslných zřídil výbor znalců, pravých to smírných soudců průmyslu, jimž náleželo urovnávati spory, jaké by mohly povstati mezi dělníky a jich pány. Vydána jsou pravidla o policii fabriční, o zvláštních známkách firem, o sporných otázkách a závazcích dělníků a fabrikantů. Zřízeny jsou poradné komory rukodílen, fabrik, umění a řemesel. Při ministerstvu nitra ustanovena generální rada pro fabriky a rukodílny. Císař často ze svého důchodu kupoval zboží od rukodílen, které pro nedostatek odbytu byly by mu musily zastavit práci. On zamýšlel přispěti na pomoc průmyslu založením zvláštní pokladny. Po bitvě u Jílova psal ministru nitra: „Nezamýšlím zabraňovat úpadek obchodníka, tím neutrpí finance státu, ale zabránit zavření rukodílny. Chci přispívat k odbytu kupováním. Obmýšlím založiti stálý a trvalý sklad a nadati jej 40 neb 50 miliony, aby nedostatek odbytu méně citelně se dotýkal rukodílen.“

Císař zvelebil průmysl, povolav mu na pomoc vědu. „Kdyby mně byli nechali k tomu času,“ pravil, „nebylo by již ve Francii nižádných řemeslníků; všickni byli by umělci.“ A v skutku chemie a mechanika přičiňovaly se za jeho panování zdokonalováním všech odvětví průmyslových. A jaké stroje

byly postaveny, jaké vynálezy spatřil každý den za panování císařského!

Že duch spolčovací neučinil ve Francii větších pokroků, toho příčinou nebyl nedostatek povzbuzování se strany hlavy státu; neboť uprostřed zaměstnání válečných nařídil císař ministru nitra, aby dohotovené průplavy hleděl prodat společnostem, a roku 1807 uložil mu, aby železný most Jenský, tak jako most des Arts, dal vystavět od společnosti.

Císař odporoval vždy opětnému zavedení přísežných znalců a cechů. V Chalonsu založil uměleckou a řemeslnickou školu. Vysoké odměny ustanoveny byly pro povzbuzování ke všelikým novým vynálezům. Milion franků byl slíben vynálezci lepšího přadacího stroje na len; první cena 40.000 a druhá 20.000 franků vynálezci nejlepšího stroje pro vzdělávání, česání a předení vlny.

On založil rukodílny pro bavlnu, kde se předla, tkala a konečně i tkaniny potiskovaly. Před císařstvím neznámé bylo ve Francii umění bavlnu příti; tkaniny k nám přicházely z ciziny. Rostění bavlny dobře se dařilo v jižní Francii, na Korsice, v Italii, roku 1810 cenĕna sklizeň na 100.000 kilogramů. Merinové ovce vychovávaly a rozšiřovaly se po celé říši. Císař nařídil, aby se kopalo na žulu, a odtud mají původ lomy, které dosaváde se těží. Plodiny exotické nahražovány jsou evropskými: boryt*) nahražoval indich, burák cukrovou třtinu, mařena**) košenilu, fa-

*) Isatis tinctoria, něm. Waid.

**) Jinak ryt, Rubia tinctorum, něm. Krapp.

říky na dělanou sodu nahražovaly sody cizí; a rozličné plodiny tyto jsou nyní větším dílem pro Francii pramenem bohactví. Fabrikace cukru burákového obnáší nyní do roka na 50,000.000 kilogramů.

Cizí zámořský *obchod* nemohl za příčinou války dojíti veliké rozsáhlosti; avšak obchod vnitřní dosáhl nesmírného vyvinutí, neboť může se říci, že tehdáž obchodem vnitřním byl obchod evropský od Hamburku až do Říma.

Při ministerstvu nitra zřízena byla generální rada obchodní, tak jako dříve taková rada zřízena byla pro průmysl.

Při všech smlouvách, jaké císař uzavíral, měl vždycky na zřeteli prospěch obchodu francouzského. Roku 1808 otevřel domácím výrobkům odbyt do Španěl, dav zrušit zápověď hedbávného zboží Lyonského, Tourského a Turinského. Podobný přístup pojistil suknu Carcassonskému, plátnu bretaňskému a krátkému zboží francouzskému. On chtěl, aby v Petrohradě založeny byly obchodní domy francouzské, které by dostávaly zboží z Francie a posílaly tam zboží ruské. Až dosavad, následkem smlouvy s císařem Ruským uzavřené, béře Francie z této země stavební dříví pro své loďstvo.

Zákonník obchodní dokončen a přijat byl roku 1807.

Veřejné práce, jaké dal císař vykonávat v míře tak rozsáhlé, netoliko byly jednou z hlavních příčin vnitřního blaha, nýbrž podporovaly také veliký sociální pokrok. V skutku práce tyto, rozmnožujíce komunikaci, poskytovaly trojí velikou výhodu: předně zaměstnávaly zahálející ruce a ulehčovaly chudým tří-

dám; zadruhé podporovaly rolnictví, průmysl a obchod, neb zakládání nových silnic a průplavů zvyšovalo cenu půdy a usnadňovalo dopravu všech plodin; zatřetí konečně mizel tím obmezený duch místní, když odstraněny ohrady, dělící od sebe netoliko krajiny jednoho státu, nýbrž i rozličné národy, usnadňováním vztahů lidí k sobě a utužováním svazků, které je měly spojovati. Ku konci spisu nalezneme přehled nejhlavnějších veřejných prací za doby císařství vykonaných. System Napoleonův záležel v tom, aby se od státu vyvedlo množství staveb, které dokonány jsouce prodaly by se, z výnosu pak toho prodeje aby se podnikaly práce nové. Důležité jest ukázati na to, že vzdor válce nalezl císař prostředků k vynaložení ve 12 letech 1005 milionů na veřejné práce; a muž, který vládl takovými poklady, který 700 milionů rozdal co nadání, neměl nikdy zvláštního majetku.

Veřejné vyučování musilo, za vlády tak osvícené jako byla císařská, účastno býti podnětu, jejž dávala hlava státu všem odvětvím zeměsprávy. „Jenom ti," pravil císař, „kteří chtějí klamat národy a provozovat vládu ve svůj prospěch, mohou je chtít udržovat v nevědomosti; neboť čím osvícenější budou národové, tím více bude lidí přesvědčených o nutnosti zákonů, o potřebě jich hájení, a tím usedlejší, šťastnější a blaženější bude společnost. A kdyby se pak někdy státi mělo, že by osvěta stala se škodlivou lidu obecnému, bylo by to jen tenkrát, kdyby vláda v odporu proti prospěchu národu, vehnala jej v postavení násilné anebo nejnižší třídy přivedla tak daleko, že by mřely

bídou; neboť potom by nuceny byly bránit se aneb se státi zločinci."

Již národní konvent mnoho učinil, že rozbořil gotickou budovu vyučování. Ale v dobách zmatků těžko jest zakládat něco nového, a zamýšlené ústavy vyučovací zůstaly nedokonalé. Škol elementárních nebylo leč ve městech, a školy centrální byly opuštěny. Napoleon rozdělil roku 1802 vyučování na trojí třídu: 1) školy municipální čili prvotní, těch bylo potřebí zřídit 23,000; 2) školy druhé řady čili koleje obecní; 3) lycea a školy speciální, vydržované nákladem státu. Institut byl vrcholem budovy. Největší čilost panovala v zakládání škol, zápasilyť v tom o závod města i departementy, poskytujíce potřebných nákladů.

Lyceí založeno pět a čtyřicet; mělo být aspoň jedno v obvedu každého apelačního soudu. Tři komise učenců cestovaly po kraji, zaopatřujíce lycea všemi prostředky vyučovacími. Bylo 6400 žáků užívajících státního nadání.

Vláda dala sepsat vyučovací knihy pro mathematiku od La Place, Monge a Lacroixe, pro přírodopis od Dumenila, pro nerostopis od Brogniarta, pro chemii od Adeta, pro hvězdářství od Biota, pro fysiku od Hauyho.

Název prytanea francouzského, jejž doposavád užívalo více kolejí, udělen byl roku 1803 jedinému koleji Saint-Cyrskému, škole to určené výhradně pro syny vojínů na bojišti padlých, kteří tam bezplatně byli vyučováni. Chovanci této školy přecházeli po odbyté zkoušce do speciální školy Fontainebleauské, též založené v této době.

Založena jest zvláštní škola námořnická a školy lodnické v Toulonu a v Brestu.

Založeny jsou dvě praktické školy harmonické: jedna v Geislauternu v departementu Saary, druhá v Peseyi v departementu Mont-Blanckém.

Roku 1806 shledal císař potřebu, upraviti vyučování dle všeobecného systemu. Vytýkalo se tomu systemu, že obmezuje svobodu; avšak, jakož jsme dotkli výše, doba svobody ještě nebyla přišla; a když vláda se nachází v čele národu, který čelí ke zprostění se všelikých ideí minulosti, pak jest její povinností, nejenom vésti pokolení nynější, nýbrž i vzrůstající pokolení povznášeti k oněm zásadám, které zjednaly vítězství této revoluci. „Nemůže být státu politicky ustáleného," pravil císař, „není-li učitelstva vyučujícího dle zásad stálých; utvoření takového upevní občanský pořádek."

Daje výhost všelikému obmezování stal se system vychovací pěkným a velikým pomníkem, i byl v souměru s celkem organisace císařské, která se obracela ke všem schopným lidem, urovnávala dráhu a určitě ji naznačovala, odstraňujíc z cesty všeliké překážky. Kdožkoliv chcete se věnovati povolání učitelskému, kdožkoli umění léčitelskému aneb vědě právnické, otevřena jest vám cesta: má-li jen společnost rukojemství dostatečného, že jste spůsobni vyučovat mravnosti a ne nepravosti; že umíte rozeznat léčivé rostliny od jedovatých šťáv; aneb že jste vnikli v ducha zákona a dovedete ho hájit.

První prostředky, jichž uchopil se Napoleon, spůsobily veliký pokrok u veřejném vyučování. Četné

školy byly založeny, avšak byly osamotnělé a nezávislé od sebe. Počet osob věnujících se vyučování nebyl ustanoven; nebyly také podrobeny všeobecnému pravidlu. Císař umínil si spojit vespolek všecky ústavy bezprostředními vztahy k sobě, zahrnutím všech učitelů v jeden sbor a zvýšením nadace jejich co nejpřiměřeněji k jich úkolům.

Veřejné vyučování v celé říši svěřeno bylo výhradně universitě. Ta skládala se z tolika akademií, co bylo apelačních soudů. Školy přikázané k akademiím řadily se takto: 1) Fakulty pro přísné vědy, kdež udělovaly se stupně akademické; 2) lycea; 3) koleje a druhotní školy obecní; 4) ústavy, totiž školy vydržované od soukromníků; 5) pensionáty soukromých učitelů, věnované studiím méně přísným nežli ústavy; 6) školy malé, prvotní. Malé semináře byly pod dohledem university.

Fakult bylo patero: bohoslovecké, právnické, lékařské, mathematické a fysikální. Fakulta bohoslovecká byla při chrámu metropolitánském, mimo to byla pro vyznání reformované jedna fakulta bohoslovecká v Štrasburku a jedna v Genevě. Školy právnické tvořily dvanáct fakult, lékařské pět. U každého lycea, jakožto hlavního místa akademie, zřízena fakulta vědecká a fakulta literární.

Na každé fakultě byly stupně: bakalářství, licenciátství a doktorství, udělované následkem zkoušek.

Řád důstojenský při správě i vyučování obsahoval devatenáct stupňů. Nikdo nemohl obdržet nějakého místa, leč by dříve byl prošel místy nižšími a dosáhl v rozličných fakultách stupňů přiměřených

způsobu a důležitosti svého úřadu. Úředníci dělili se na titulární, na ustanovené při universitě a na ustanovené při akademiích, a podrobeni byli přísné kázni. Po nepřetržené třicetileté službě mohli být prohlášeni za vysloužilce a dáni na odpočinutí s platem.

Universitu řídil a spravoval velmistr, jmenovaný od císaře a odvolatelný.

Rada universitní skládala se z třiceti údů. V hlavním místě každé akademie měla sídlo akademická rada deseti údů.

Generální inspektorové universitní měli povinnost prohlížeti k rozkazu velmistrově ústavy vyučovací.

Při každé akademii, při kolejích a lyceích měla býti jedna neb i více přípravních škol pro vycvičování učitelů školám prvotním.

Universita měla bez ustání k tomu hleděti, aby se vyučování ve všech oborech zdokonalovalo, měla podporovat spisování klasických děl, především ale měla dbát o to, aby vyučování vědám stálo vždy na rovni nabytých vědomostí, jakož i na to, aby duch systemu nikdy nemohl býti na překážku pokroku.

Lycea, jichž počet roku 1811 dosáhl sto, měla býti vychovárnami profesorů, rektorů, ředitelů studijních. Císař chtěl, aby jim dány byli mocné podněty k čestnému závodění, i aby mladíci, věnující se stavu učitelskému, měli výhled na povyšování od stupně ke stupni až ku prvním místům v státu. Při každém lyceu vydržováno bylo dvacet chovanců na státní útraty, čtyřiadvacet s polovice a padesát na tři čtvrtiny, aby chudší schopné mládeži usnadněno bylo projevit schopnosti své.

Výše povzneslo se vyučování, když Napoleon místo studia mrtvých jazyků, až dosaváde skoro výhradně panujícího, zavedl užitečnější studium věd fysikálních a mathematických; týmž duchem veden odporoval tomu císař, aby lékařství obdrželo přednost nad ranhojictvím.

Škola polytechnická, již založilo direktorstvo, velikolepě vyvinula se, poskytujíc vojsku výtečné důstojníky, a všem ostatním oborům vědeckým slavné učence.

Škola normální (vzorná), jejíž založení byl obmýšlel konvent, obdržela za císařství své blahoplodné určení.

Napoleon založil pod názvem císařských domů dva rozdílné ústavy: jeden pro vychování dcer členů čestné legie, druhý pro vychování osiřelých dívek. Oněm dostávalo se skvělého vychování, tyto cvičeny jsou ve všelikých ženských pracích, aby opatřeny byly prostředky k své výživě.

Postaráno bylo též o děti, jichž vychování záleželo na veřejné dobročinnosti, tvořilyť trojí třídu: nalezence, opuštěnce a chudé sirotky. V každém arrondissementu ustanovena byla pro ně opatrovna.

V Rouenu založená škola anatomických příprav. Umělecká a řemeslnická škola, založená roku 1803 v Compiègne a přenešená potom do Chalonsu nad Marnou, měla za účel rozšiřovat všemožně dobrodiní průmyslního vychování. Roku 1806 založena druhá v Beaupréau, a třetí v opatství sv. Maximiliana blíž Treviru.

Francouzská škola pěkných umění v Římě byla

kroky. *) „Rolnictví," pravil Napoleon, „zvelebuje se porovnáváním a příklady, jako každé jiné umění." I nařídil prefektům, aby mu oznamovali rolníky, kteří se vyznamenávají buď umělejším a rozumnějším vzdělávaním půdy, anebo bedlivějším chovem dobytka a zlepšováním plemene. V departementech, které byly v rolnictví pozadu za jinými, vyzýváni jsou bohatší statkáři, aby posílali děti své na zkušenou do departementů, kde polní hospodářství bylo v květu. Těm, kteří prospěli nad jiné, dostalo se pochval i vyznamenání.

Zákonník polní, navržený roku 1802, předložen jest roku 1808 poradním výborům, zřízeným ve všech obvodech apelačních soudů a složeným ze soudců, správních úředníků a nejvýtečnějších polních hospodářů. Nemohl však býti dokonán za císařství.

Roku 1807 zřídila vláda při škole skotoléčitelské v Alfortu stolici polního hospodářství.

Průmysl byl za císařství nejenom podněcován, nýbrž možná říci, že v jistém ohledu byl stvořen; v krátkém čase dospěl k neobyčejnému stupni zdaru.

Císař, nazvav průmysl novým druhem majetnosti, jedním slovem vyjádřil jeho důležitost a povahu. Majetnost jest sama sebou podstatně uchvacující a výlučná. Majetnost půdy měla své many a nevolníky. Revoluce osvobodila půdu; ale nová majetnost průmyslová, denně vzrůstajíc, chystala se zkusiti týchž

---

*) Viz na konci spisu zprávu o stavu císařství, podanou roku 1813 od ministra nitra.

proměn jako první, a utvořiti si jako ona many a nevolníky.

Napoleon předvídal tento směr, jenž vlastní jest každému systemu, jehož pokrok jest výbojný, a podporoval-li majetníky průmyslových závodů, nezapomínal na práva dělníků. On v Lyoně a později též v jiných městech průmyslných zřídil výbor znalců, pravých to smírných soudců průmyslu, jimž náleželo urovnávati spory, jaké by mohly povstati mezi dělníky a jich pány. Vydána jsou pravidla o policii fabriční, o zvláštních známkách firem, o sporných otázkách a závazcích dělníků a fabrikantů. Zřízeny jsou poradné komory rukodílen, fabrik, umění a řemesel. Při ministerstvu nitra ustanovena generální rada pro fabriky a rukodílny. Císař často ze svého důchodu kupoval zboží od rukodílen, které pro nedostatek odbytu byly by mu musily zastavit práci. On zamýšlel přispěti na pomoc průmyslu založením zvláštní pokladny. Po bitvě u Jílova psal ministru nitra: „Nezamýšlím zabraňovat úpadek obchodníka, tím neutrpí finance státu, ale zabránit zavření rukodílny. Chci přispívat k odbytu kupováním. Obmýšlím založiti stálý a trvalý sklad a nadati jej 40 neb 50 miliony, aby nedostatek odbytu méně citelně se dotýkal rukodílen."

Císař zvelebil průmysl, povolav mu na pomoc vědu. „Kdyby mně byli nechali k tomu času," pravil, „nebylo by již ve Francii nižádných řemeslníků; všickni byli by umělci." A v skutku chemie a mechanika přičiňovaly se za jeho panování zdokonalováním všech odvětví průmyslových. A jaké stroje

4*

byly postaveny, jaké vynálezy spatřil každý den za panování císařského!

Že duch spolčovací neučinil ve Francii větších pokroků, toho příčinou nebyl nedostatek povzbuzování se strany hlavy státu; neboť uprostřed zaměstnání válečných nařídil císař ministru nitra, aby dohotovené průplavy hleděl prodat společnostem, a roku 1807 uložil mu, aby železný most Jenský, tak jako most des Arts, dal vystavět od společnosti.

Císař odporoval vždy opětnému zavedení přísežných znalců a cechů. V Chalonsu založil uměleckou a řemeslnickou školu. Vysoké odměny ustanoveny byly pro povzbuzování ke všelikým novým vynálezům. Milion franků byl slíben vynálezci lepšího přadacího stroje na len; první cena 40.000 a druhá 20.000 franků vynálezci nejlepšího stroje pro vzdělávání, česání a předení vlny.

On založil rukodílny pro bavlnu, kde se předla, tkala a konečně i tkaniny potiskovaly. Před císařstvím neznámé bylo ve Francii umění bavlnu přísti; tkaniny k nám přicházely z ciziny. Rostění bavlny dobře se dařilo v jižní Francii, na Korsice, v Italii, roku 1810 ceněna sklizeň na 100.000 kilogramů. Merinové ovce vychovávaly a rozšiřovaly se po celé říši. Císař nařídil, aby se kopalo na žulu, a odtud mají původ lomy, které dosaváde se těží. Plodiny exotické nahražovány jsou evropskými: boryt*) nahražoval indich, burák cukrovou třtinu, mařena**) košenilu, fa-

*) Isatis tinctoria, něm. Waid.

**) Jinak ryt, Rubia tinctorum, něm. Krapp.

briky na dělanou sodu nahražovaly sody cizí; a rozličné plodiny tyto jsou nyní větším dílem pro Francii pramenem bohactví. Fabrikace cukru burákového obnáší nyní do roka na 50,000.000 kilogramů.

Cizí zámořský *obchod* nemohl za příčinou války dojíti veliké rozsáhlosti; avšak obchod vnitřní dosáhl nesmírného vyvinutí, neboť může se říci, že tehdáž obchodem vnitřním byl obchod evropský od Hamburku až do Říma.

Při ministerstvu nitra zřízena byla generální rada obchodní, tak jako dříve taková rada zřízena byla pro průmysl.

Při všech smlouvách, jaké císař uzavíral, měl vždycky na zřeteli prospěch obchodu francouzského. Roku 1808 otevřel domácím výrobkům odbyt do Španěl, dav zrušit zápověď hedbávného zboží Lyonského, Tourského a Turinského. Podobný přístup pojistil suknu Carcassonskému, plátnu bretaňskému a krátkému zboží francouzskému. On chtěl, aby v Petrohradě založeny byly obchodní domy francouzské, které by dostávaly zboží z Francie a posílaly tam zboží ruské. Až dosavad, následkem smlouvy s císařem Ruským uzavřené, béře Francie z této země stavební dříví pro své loďstvo.

Zákonník obchodní dokončen a přijat byl roku 1807.

Veřejné práce, jaké dal císař vykonávat v míře tak rozsáhlé, netoliko byly jednou z hlavních příčin vnitřního blaha, nýbrž podporovaly také veliký sociální pokrok. V skutku práce tyto, rozmnožujíce komunikaci, poskytovaly trojí velikou výhodu: předně zaměstnávaly zahálející ruce a ulehčovaly chudým tří-

dám; zadruhé podporovaly rolnictví, průmysl a obchod, neb zakládání nových silnic a průplavů zvyšovalo cenu půdy a usnadňovalo dopravu všech plodin; zatřetí konečně mizel tím obmezený duch místní, když odstraněny ohrady, dělící od sebe netoliko krajiny jednoho státu, nýbrž i rozličné národy, usnadňováním vztahů lidí k sobě a utužováním svazků, které je měly spojovati. Ku konci spisu nalezneme přehled nejhlavnějších veřejných prací za doby císařství vykonaných. System Napoleonův záležel v tom, aby se od státu vyvedlo množství staveb, které dokonány jsouce prodaly by se, z výnosu pak toho prodeje aby se podnikaly práce nové. Důležité jest ukázati na to, že vzdor válce nalezl císař prostředků k vynaložení ve 12 letech 1005 milionů na veřejné práce; a muž, který vládl takovými poklady, který 700 milionů rozdal co nadání, neměl nikdy zvláštního majetku.

Veřejné vyučování musilo, za vlády tak osvícené jako byla císařská, účastno býti podnětu, jejž dávala hlava státu všem odvětvím zeměsprávy. „Jenom ti,“ pravil císař, „kteří chtějí klamat národy a provozovat vládu ve svůj prospěch, mohou je chtít udržovat v nevědomosti; neboť čím osvícenější budou národové, tím více bude lidí přesvědčených o nutnosti zákonů, o potřebě jich hájení, a tím usedlejší, šťastnější a blaženější bude společnost. A kdyby se pak někdy státi mělo, že by osvěta stala se škodlivou lidu obecnému, bylo by to jen tenkrát, kdyby vláda v odporu proti prospěchu národu, vehnala jej v postavení násilné anebo nejnižší třídy přivedla tak daleko, že by mřely

bídou; neboť potom by nuceny byly brániti se aneb se státi zločinci."

Již národní konvent mnoho učinil, že rozbořil gotickou budovu vyučování. Ale v dobách zmatků těžko jest zakládat něco nového, a zamýšlené ústavy vyučovací zůstaly nedokonalé. Škol elementárních nebylo leč ve městech, a školy centrální byly opuštěny. Napoleon rozdělil roku 1802 vyučování na trojí třídu: 1) školy municipální čili prvotní, těch bylo potřebí zřídit 23,000; 2) školy druhé řady čili koleje obecní; 3) lycea a školy speciální, vydržované nákladem státu. Institut byl vrcholem budovy. Největší čilost panovala v zakládání škol, zápasilyť v tom o závod města i departementy, poskytujíce potřebných nákladů.

Lyceí založeno pět a čtyřicet; mělo být aspoň jedno v obvodu každého apelačního soudu. Tři komise učenců cestovaly po kraji, zaopatřujíce lycea všemi prostředky vyučovacími. Bylo 6400 žáků užívajících státního nadání.

Vláda dala sepsat vyučovací knihy pro mathematiku od La Place, Monge a Lacroixe, pro přírodopis od Dumenila, pro nerostopis od Brogniarta, pro chemii od Adeta, pro hvězdářství od Biota, pro fysiku od Hauyho.

Název prytanea francouzského, jejž doposavad užívalo více kolejí, udělen byl roku 1803 jedinému koleji Saint-Cyrskému, škole to určené výhradně pro syny vojínů na bojišti padlých, kteří tam bezplatně byli vyučováni. Chovanci této školy přecházeli po odbyté zkoušce do speciální školy Fontainebleauské, též založené v této době.

Založena jest zvláštní škola námořnická a školy lodnické v Toulonu a v Brestu.

Založeny jsou dvě praktické školy harmonické: jedna v Geislautern v departementu Saary, druhá v Peseyi v departementu Mont-Blanckém.

Roku 1806. shledal císař potřebu, upraviti vyučování dle všeobecného systemu. Vytýkalo se tomu systemu, že obmezuje svobodu; avšak, jakož jsme dotkli výše, doba svobody ještě nebyla přišla; a když vláda se nachází v čele národu, který čelí ke zproštění se všelikých ideí minulosti, pak jest její povinností, nejenom vésti pokolení nynější, nýbrž i vzrůstající pokolení povznášeti k oněm zásadám, které zjednaly vítězství této revoluci. „Nemůže být státu politicky ustáleného,“ pravil císař, „není-li učitelstva vyučujícího dle zásad stálých; utvoření takového upevní občanský pořádek.“

Daje výhost všelikému obmezování stal se system vychovací pěkným a velikým pomníkem, i byl v souměru s celkem organisace císařské, která se obracela ke všem schopným lidem, urovnávala dráhu a určitě ji naznačovala, odstraňujíc z cesty všeliké překážky. Kdožkoliv chcete se věnovati povolání učitelskému, kdožkoli umění léčitelskému aneb vědě právnické, otevřena jest vám cesta: má-li jen společnost rukojemství dostatečného, že jste spůsobni vyučovat mravnosti a ne nepravosti; že umíte rozeznat léčivé rostliny od jedovatých šťáv; aneb že jste vnikli v ducha zákona a dovedete ho hájit.

První prostředky, jichž uchopil se Napoleon, spůsobily veliký pokrok u veřejném vyučování. Četné

školy byly založeny, avšak byly osamotnělé a nezávislé od sebe. Počet osob věnujících se vyučování nebyl ustanoven; nebyly také podrobeny všeobecnému pravidlu. Císař umínil si spojit vespolek všecky ústavy bezprostředními vztahy k sobě, zahrnutím všech učitelů v jeden sbor a zvýšením nadace jejich co nejpřiměřeněji k jich úkolům.

Veřejné vyučování v celé říši svěřeno bylo výhradně universitě. Ta skládala se z tolika akademií, co bylo apelačních soudů. Školy přikázané k akademiím řadily se takto: 1) Fakulty pro přísné vědy, kdež udělovaly se stupně akademické; 2) lycea; 3) koleje a druhotní školy obecní; 4) ústavy, totiž školy vydržované od soukromníků; 5) pensionáty soukromých učitelů, věnované studiím méně přísným nežli ústavy; 6) školy malé, prvotní. Malé semináře byly pod dohledem university.

Fakult bylo patero: bohoslovecké, právnické, lékařské, mathematické a fysikální. Fakulta bohoslovecká byla při chrámu metropolitánském, mimo to byla pro vyznání reformované jedna fakulta bohoslovecká v Štrasburku a jedna v Genevě. Školy právnické tvořily dvanáct fakult, lékařské pět. U každého lycea, jakožto hlavního místa akademie, zřízena fakulta vědecká a fakulta literární.

Na každé fakultě byly stupně: bakalářství, licenciátství a doktorství, udělované následkem zkoušek.

Řád důstojenský při správě i vyučování obsahoval devatenáct stupňů. Nikdo nemohl obdržet nějakého místa, leč by dříve byl prošel místy nižšími a dosáhl v rozličných fakultách stupňů přiměřených

způsobu a důležitosti svého úřadu. Úředníci dělili se na titulární, na ustanovené při universitě a na ustanovené při akademiích, a podrobeni byli přísné kázni. Po nepřetržené třicetileté službě mohli být prohlášeni za vysloužilce a dáni na odpočinutí s platem.

Universitu řídil a spravoval velmistr, jmenovaný od císaře a odvolatelný.

Rada universitní skládala se z třiceti údů. V hlavním místě každé akademie měla sídlo akademická rada deseti údů.

Generální inspektorové universitní měli povinnost prohlížeti k rozkazu velmistrově ústavy vyučovací.

Při každé akademii, při kolejích a lyceích měla býti jedna neb i více přípravních škol pro vycvičování učitelů školám prvotním.

Universita měla bez ustání k tomu hleděti, aby se vyučování ve všech oborech zdokonalovalo, měla podporovat spisování klasických děl, především ale měla dbát o to, aby vyučování vědám stálo vždy na rovni nabytých vědomostí, jakož i na to, aby duch systemu nikdy nemohl býti na překážku pokroku.

Lycea, jichž počet roku 1811 dosáhl sto, měla býti vychovárnami profesorů, rektorů, ředitelů studijních. Císař chtěl, aby jim dány byli mocné podněty k čestnému závodění, i aby mladíci, věnující se stavu učitelskému, měli výhled na povyšování od stupně ke stupni až ku prvním místům v státu. Při každém lyceu vydržováno bylo dvacet chovanců na státní útraty, čtyřiadvacet s polovice a padesát na tři čtvrtiny, aby chudší schopné mládeži usnadněno bylo projevit schopnosti své.

Výše povzneslo se vyučování, když Napoleon místo studia mrtvých jazyků, až dosaváde skoro výhradně panujícího, zavedl užitečnější studium věd fysikálních a mathematických; týmž duchem veden odporoval tomu císař, aby lékařství obdrželo přednost nad ranhojictvím.

Škola polytechnická, již založilo direktorstvo, velikolepě vyvinula se, poskytujíc vojsku výtečné důstojníky, a všem ostatním oborům vědeckým slavné učence.

Škola normální (vzorná), jejíž založení byl obmýšlel konvent, obdržela za císařství své blahoplodné určení.

Napoleon založil pod názvem císařských domů dva rozdílné ústavy: jeden pro vychování dcer členů čestné legie, druhý pro vychování osiřelých dívek. Oněm dostávalo se skvělého vychování, tyto cvičeny jsou ve všelikých ženských pracích, aby opatřeny byly prostředky k své výživě.

Postaráno bylo též o děti, jichž vychování záleželo na veřejné dobročinnosti, tvořilyť trojí třídu: nalezence, opuštěnce a chudé sirotky. V každém arrondissementu ustanovena byla pro ně opatrovna.

V Rouenu založená škola anatomických příprav. Umělecká a řemeslnická škola, založená roku 1803 v Compiègne a přenešená potom do Chalonsu nad Marnou, měla za účel rozšiřovat všemožné dobrodiní průmyslního vychování. Roku 1806 založena druhá v Beaupréau, a třetí v opatství sv. Maximiliana blíž Treviru.

Francouzská škola pěkných umění v Římě byla

obnovena a přenešena do villy Medici. Posláno tam patnáct chovanců.

Císař nepřestával na zakládání škol, on podněcoval také všecky druhy zásluh cenami a odměnami, o kteréž v rozsáhlé míře závodili učenci celé Evropy. Cena 60.000 franků vysazena tomu, jenž by spůsobil pokrok v galvanismu; a jiná, záležející v medalii 3000 fr., na nejlepší zkoušku, která by, dle úsudku institutu, učiněna byla každý rok v témž oboru. Roku 1808 obdržel roční cenu institutu slavný chemik anglický Davy.

Ceny desetiletní, které tehdáž byly založeny, byly pobídkou veškerým vědám a uměním. Bylo jich devět o 10.000 fr. a třináct o 5000 fr.

Mezi hojným povzbuzováním, jakého se dostávalo vědám, potřebí se také zmíniti o ceně 12.000 fr. určené tomu, jenž by napsal nejlepší pojednání o záškrtu.

Císař pojistil dědicům učenců, zůstavivších díla pohrobní, právo vlastnictví na ně.

Císař pojal myšlénku, založit jakousi literární universitu, která by se skládala z třiceti stolic tak vhodně souřadných, aby takořka tvořily kancelář k usnadnění literárního, zeměpisného, historického a politického badání; na př. kdokoli by chtěl seznati nějakou epochu, aby se mohl dovědět jaká díla má číst, s jakými pamětmi a kronikami radu brát; anebo kdyby se chtěl někdo vydat na cestu do některé země, aby tam mohl dostat potřebného poučení.

„Jediné rozumné povzbuzování pro literaturu,“ pravil císař, „jsou místa v institutu, poněvadž udělují básníkům jakousi důstojnost státní.“ Z druhé třídy institutu chtěl utvořit jakýsi soud literární, od něhož

vycházely by rozbíravé nestranné úvahy o všech vyšlých spisech nějaké ceny.

On ničeho nešetřil k oslavování památky zemřelých učenců. Z Osterodu, celý pokryt prachem bitev, nařídil, aby socha d'Alembertova postavena byla v zasedací síni institutu. Voltairovi a Rousseauovi dal zřídit náhrobky.

Poprsí Troncheta a Portalise, redaktorů prvního návrhu zakonníka Napoleonova (Code Napoleon), postavena jsou v sále státní rady.

V Cambraji postaven památník Fenelonovi.

Při všech válkách vláda císařská ničeho nezanedbávala, co by mohlo podporovati pokrok u vědách. Tak mezi jiným roku 1806 dala na své útraty vytisknout zprávu o plavbách a objevech, učiněných v letech 1800 — 1804 od Perrona, Lesueura a kapitána Baudina.

Biot a Arago posláni jsou do Španěl, aby pokračovali u měření oblouku poledníkového až k ostrovům Baleárským.

Národnímu institutu uloženo sestaviti všeobecný překlad pokroku, jaký od roku 1789 učiněn byl ve vědách, v literatuře a v uměních; takový přehled měl pak každých pět let podáván býti vládě od zvláštní deputace. Mimo to měl tento sbor podávati svá zdání o nálezech, které by pokládal za vůbec prospěšné, o pomoci a povzbuzování, jakých by potřebovaly vědy, umění a literatura, též o zdokonalování method, užívaných v rozličných odvětvích veřejného vyučování.

Z toho viděti, že císař v stejné míře zveleboval vyučování jako průmysl, i možná říci s Thibaudeauem,

že to byli vychovanci lyceí, kteří po pádu císařství nepřestali oslavovat Francii uměním, vědami a literaturou.

O vojsku. — Ležíť mimo náš účel, rozbírat všecky opravy v organisací vojska a vypravovat veliké skutky, které je osvětlují. Celý svět zná činy rekovských vojínů, kteří od Arcole až k Waterloo následovali Napoleona do jeho výprav obrovských, za štěstí sobě pokládajíce umříti zaň, poněvadž věděli, že umírají za Francii. Mimo to bylo by příliš obšírné, znova líčiti vše, co účinilo vojsko pro císaře, a co učinil císař pro vojsko; ohledejme toliko organisaci vojska se stanoviště sociálního.

Konskripce, *) která následkem protahujících se válek na neštěstí tak velice tížila Francii, byla jedním z největších závodů toho věku. Nejenom že zasvětila zásadu rovnosti, nýbrž, jak se vyjádřil generál Foy, „ona měla se státi palladiem naší neodvislosti, neboť vrhajíc národ mezi vojsko a vojsko mezi národ poskytovala obraně prostředků nevyčerpatelných." Zásada, z které vyplynul zákon o konskripci, schopna byla nejrozsáhlejšího vyvinutí, a můžeme říci, že idey Napoleonovy prakticky vyvedeny byly od jiných vlád, mezi jiným od Pruska. Nestačiloť v skutku, aby vojsko bylo vybíráno z celého národu; nýbrž bylo i potřebí, aby v čas nehody celý národ mohl sloužit vojsku co záloha. Císař vyslovil se, že „národu odrážejícímu nepřátelský vpád nikdy neschází lidí, ovšem ale vel-

*) Pravidelný odvod k vojsku dle věku povolanců.
Pozn. překl.

mi často vojáků." Vojenský system pruský poskytuje ohromných výhod: odklízí ohrady dělící občana od vojáka; dává všem branným lidem jeden podnět a účel, obranu půdy vlastenské; poskytuje prostředků k vydržování veliké moci ozbrojené s nejskrovnějšími výlohami; uspůsobuje celý národ ku prospěšné obraně proti nepřátelskému vpádu. V Prusku jest armáda velikou školou, kde veškerá mládež vyučuje se řemeslu vojenskému; zemská obrana, rozdělená na trojí hotovost, jest zálohou vojska. V organisaci vojenské spatřuje se četné roztřídění, ale vycházejíce všecka z jediného pramene mají též jeden účel: závodění spolu jednotlivých sborů, ale nikoliv žárlení.

Známo, že národní obrana, kterýžto ústav za posledních dob republiky vyšel z obyčeje, byl roku 1806 od Napoleona obnoven. Roku 1812 rozdělena jest na trojí hotovost, z nichž první skládala se z lidí od 20 do 26 let, prvních to šesti tříd konskripce, které ještě nebyly vzaty do služby skutečné; druhá z mužů v nejlepší síle od 26 do 40 let; třetí a poslední z mužů od 40 do 60 let. „V čas míru," pravil císař, „spůsobím u všech panovníků, aby nedrželi než pouhé své gardy; národní pak obranu chci zříditi v ten spůsob, aby každý občan znal místo své v čas potřeby; potom," doložil, „bude národ opravdovu pevnou zdí, jenž bude moci odolati věkům i lidem."

ORGANISACE POLITICKÁ.

Přehlédli jsme spěšně správní organisaci císařství, vytknuvše hlavní materiální prospěchy té doby. Pohleďme nyní na jeho organisaci politickou.

Přede vším budiž mi dovoleno vyjádřiti se, že za neštěstí považuji neblahou snahu Francie, chtít vždycky nápodobit u sebe zřízení cizích národů. Za republiky byli jsme Římané, později pokládána ústava anglická za vrch vší civilisace; titule *šlechetný pair* a *ctihodný poslanec* zdály se svobodomyslnější nežli tribun a senator, jakoby ve Francii, této vlasti cti, byla *ctihodnost* titulem a ne vlastností. Naposledy pak povstala škola amerikánská. Nebudeme-liž nikdy my sami? Pravda, že nám Anglie od dávna poskytovala pěkné divadlo parlamentární svobody. Ale jaký jest živel ústavy anglické, jaký jest základ té budovy? aristokracie *). Potlačte tu, a v Anglii nemáte více žádného organismu; „tak jako v Římě," pravil Napoleon, „kdybyste mu odňal náboženství, nezůstalo by nic více."

V Sjednocených Obcích amerických spatřujeme též věci veliké; ale kdež jest jedinké podobnosti mezi touto zemí a Francií? Sjednocené Obce nestaly se ještě světem společenským; neboť organisace takového světa předpokládá stálost a pořádek; ale stálost, upoutanost k půdě, k majetku, není možná, pokud duch obchodní a nesrovnalost mezi počtem obyvatelstva a nesmírnou rozsáhlostí země nedopouštějí považovat půdu za něco jiného nežli za zboží. Člověk se v Americe ještě nezakořenil, on ještě nepřivtělil se k zemi, zájmy tam jsou osobní, a nikoli zemské. V Americ je v první řadě obchod, po něm

*) Tato vada ústavy anglické čím dále tím více vystupuje do popředí, a za nedlouho požadovati bude radikální opravu. Pozn. překl.

přichází průmysl, a teprv naposledy rolnictví — jest to obrácená Evropa.

Francie ve mnohém ohledu jest v čele civilisace, a mělo by se zdáti pochybné, zdali si dovede dát zákony pouze francouzské, to jest takové, které by přiměřeny byly našim potřebám, utvářeny dle naší povahy, podřízeny našemu postavení politickému! Přijímejme od cizích zemí opravy dlouhou zkušeností potvrzené, ale zachovejme v zákonech svých formu, přirozený pud a ducha francouzského. „Politika“, praví Daunon, „jest obrácení dějin na morálku společnosti.“ Tak rovněž by se mohlo říci o ústavě: „Smlouva, která váže rozličné členy společnosti, nechť béře formu ze zkušenosti časů minulých, předmět z nynějšího stavu společnosti, ducha pak z budoucnosti. Ústava se má dělat vždy jenom pouze pro ten národ, jemuž jest určena. Máť ona být jako šat, který, je-li dobře ušit, může slušet jen jedinému člověku. *)

V ohledu politickém nemohl císař organisovati Francii leč prozatímně; ale všecky jeho závody byly schopny jistého zdokonalení, dle kterého by se v čas míru byly dále vyvinuly.

Připomeňme si tu skutečnou pravdu, že v době, když národ francouzský prohlásil Napoleona císařem, byla Francie v té míře unavena nepořádkem a ustavičnými proměnami, že všecko přičiňovalo se, pro-

---

*) Kýž by tyto zásady došly brzkého uznání v oněch politických kruzích, odkud vycházejí ústavy! pak byla by ražena cesta přirozeného pokroku, a násilné převraty staly by se nemožnými, poněvadž zbytečnými. Pozn. překl.

půjčit hlavě státu moc nejneobmezenější. Císař nepotřeboval po ní toužit, naopak měl se jí co ubraňovat. Jako jindy veřejné mínění žádá seslabení státní moci, poněvadž ji považuje za nepřátelskou: tak tehdáž schvalovalo její sesílení, poněvadž ji pokládalo za ochrannou a obnovující. Záleželo jenom na Napoleonovi, aby nebylo ani sboru zákonodárného ani senátu; tak veliká byla omrzelost těch věčných hádek, vedených, jak se sám vyjádřil, od hromady lidí, kteří s rozhorlením se přely stran odstínů, dříve ještě než pojistili vítězství barvě.

Císař Napoleon nedopustil se chyby mnohých státníků, aby chtěl podrobiti národ abstraktní theorii, která by se pak zemi stala ložem Prokrustovým; on naopak bedlivě skoumal povahu národa francouzského, jeho potřeby, jeho tehdejší stav, a na základě tom utvořil system, jejž pozměňoval vždy podle okolností. „Kdež bych se octnul,“ pravil, „naproti celé Evropě s vládou, kterou jsem zbudoval z prostředka zřícenin, jejíž základy nejsou ještě usazeny, a pro niž každou chvíli musím sestavovat jiné formy dle nových okolností, vyrůstajících z proměn samé politiky zevnitřní, kdybych některé z těch kombinací podrobil methodám absolutním, nepřipouštějícím žádné změny, které právě proto zůstávají bez účinku, poněvadž jsou nepromĕnlivé.

Převládající idea císařova při všech těchto vnitřních závodech byla žádost, založiti řád občanský.*)

*) „Chci založiti ve Francii řád občanský. Až dosavad byly na světě toliko dvě moci, vojenská a církevní. Barbarové,

Francie obklopena jest mocnými sousedy. Od Jindřicha IV. jest předmětem nedůvěry celé Evropy. Ona potřebuje velikého stálého vojska k uhájení své samostatnosti. Toto vojsko jest organisováno, majíc své plukovníky, generály, maršály; ale ostatní národ není organisován; a přece jest potřebí, aby po boku této vojenské hierarchie, po boku těchto důstojníků, jimž sláva propůjčuje takového lesku, stáli také důstojníci občanští, a to s převahou nad oněmi, neměla-li by vláda býti v ustavičném nebezpečenství, upadnout v ruce některému šťastnému vojínu. Sjednocené obce podávají nám nápadný příklad nesnází, k jakým vede slabost autority občanské. Jakkoli v této zemi není žádného takového kvasu různic, jaké tak dlouho klokotem vřely v Evropě, nicméně ústřední občanská moc, jsouc slaba, leká se každé organisace od ní nezávislé, jakožto jí nebezpečné. Není to jedině moc vojenská, které se bojí, nýbrž moc peněžní, bank; odtud vychází rozdělení stran. Guvernér banku může míti více vlivu než president; ještě spíš může vítězný generál zastíniti moc občanskou. V republikách vlaských, jako v Angličanech, byla aristokracie organisovaným řádem občanským; ve Francii však, která na štěstí nemá třídy privilegované, bylo možná dosíci podobných výhod jen hierarchií demokratickou, bez ublížení zásadám rovnosti.

Skoumejme s tohoto hlediště ústavy císařství.

---

kteří vtrhli do Římské říše, nedovedli se osaditi trvale, poněvadž neměli ani sboru kněžského ani řádu občanského.« (Slova císařova v státní radě.)

Zásady, na kterých spočívaly zákony císařství, jsou:

Občanská rovnost — zásada demokratická.

Hierarchie — zásada pořádku a stálosti.

Napoleon jest nejvyšší hlava státu, vyvolenec lidu, representant národu. Ve veřejných jednáních svých císař se vždy honosil, že za vše povinnován jest toliko národu Francouzskému. Když obklopen králi, an vše se mu kořilo, u paty Pyrenejí rozdával trůny a říše, důrazně žádal pro sebe titul prvního representanta lidu, jejž, jak se zdálo, chtěli výhradně dávat sboru zákonodárnému.

Jediná moc císařská jest po právu dědičná; jiného dědičného úřadu není ve Francii; všecky závisejí na volbě a zásluze.

Jsou dvě komory: senát a sbor zákonodárný.

Senát, jehož jméno jest oblíbenější než jméno komory pairů, skládá se ze členů povolaných od sborů volebních, pouze třetinu jich jmenuje císař. Předsedu jeho ustanovuje hlava státu. Senát bdí nad zachováváním ústavy, on jest strážcem svobody osobní a svobody tisku.*) Kdežto senát byl po panovníku první mocí v státu, hleděl císař, pokud to připouštěly okol-

---

*) Bignon ve svých *Dějinách císařství* takto se vyslovuje: „Zavedený system nebyl sám v sobě vadný, aniž svobodám národu scházelo garancií. Jest-li že tyto garancie staly se mamem, jest-li že odbory senátu pro svobodu osobní a svobodu tisku octly se najednou v nepůsobnosti ano v nečinnosti, byla toho ta příčina, že během událostí podřízeny jsou ve Francii otázky, týkající se domácích zájmů a práva soukromého, potřebám politické síly a zevnitřní moci.“

nosti, uděliti mu velikou důležitost; neboť není-li vliv státních sborů přiměřen jejich postavení v politické hierarchii, jest to patrný důkaz, že ústava není v souhlasu s obecným duchem; jest to pak stroj, jehož kola nepracují souměrně.

Aby dodal senátu vlivu, nemohl císař chtít z něho udělat pouze stolici soudní, aneb útočiště pro ministry od veřejného mínění odsouzené; on naopak chtěl jej sestaviti z prvních výtečníků všech oborů a učiniti jej strážcem a rukojmím všech svobod národu.*)

Aby senátoři stali se neodvislými a přilnuli k půdě provincií, zřízeno jest pro obvod každého apelačního soudu senátorství, z něhož vycházel senátor titulární s 20.000 až 25.000 franků ročního důchodu.

---

*) Císař měl za to, že ve Francii nelze zřídit komoru dědičnou, která by neměla nižádného vlivu. Roku 1815 pravil k Benjaminu Constantovi, jednomu z nejhorlivějších přívrženců anglické ústavy: „Vaše komora pairů nebyla by ničím jiným, nežli táborem nebo předpokojem.“

Předseda senátu jej svolává z vlastního nařízení císařova, k žádosti odborů pro svobodu osobní a tisku, aneb některého senátora, aby udal nějaký dekret sboru zákonodárního, anebo některého úředníka senátu za příčinou vnitřních záležitostí sboru.

Každý odbor senátu skládá se ze sedmi členů. Každý zatknutý, který ve dvou dnech není postaven před soud, může se obrátit k dotyčnému odboru.

Vysoký dvůr císařský ustanoven jest, aby soudil zločiny proti bezpečnosti státu, provinění ministrů a státních rad, za která jsou odpovědni, zneužívání mocí občanských i vojenských úředníků císařských a t. d.

Sídlo vysokého dvoru jest v senátu, předsedou jeho veliký kancléř říše; řád jednací poskytuje ochranu, přelíčení a výrok soudní dějí se veřejně.

Sbor zákonodárný obsazují volební výborové v departementech; údové jeho dostávají v čas zasedání plat.

Podstatné jest líčiti zde spůsob voleb od Napoleona zavedený. V ústavě od roku VIII. vymyslil sobě Sieyés system notabilit, jenž odnímal lidu všeliké účastenství ve volbách. Jakkoliv Sieyés, druhdy člen shromáždění ústavodárného, konventu a direktorstva, byl přítel svobody, nicméně okolnosti a spása republiky ukládaly mu, dle jeho mínění povinnost jednati tak; neboť před 18. fructidorem padaly volby do zákonodárného sboru na royalisty: toho dne jsou vyhnáni. Přišla řada na jakobiny: 20. florealu jsou odstraněni. Ve volbách následujících dostávali vrch, i chystali se vypudit své soky. Nic nebylo stálého: každého roku slavila nějaká strana vítězství, jak praví sám Thibaudeau.

Ale pevný a národní postup konsulátu již utvořil Francii silnou a srostitou, a státní lodi nehrozilo již v té míře nebezpečenství, vraziti na ona dvě skaliska, kterých se vždy bylo báti: na hrůzovládu a na starý system.

Napoleon, jmenován doživotním konsulem, zrušil Sieyésovy seznamy notabilit a zavedl shromáždění okresní všech občanů v okresu usedlých. Tato jmenovala členy výborů volebních pro arrondissementy a departementy. Do těchto výborů směli voleni býti jen ti, kteří platili nejvíce daní v departementu; avšak do výboru arrondissementního mohlo být voleno deset, a do departementního dvacet negruntovníků z členů čestné legie aneb vojenských vysloužilců.

Výbory navrhovaly dva kandidáty na prázdná místa ve sboru zákonodárném; jen výbor departementní navrhoval kandidáty pro místa senátorská; jeden z obou kandidátů mohl vzat býti mimo výbor jej navrhující.

Uvažujíce ducha, z něhož vycházely tyto zákony, v době tak prudkých rozbrojů a války každou chvíli hrozící, vidouce, kterak i nejupřímější přátelé svobody uznávali potřebu obmezení práva volebního, nemůžeme neuznati, že úmysl císařův byl zaříditi volby opět na základech nejširších, v čemž nás potvrzují následující slova řečníka tehdejší vlády: „Výbory volební opět připojují vysoké autority k lidu, a naopak; jsou to sbory prostředničí mezi státní mocí a lidem; jest to roztřídění občanů, organisace národu. V tomto roztřídění potřebí jest vyrovnávat odporné sobě zájmy majetníků a proletářů; neboť majetnost jest hlavním základem každého spolku politického; ale potřebí také povolávat nemajetníky, aby se nezamezovala cesta schopnosti a geniálnosti."

Státní rada byla jedním z prvních kolostrojů císařství. Sestavena z mužů nejvýtečnějších tvořila tajnou radu panovníkovu. Členové její zproštěni všeho ostýchání, nečelíce k žádnému efektu a podněcováni přítomností císařovou, vypracovávaly zákony, nemajíce jiného ohledu, než jedině na prospěch Francie. Řečníci státní rady přednášeli pak komorám ku přijetí zákony připravené v jejím lůně.

Císař ustanovil přísedící státní rady v počtu 350; ti byli roztříděni na tré a přiděleni ke všem odvětvím zeměsprávy. Tak tvořila státní rada školu mužů zběhlých a osvícených, kteří byli spůsobni

dobře spravovati zem. Seznámeni se všemi velikými otázkami politickými, užíváni byli od vlády v důležitých poselstvích.

Toto zřízení vyplnilo velikou mezeru, neboť má-li nějaká země školy pro umění právnické, léčitelské, válečnické, pro bohosloví a t. d., zdaž není to nápadné, když nemá škol také pro umění vladařské, které jest zajisté nejtěžší ze všech, neboť zahrnuje v sobě všecky přísné vědy, politické i mravní.*)

„Připravoval jsem synu svému nejšťastnější postavení," pravil císař na Sv. Heleně. „Založil jsem schválně pro něj školu novou, četnou třídu přísedících státní rady. Po ukončeném vycvičení svém, až by došli let, měli jednou zaujíti všecka místa císařství. Znajíce zásady naše a příklady našich předchůdců byli by všickni bývali o 12 až 15 let starší než můj syn, což by tohoto bylo postavilo zrovna mezi dvoje pokolení a všeliké jich přednosti: dospělost, zkušenost a moudrost za sebou; mladost, čilost a svěžest před sebou."

Rada sporní (conseil du contentieux) ustanovena byla co zvláštní soud nad veřejnými úředníky, pro odvolání se prefekturních rad, v příčinách udělování výživného, nad jistými přestupky státních zákonů a t. d.

*) „V nedostatku skutečného řečniště, jakým ústavní vláda obdařila Francii, nikdy neměl žádný mocnář radu tak osvícenou, kde o všech otázkách správních a občanských jednáno bylo tak svobodně a neodvisle. V nedostatku takového řečniště, kde by se veřejné mínění bylo ozývalo, žádný mocnář neuměl tak dobře uhodnout pravé toto mínění; nikdo jiný neznal tak dobře lidi, aniž uměl ve prospěch svůj obraceti začasté poctivost svou, někdy také své chyby." (Thibaudeau.)

Snaha císařova o povznešení sborů politických jevila se v utvoření hodnosti velikého volitele, v poctě udělené předsedovi sboru zákonodárného,*) v zerubných zprávách o stavu říše, jež dal předkládati zákonodárnému sboru, v důležitosti, jakou přikládal zahájení jeho shůzek. Považuje se za prvního representanta národu měl za svou povinnost, klásti účet ze svého jednání sborům ústavním. Zahájení sboru zákonodárného nebylo za jeho vlády nikdy prázdným obřadem; on nepřicházel posadit se na trůn se vší slávou královskou šestnáctého století, aby dle obyčeje odříkal slova svých ministrů; nýbrž naopak stoje před sborem zákonodárným vykládal mu své idey bez obalu. To nebyla slabost skrývající se pod nátvařkou moci; naopak byla to moc, která z dobré vůle vzdávala hold sboru zákonodárnému.

Napoleon, nechtěje působit na volby, začasté srazoval lidem, kteří bývali okolo jeho osoby, aby se neucházely o místa senátorská; těch že mohou dosáhnouti jinou cestou, neboť prý se to musí zůstavit notábům krajinským.

Zásady, kterými se řídil císař při obsazování veřejných úřadů, byly mnohem rozumnější než ty, dle kterých se pokračuje nyní. Při jmenování přednosty nějakého správního odvětví neohlížel se na politické smýšlení kandidáta, nýbrž pouze na jeho schopnost k úřadu tomu. Také při volbě ministrů nevyšetřoval politickou minulost jejich, nýbrž žádal speciální vědomosti: Chaptal, slavný chemik, obdržel úlohu, otevřít

---

*) Předseda sboru zákonodárného měl četnou stráž.

průmyslu nových cest; učenec Denon jmenován jest ředitelem musea uměleckého; Mollien ministrem pokladu. Za šťastný stav financí pod vládou císařskou povinnována jest Francie s veliké části Gaudinovi, vévodovi Gaetánskému, který, stav se za konsulátu ministrem finančním, neodstoupil až roku 1814.

Aby konečně byla otevřena cesta všelikým opravám, udělen dvoru kasačnímu týž úkol v ohledu na zákony, jaký měl institut v ohledu na vědy. Každého roku měl podávat zprávu, jakých oprav bylo potřebí v rozličných oborech zákonodárství, a oznamovat vady a chyby, které vycházely na jevo.

Byloť v ústavech císařství pozorovati ustavičný ruch, jenž z obvodu působil na střed a odtud zase nazpět k obvodu, podobný oběhu krve, která v těle lidském teče k srdci a odtud se zase rozbíhá ke končetinám. S jedné strany účastnil se lid prostředkem voleb všech úkonů politických; s druhé strany předsedali sborům stáním mužové, v jichž rukou byla moc. Vysocí hodnostáři císařští předsedali volebním výborům největších měst; ostatním výborům předsedali jiní vysocí úředníci občanští aneb údové četné legie.*)

Státní radové bývali v mimořádné službě posíláni do departementů k dohlížení na správu; donášejíce záměry vlády přijímali stížnosti a přání obyvatelstva. Senátoři, užívající nadání senátorských, byli zavázáni, trávit ročně tři měsíce ve svém arrondissementu, aby tam oznamovali smýšlení středu a zase do Paříže smýšlení arrondissementu.

*) Každý volební výbor končil své zasedání uhlasováním adresy k císaři, která mu byla odevzdána zvláštní deputací.

Založení čestné legie, které rozdělovalo území francouzské na šestnáct okresů a jmenovalo pro každý hlavní místo, bylo, dle vyjádření referenta toho zákona, zařízení politické, jenž stavělo mezi společnost prostředníky, kteří by mínění obecnému věrně a upřímně předkládali skutky vlády a taktéž zase vládu uvědomovali o mínění obecném.

Známo, jak velikým dobrodiním bylo zavedení zákonníka Napoleonova, jenž mnohé částky zákonodárství uvedl ve shodu se zásadami revoluce, a znamenitě umenšil počet právních pří tím, že množství případů každému srozumitelně vykládal. Avšak ani tento zákonník nevyhovoval úplně císařovu přání; obmýšlelť on zákonník všeobecný, tak aby nebylo jiných zákonů, nežli obsažených v tomto jediném svodu, i aby se jednou za vždy prohlásiti mohlo neplatným a nestávajícím, co by se v něm nenacházelo. „Neboť," vyjádřil se císař, „nikdo by nebyl jist, by dle některých starých ediktů Chilperichových a Faramondových, schvalně vyšťouraných, nemohl řádně a právně být oběšen."

Abychom krátce podali system císařství, může se říci, že základ jeho jest demokratický, poněvadž veliká moc vychází od lidu; organisace pak že touž měrou jest hierarchická, poněvadž jest ve společnosti rozličných stupňů ku podněcování všelikých schopností.

Závodiště otevřeno 40 milionům duší, rozdíl činí jediná zásluha, již odměňuje rozličné povýšení ve stupnici občanské.

Tedy v ohledu politickém: hromady okresní, výbory volební, zákonodárný sbor, státní rada, senát, velicí hodnostáři.

V ohledu vojénském jest každý vojákem; každý voják může se státi důstojníkem, plukovníkem, generálem, maršálem.

V ohledu čestné legie mají všecky zásluhy stejné právo: služby občanské, vojenské, průmyslnické, církevní, vědecké; všickni mohou dojíti stupňů legionářských a státi se důstojníky, veliteli, veledůstojníky, majiteli velikého orla.

Veřejné vyučování má své školy základní, druhotní, lycea, a co vrch celého stavení institut.

Spravedlnost má soudy první stolice, soudy císařské, soud kasační.

Konečně správa zemská má místní představené (maires), přiručníky čili adjunkty, podprefekty, prefekty, ministry, státní rady.

Napoleon měl takto v každém oboru ohnisko, kolem kterého sestavovaly se všeliké síly národní. Francie byla rozdělena co do správy: na obecní arrondissementy a prefektury; co do politiky na volební výbory a senátorství, co do vojenství na divise vojenské; co do spravedlnosti na císařské soudy; co do církve na biskupství; co do vědy na lycea; v ohledu mravním na okresy čestné legie.

Sbor politický, jako sbor vyučovací a sbor správní, stál nohama svýma v obcích a hlavu měl v senátu.

Vláda císařova tedy, abychom se tak vyjádřili, byla velikánská pyramida o širokém základě a s hlavou vysokou.

Proběhše dobu od roku 1800 do 1814 a pohlédnouce na stav tehdejší vidíme, že větší část zařízení císařových trvala dosavad, sama jedině o své moci

udržujíc správu země. Ačkoli zbavena síly pudící, Francie po čtyřiadvacet let řídila se podnětem od Napoleona jí vštípeným. Nesmíme však císařství posuzovat dle nepravých nápodobení, jaká jsme viděli; nápodobilyť se věci beze všeho ohledu na ducha, v jakém byly zaváděny. Dvě příčiny způsobily všecky divy, jaké jsme viděli za císařství vzdor válkám: jedna byl geniální muž, druhá byl system od něho zavedený. Za císařství všickni rozšafní a schopní lidé Francie povoláni byli přičiňovat se k jedinému účelu — blahu vlasti. Od těch dob naopak všecky rozumy zanášejí se pouze bojem mezi sebou, hádáním se o cestu, kterou by se měli dáti, místo postupování. Kázeň politická jest zlomena, a místo přímého postupování k jistému cíli v šiku pevně sraženém, vyvolil každý svou zvláštní cestu, odtrhnuv se od hlavního vojska.

Praví se, že císař byl despota. Pravda, že moc jeho měla všechen důraz potřebný ke tvoření; ona však byla ve srovnalosti s důvěrou, kterou mu věnoval národ. „Za Napoleona," praví generál Foy, „nebylo stížností na strannost, neznámo bylo týrání od podřízenců, neznáma nesnášelivost kast, neznáma nesnesitelná vláda stran. Zákon byl mocný, možná že někdy příkrý, avšak stejný pro všecky." *) Říkají že Napoleon byl despota; ale on nad nikým nevyřkl sesazení bez vyšetřování, bez předcházející zprávy, ano málo kdy bez vyslyšení obviněného úředníka. Nikdy, ani v občanských ani ve správních záležitostech, neustanovil se

*) Guerre de la Peninsule, tome 1, p. 18.

Napoleon pro nějakou stranu bez předcházejícího rokování o věcech, o které se jednalo. Žádný panovník nežádal tak častých rad jako císař, neboť on vyhledával toliko jedinou věc — pravdu. Mohl-liž býti despotou ze systemu ten, který svým zákonníkem a svou organisací neustále směřoval k tomu, aby libovolnost byla nahražena zákonem? Vizme, kterak roku 1810 zamezil vyvlastňování z ohledu veřejného prospěchu bez předcházejícího výroku soudního*), ustanoviv radu sporní k upravování této stránky vládní libovůle, nevyhnutelné při správě státu. Pravilť při té příležitosti: „Chci, aby se vláda provozovala prostředky zákonními, a co by třeba bylo učiniti mimo zákon, aby stvrzeno bylo jedním ze státních sborů.“

Vizme, kterak též roku 1810 na jevo dává svou nespokojenost, že nebyl vyhotoven tiskový zákon.**) Pozoru hodna jsou památná slova, pronešená od císaře při té příležitosti: „Nechci, aby moji nástupci měli takovou moc, neboť mohli by jí zneužívati.“

Čtouce dějepis žasneme nad přísností úsudků,

---

*) „Chci, aby veřejný prospěch uznán byl usnešením senátu, zákonem anebo dekretem urokovaným v státní radě; pak aby pře z toho povstalé vyřizovány byly od řádných soudů. Vyznávám, že tomu nezvyknu, aby se kamkoli vloudila libovolnost, i aby tak ohromný stát měl úřady, na které by nelze bylo vynášet stížnosti.“ (Slova císařova v státní radě.)

**) „Tisk, který se nazývá svobodným, jest v nejhorším otroctví absolutismu, policie zohavuje, potlačuje spisy jak se jí líbí, a není to ani ministr který soudí, nýbrž on dostává zprávy od svých úřadů. Nic není nepravidelnějšího, nic libovolnějšího, než takový pořádek.“ (Slova císařova v státní radě.)

jaké pronášejí Francouzové nad vlastní svou vládou, a nad jejich shovívavostí v ohledu na vlády cizí. Poslyšme na příklad, jak soudí Carrel o správě Cromwellově; a protektor anglický byl zajisté daleko za hrdinou francouzským: „Bylo štěstí pro Anglii, že takový muž (Cromwell) vzal na sebe odpovědnost za násilnictví nevyhnutelné, neboť s usurpací nastoupil pořádek místo anarchie, a pořádku bylo potřebí. Všude a po všecky časy byly to potřeby, jenž vytvořily úmluvy zásadami zvané, a vždycky musily zásady ustoupit potřebám. Bylo potřebí bezpečnosti, pokldu, velikosti, která by zahrožovala vnější nepřátele revoluce a obchodnické zájmy anglickým protivné. Bylo potřebí správy, kteráby zahrnovala všecky strany a nepatřila k žádné; která by znala všecky idey toho času, ale nepřiznávala se výhradně k žádné; která by používala vojska, ale neposlouchala ho. Cromwell měl příčinu proti royalistům, poněvadž byli nepřátelé vlasti; proti presbyteriánům, poněvadž byli nesnášelivi a nepochopovali revoluci; proti urovnavačům, poněvadž žádali nemožné věci; konečně proti přepiatým republikánům, poněvadž nechápali obecného mínění.“ *)

Zdaž nejsou tato slova věrným výkladem císařovy vlády? A přece slýcháme se mermomocí ozývat hlasy francouzské, jenž pronášejí nespravedlivá obvinění, opakujíce na příklad, že vláda Napoleonova byla vládou šavle! Kdyby toto mínění mělo obdržet vrch, pak by se mohla opakovat slova Montesquieuova: „Ne-

*) Historie de la contre-revolution en Angleterre, Introduction p. 60.

štěstím jest pro pověst knížete, být potlačenu od strany, která se dostala k panování, anebo přečkánu od předsudku, jejž chtěl vyhladiti."

V skutku nebyla vnitřní moc nikdy méně vojenskou, jako za Napoleona. Ve všem co činil patrna byla snaha, dát přednost občanskému řádu před řádem vojenským. Za vlády císařské žádný úřad občanské správy nebyl zaujat od vojínů. Ten, jenž utvořil důstojnosti občanské, aby je postavil naproti důstojnostem vojenským; jenž založením čestné legie chtěl stejným způsobem odměňovati zásluhy občanské i služby vojenské; který od svého uvázání se v moc zanášel se osudem civilních úředníků *); který těmto posledním dával vždy přednost **); který uvnitř, i v zemích podmaněných, svolával státní rady, obdařené vyšší správní mocí než měli generálové: to jest ten muž, jejž strannictví chtělo by nám líčiti jakožto přívržence vojenské vlády. ***)

---

*) „Když Napoleon dostal se k vládě, bylo vojenské výslužné již zákonem upraveno; ale udělovat výslužné civilní nebylo odkud. Úředníci, nemajíce budoucnosti, nadužívali své moci. Direktorstvo, nemohouc povolovati pense, dopouštělo kořistiti z úřadování, věc to nemravná." (Thibaudeau, tome III. p. 179).

**) Zákon o přednosti od 13. července 1804.

***) Thibaudeau ve svém spise *Histoire sous le Consulat*, kdež vypravuje, kterak císař se vyjádřil v státní radě, že není člověka více občanského nad něj, dokládá: „Mělo-li vojsko důležitost a vážnost, tož byla jeho autorita přísně ohraničena přirozenými mezemi; nejmenší jeho výstupky byly přísně trestány. První konsul nadržoval soudům a prefektům proti generálům, občan nebyl podroben jiné moci než civilní. Tvrdit opak bylo by popírat věc zřetelnou. (Tome II, p. 213.)

Stěžováno si na to, že do lyceí uvedena uniforma a kázeň vojenská. Což medle jest to něco zlého, když se v národu rozšiřuje duch vojenský, onen duch, jenž vzbuzuje nejšlechetnější city cti, bezzištnosti, lásky k vlasti, a jímžto přivykáme pořádku, pravidelnosti a podřízenosti? Duch vojenský není nebezpečný, leda tenkráte, když náleží výhradně jisté kastě.*)

Co se týče kroje vojenského, zvolil jej císař pro lycea a speciální školy k vůli stejnosti. Když císař jednou navštívil prytaneum v Saint-Cyru, pozastavil se nad rozdílností šatu chovanců: jedni měli oblek vybraný, jiní roztrhaný. Císař vyjádřil se, že nechce žádného rozdílu mezi chovanci, že stejnost má být prvním pravidlem při vychovávání, i zavedl všem stejný kroj.

Generál, vyzvaný ke svědectví ve prospěch panovníkův, nebyl by si směl dovolit úmyslnou nejasnost. V častých sporech mezi autoritou vojenskou a civilní skoro vždycky dáváno této za pravdu. (Thibaudeau, tome I. p. 82.)

Roku 1806 Junot, guvernér Pařížský, obviněn byl z pytláctví. On neuznával autoritu soudů, byl však přinucen dát se na vyjednávání, aby odvrátil od sebe exekuci. (Thibaudeau tome V. p. 318.)

*) »Vyjma cvičení ve zbrani a v pohybování řadovém, které se dálo v přiměřenosti k silám chovanců, nebylo ve všem jich konání, jich studiích, jídlech, zábavách jiného rozdílu, nežli mezi bubnem a zvonem. Z těchto dvou nástrojů bez rozpakování dáváme přednost bubnu. Za panování zvonu bývali chovanci mrskáni; za panování bubnu byly tělesné tresty zapovězeny. Lyceáni zachovávali kázeň, postava i vzhled jejich byly slušné a zmužilé, čehož nespatřovalo se při většině žáků v kolejích. Vštěpovala prý se jim obliba ve zbrani. Což nebyli všickni mladí lidé podrobeni zákonu odvodnímu?« (Thibaudeau.)

Konečně byla to divná vojenská vláda, když v nesmírné říši udržován byl pokoj bez jediného vojáka, v době, kde hlava státu a vojska byla osm set mil vzdálena od hlavního města.*) Také orel císařský, ozdobený tolika vavříny, nikdy nebyl pokálen krví francouzskou, prolitou od francouzského vojska. Jest málo vlád, které mohou říci totéž o svém praporu.

Chvála císařova spočívá ve skutcích; potřebí toliko přebírati se v *Moniteuru*. Sláva jeho jest jako slunce; jen slepec jí nevidí. Nepatrní utrhači nezmění neodvratný vliv zjevných skutků; několik kapek inkoustu do moře vlitých nemůže zjinačit barvu jeho vod. Nicméně, jakož jsou lidé ducha sprostého, kteří nedovedou chápat co jest velikého, a jakož v dobách přechodních duch strannický znetvořuje veliké rysy historické, není neprospěšno připomínat obecnému lidu, který jest tak veliký obdivovatel císařův, že úcta jeho nezakládá se na klamném lesku prázdné slávy, nýbrž na důkladném ocenění skutků, jenž měly za účel blahobyt člověčenstva.

Kdyby Napoleon tam v stanu nebeském, kde veliká jeho duše odpočívá v pokoji, mohl se starati o popuzování a úsudky jej na zemi urážející, zdaž roz-

*) „Ani v zemích nově nabytých nebylo potřebí vojenských sborů. V Piemontě, Toskáně a Janovsku bylo sotva 1500 mužů vojska. Když císař byl ve Vídni, neměla Paříž četnější posádku nežli 1200 mužů. Císař projížděl se uprostřed davu naplňujícího Carroussel anebo v parku Saint-Cloudském, ve čtyrspřežním voze krokem, pouze s císařovnou a jedním pážetem, mezi 150,000 diváky vůz jeho obklopujícími. Současníci byli toho svědkové.“ (Thibaudeau tome VIII. p. 176.)

horlený jeho stín by neměl práva odpovědět svým obviňovatelům: „Vše, co jsem činil pro vnitřní blaho Francie, k tomu jsem měl jenom přestávky mezi bitvami. Ale vy, kteří na mne kydáte hanu, co jste učinili vy za čtyřiadvacet let hlubokého pokoje?“

Ukojili jste rozbroje, sjednotili jste strany kolem oltáře vlasti? Zjednali jste rozličným státním mocem mravní převahu, již poskytuje zákon a která jest rukojemstvím stálosti?

Dali jste své pairské komoře demokratickou organisací mého senátu?

Zachovali jste státní radě její blahodárný vliv a prospěšnou působnost?

Zachovali jste ústavu čestné legie, ryzotu a lesk původní její organisace?

Dali jste svému volebnímu systemu demokratický základ mých okresních shromáždění?

Usnadnili jste přístup do komory poslanců určením platu jejím údům?

Odměňovali jste, jako já, všecky zásluhy, potlačili jste úplatnost, a zavedli jste v zeměsprávu onu přísnou a ryzí mravnost, která zjednává úctu autoritě?

Použili jste vlivu moci k opravě mravů. Zdali zločinů, co by byly měly řidnout, nepřibývá čím dále tím více?

Pojistili jste majetek pozemnosti ukončenim prací katastru?

Vyvolali jste, jako já, sto nových druhů průmyslu z půdy?

průmyslu nových cest; učenec Denon jmenován jest ředitelem musea uměleckého; Mollien ministrem pokladu. Za šťastný stav financí pod vládou císařskou povinována jest Francie s veliké části Gaudinovi, vévodovi Gaetánskému, který, stav se za konsulátu ministrem finančním, neodstoupil až roku 1814.

Aby konečně byla otevřena cesta všelikým opravám, udělen dvoru kasačnímu týž úkol v ohledu na zákony, jaký měl institut v ohledu na vědy. Každého roku měl podávat zprávu, jakých oprav bylo potřebí v rozličných oborech zákonodárství, a oznamovat vady a chyby, které vycházely na jevo.

Bylot v ústavech císařství pozorovati ustavičný ruch, jenž z obvodu působil na střed a odtud zase nazpět k obvodu, podobný oběhu krve, která v těle lidském teče k srdci a odtud se zase rozbíhá ke končetinám. S jedné strany účastnil se lid prostředkem voleb všech úkonů politických; s druhé strany předsedali sborům stáním mužové, v jichž rukou byla moc. Vysocí hodnostáři císařští předsedali volebním výborům největších měst; ostatním výborům předsedali jiní vysocí úředníci občanští aneb údové čestné legie.*)

Státní radové bývali v mimořádné službě posíláni do departementů k dohlížení na správu; donášejíce záměry vlády přijímali stížnosti a přání obyvatelstva. Senátoři, užívající nadání senátorských, byli zavázáni, trávit ročně tři měsíce ve svém arrondissementu, aby tam oznamovali smýšlení středu a zase do Paříže smýšlení arrondissementu.

*) Každý volební výbor končil své zasedání uhlasováním adresy k císaři, která mu byla odevzdána zvláštní deputací.

Založení čestné legie, které rozdělovalo území francouzské na šestnáct okresů a jmenovalo pro každý hlavní místo, bylo, dle vyjádření referenta toho zákona, zařízení politické, jenž stavělo mezi společnost prostředníky, kteří by mínění obecnému věrně a upřímně předkládali skutky vlády a taktéž zase vládu uvědomovali o mínění obecném.

Známo, jak velikým dobrodiním bylo zavedení zákonníka Napoleonova, jenž mnohé částky zákonodárství uvedl ve shodu se zásadami revoluce, a znamenitě umenšil počet právních pří tím, že množství případů každému srozumitelně vykládal. Avšak ani tento zákonník nevyhovoval úplně císařovu přání; obmýšleltʼ on zákonník všeobecný, tak aby nebylo jiných zákonů, nežli obsažených v tomto jediném svodu, i aby se jednou za vždy prohlásiti mohlo neplatným a nestávajícím, co by se v něm nenacházelo. „Neboť," vyjádřil se císař, „nikdo by nebyl jist, by dle některých starých ediktů Chilperichových a Faramondových, schvalně vyšťouraných, nemohl řádně a právně být oběšen."

Abychom krátce podali system císařství, může se říci, že základ jeho jest demokratický, poněvadž veliká moc vychází od lidu; organisace pak že touž měrou jest hierarchická, poněvadž jest ve společnosti rozličných stupňů ku podněcování všelikých schopností.

Závodiště otevřeno 40 milionům duší, rozdíl činí jediná zásluha, již odměňuje rozličné povýšení ve stupnici občanské.

Tedy v ohledu politickém: hromady okresní, výbory volební, zákonodárný sbor, státní rada, senát, velicí hodnostáři.

V ohledu vojénském jest každý vojákem; každý voják může se státi důstojníkem, plukovníkem, generálem, maršálem.

V ohledu čestné legie mají všecky zásluhy stejné právo: služby občanské, vojenské, průmyslnické, církevní, vědecké; všickni mohou dojíti stupňů legionářských a státi se důstojníky, veliteli, veledůstojníky, majiteli velikého orla.

Veřejné vyučování má své školy základní, druhotní, lycea, a co vrch celého stavení institut.

Spravedlnost má soudy první stolice, soudy císařské, soud kasační.

Konečně správa zemská má místní představené (maires), příručníky čili adjunkty, podprefekty, prefekty, ministry, státní rady.

Napoleon měl takto v každém oboru ohnisko, kolem kterého sestavovaly se všeliké síly národní. Francie byla rozdělena co do správy: na obecní arrondissementy a prefektury; co do politiky na volební výbory a senátorství, co do vojenství na divise vojenské; co do spravedlnosti na císařské soudy; co do církve na biskupství; co do vědy na lycea; v ohledu mravním na okresy čestné legie.

Sbor politický, jako sbor vyučovací a sbor správní, stál nohama svýma v obcích a hlavu měl v senátu.

Vláda císařova tedy, abychom se tak vyjádřili, byla velikánská pyramida o širokém základě a s hlavou vysokou.

Proběhše dobu od roku 1800 do 1814 a pohlédnouce na stav tehdejší vidíme, že větší část zařízení císařových trvala dosavad, sama jedině o své moci

udržujíc správu země. Ačkoli zbavena síly pudící, Francie po čtyřiadvacet let řídila se podnětem od Napoleona jí vštípeným. Nesmíme však císařství posuzovat dle nepravých nápodobení, jaká jsme viděli; nápodobilyť se věci beze všeho ohledu na ducha, v jakém byly zaváděny. Dvě příčiny způsobily všecky divy, jaké jsme viděli za císařství vzdor válkám: jedna byl geniální muž, druhá byl system od něho zavedený. Za císařství všickni rozšafní a schopní lidé Francie povoláni byli přičiňovat se k jedinému účelu — blahu vlasti. Od těch dob naopak všecky rozumy zanášejí se pouze bojem mezi sebou, hádáním se o cestu, kterou by se měli dáti, místo postupování. Kázeň politická jest zlomena, a místo přímého postupování k jistému cíli v šiku pevně sraženém, vyvolil každý svou zvláštní cestu, odtrhnuv se od hlavního vojska.

Praví se, že císař byl despota. Pravda, že moc jeho měla všechen důraz potřebný ke tvoření; ona však byla ve srovnalosti s důvěrou, kterou mu věnoval národ. „Za Napoleona," praví generál Foy, „nebylo stížností na strannost, neznámo bylo týrání od podřízenců, neznáma nesnášelivost kast, neznáma nesnesitelná vláda stran. Zákon byl mocný, možná že někdy příkrý, avšak stejný pro všecky." *) Říkají že Napoleon byl despota; ale on nad nikým nevyřkl sesazení bez vyšetřování, bez předcházející zprávy, ano málo kdy bez vyslyšení obviněného úředníka. Nikdy, ani v občanských ani ve správních záležitostech, neustanovil se

*) Guerre de la Peninsule, tome 1, p. 18.

Napoleon pro nějakou stranu bez předcházejícího rokování o věcech, o které se jednalo. Žádný panovník nežádal tak častých rad jako císař, neboť on vyhledával toliko jedinou věc — pravdu. Mohl-liž býti despotou ze systemu ten, který svým zákonníkem a svou organisací neustále směřoval k tomu, aby libovolnost byla nahražena zákonem? Vizme, kterak roku 1810 zamezil vyvlastňováni z ohledu veřejného prospěchu bez předcházejícího výroku soudního*), ustanoviv radu sporní k upravování této stránky vládní libovůle, nevyhnutelné při správě státu. Pravilť při té příležitosti: „Chci, aby se vláda provozovala prostředky zákonními, a co by třeba bylo učiniti mimo zákon, aby stvrzeno bylo jedním ze státních sborů.“

Vizme, kterak též roku 1810 na jevo dává svou nespokojenost, že nebyl vyhotoven tiskový zákon.**) Pozoru hodna jsou památná slova, pronešená od císaře při té příležitosti: „Nechci, aby moji nástupci měli takovou moc, neboť mohli by jí zneužívati.“

Čtouce dějepis žasneme nad přísností úsudků,

---

*) „Chci, aby veřejný prospěch uznán byl usnešením senátu, zákonem anebo dekretem urokovaným v státní radě; pak aby pře z toho povstalé vyřizovány byly od řádných soudů. Vyznávám, že tomu nezvyknu, aby se kamkoli vloudila libovolnost, i aby tak ohromný stát měl úřady, na které by nelze bylo vynášet stížnosti.“ (Slova císařova v státní radě.)

**) „Tisk, který se nazývá svobodným, jest v nejhorším otroctví absolutismu, policie zohavuje, potlačuje spisy jak se jí líbí, a není to ani ministr který soudí, nýbrž on dostává zprávy od svých úřadů. Nic není nepravidelnějšího, nic libovolnějšího, než takový pořádek.“ (Slova císařova v státní radě.)

jaké pronášejí Francouzové nad vlastní svou vládou, a nad jejich shovívavostí v ohledu na vlády cizí. Poslyšme na příklad, jak soudí Carrel o správě Cromwellově; a protektor anglický byl zajisté daleko za hrdinou francouzským: „Bylo štěstí pro Anglii, že takový muž (Cromwell) vzal na sebe odpovědnost za násilnictví nevyhnutelné, neboť s usurpací nastoupil pořádek místo anarchie, a pořádku bylo potřebí. Všude a po všecky časy byly to potřeby, jenž vytvořily úmluvy zásadami zvané, a vždycky musily zásady ustoupit potřebám. Bylo potřebí bezpečnosti, poklidu, velikosti, která by zahrožovala vnější nepřátele revoluce a obchodnické zájmy anglickým protivné. Bylo potřebí správy, kteráby zahrnovala všecky strany a nepatřila k žádné; která by znala všecky idey toho času, ale nepřiznávala se výhradně k žádné; která by používala vojska, ale neposlouchala ho. Cromwell měl příčinu proti royalistům, poněvadž byli nepřátelé vlasti; proti presbyteriánům, poněvadž byli nesnášelivi a nepochopovali revoluci; proti urovnavačům, poněvadž žádali nemožné věci; konečně proti přepiatým republikánům, poněvadž nechápali obecného mínění.“ *)

Zdaž nejsou tato slova věrným výkladem císařovy vlády? A přece slýcháme se mermomocí ozývat hlasy francouzské, jenž pronášejí nespravedlivá obvinění, opakujíce na příklad, že vláda Napoleonova byla vládou šavle! Kdyby toto mínění mělo obdržet vrch, pak by se mohla opakovat slova Montesquieuova: „Ne-

---

*) Historie de la contre-revolution en Angleterre, Introduction p. 60.

štěstím jest pro pověst knížete, být potlačenu od strany, která se dostala k panování, anebo přečkánu od předsudku, jejž chtěl vyhladiti.“

V skutku nebyla vnitřní moc nikdy méně vojenskou, jako za Napoleona. Ve všem co činil patrna byla snaha, dát přednost občanskému řádu před řádem vojenským. Za vlády císařské žádný úřad občanské správy nebyl zaujat od vojínů. Ten, jenž utvořil důstojnosti občanské, aby je postavil naproti důstojnostem vojenským; jenž založením čestné legie chtěl stejným spůsobem odměňovati zásluhy občanské i služby vojenské; který od svého uvázání se v moc zanášel se osudem civilních úředníků*); který těmto posledním dával vždy přednost**); který uvnitř, i v zemích podmaněných, svolával státní rady, obdařené vyšší správní mocí než měli generálové: to jest ten muž, jejž strannictví chtělo by nám líčiti jakožto přívržence vojenské vlády.***)

---

*) „Když Napoleon dostal se k vládě, bylo vojenské výslužné již zákonem upraveno; ale udělovat výslužné civilní nebylo odkud. Úředníci, nemajíce budoucnosti, nadužívali své moci. Direktorstvo, nemohouc povolovati pense, dopouštělo kořistiti z úřadování, věc to nemravná.“ (Thibaudeau, tome III. p. 179).

**) Zákon o přednosti od 13. července 1804.

***) Thibaudeau ve svém spise *Histoire sous le Consulat*, kdež vypravuje, kterak císař se vyjádřil v státní radě, že není člověka více občanského nad něj, dokládá: „Mělo-li vojsko důležitost a vážnost, tož byla jeho autorita přísně ohraničena přirozenými mezemi; nejmenší jeho výstupky byly přísně trestány. První konsul nadržoval soudům a prefektům proti generálům, občan nebyl podroben jiné moci než civilní. Tvrdit opak bylo by popírat věc zřetelnou. (Tome II, p. 213.)

Stěžováno si na to, že do lyceí uvedena uniforma a kázeň vojenská. Což medle jest to něco zlého, když se v národu rozšiřuje duch vojenský, onen duch, jenž vzbuzuje nejšlechetnější city cti, bezzištnosti, lásky k vlasti, a jímžto přivykáme pořádku, pravidelnosti a podřízenosti? Duch vojenský není nebezpečný, leda tenkráte, když náleží výhradně jisté kastě.*)

Co se týče kroje vojenského, zvolil jej císař pro lycea a speciální školy k vůli stejnosti. Když císař jednou navštívil prytaneum v Saint-Cyru, pozastavil se nad rozdílností šatu chovanců: jedni měli oblek vybraný, jiní roztrhaný. Císař vyjádřil se, že nechce žádného rozdílu mezi chovanci, že stejnost má být prvním pravidlem při vychovávání, i zavedl všem stejný kroj.

Generál, vyzvaný ke svědectví ve prospěch panovníkův, nebyl by si směl dovolit úmyslnou nejasnost. V častých sporech mezi autoritou vojenskou a civilní skoro vždycky dáváno této za pravdu. (Thibaudeau, tome I. p. 82.)

Roku 1806 Junot, guvernér Pařížský, obviněn byl z pytláctví. On neuznával autoritu soudů, byl však přinucen dát se na vyjednávání, aby odvrátil od sebe exekuci. (Thibaudeau tome V. p. 318.)

*) »Vyjma cvičení ve zbrani a v pohybování řadovém, které se dálo v přiměřenosti k silám chovanců, nebylo ve všem jich konání, jich studiích, jídlech, zábavách jiného rozdílu, nežli mezi bubnem a zvonem. Z těchto dvou nástrojů bez rozpakování dáváme přednost bubnu. Za panování zvonu bývali chovanci mrskáni; za panování bubnu byly tělesné tresty zapovězeny. Lyceáni zachovávali kázeň, postava i vzhled jejich byly slušné a zmužilé, čehož nespatřovalo se při většině žáků v kolejích. Vštěpovala prý se jim obliba ve zbrani. Což nebyli všickni mladí lidé podrobeni zákonu odvodnímu?« (Thibaudeau.)

Konečně byla to divná vojenská vláda, když v nesmírné říši udržován byl pokoj bez jediného vojáka, v době, kde hlava státu a vojska byla osm set mil vzdálena od hlavního města. *) Také orel císařský, ozdobený tolika vavříny, nikdy nebyl pokálen krví francouzskou, prolitou od francouzského vojska. Jest málo vlád, které mohou říci totéž o svém praporu.

Chvála císařova spočívá ve skutcích; potřebí toliko přebírati se v *Moniteuru*. Sláva jeho jest jako slunce; jen slepec jí nevidí. Nepatrní utrhači nezmění neodvratný vliv zjevných skutků; několik kapek inkoustu do moře vlitých nemůže zjinačit barvu jeho vod. Nicméně, jakož jsou lidé ducha sprostého, kteří nedovedou chápat co jest velikého, a jakož v dobách přechodních duch strannický znetvořuje veliké rysy historické, není neprospěšno připomínat obecnému lidu, který jest tak veliký obdivovatel císařův, že úcta jeho nezakládá se na klamném lesku prázdné slávy, nýbrž na důkladném ocenění skutků, jenž měly za účel blahobyt člověčenstva.

Kdyby Napoleon tam v stanu nebeském, kde veliká jeho duše odpočívá v pokoji, mohl se starati o popuzování a úsudky jej na zemi urážející, zdaž roz-

---

*) „Ani v zemích nově nabytých nebylo potřebí vojenských sborů. V Piemontě, Toskáně a Janovsku bylo sotva 1500 mužů vojska. Když císař byl ve Vídni, neměla Paříž četnější posádku nežli 1200 mužů. Císař projížděl se uprostřed davu naplňujícího Carroussel anebo v parku Saint-Cloudském, ve čtyrspřežním voze krokem, pouze s císařovnou a jedním pážetem, mezi 150,000 diváky vůz jeho obklopujícími. Současníci byli toho svědkové.“ (Thibaudeau tome VIII. p. 176.)

horlený jeho stín by neměl práva odpovědět svým obviňovatelům: „Vše, co jsem činil pro vnitřní blaho Francie, k tomu jsem měl jenom přestávky mezi bitvami. Ale vy, kteří na mne kydáte hanu, co jste učinili vy za čtyřiadvacet let hlubokého pokoje?“

Ukojili jste rozbroje, sjednotili jste strany kolem oltáře vlasti? Zjednali jste rozličným státním mocem mravní převahu, již poskytuje zákon a která jest rukojemstvím stálosti?

Dali jste své pairské komoře demokratickou organisací mého senátu?

Zachovali jste státní radě její blahodárný vliv a prospěšnou působnost?

Zachovali jste ústavu čestné legie, ryzotu a lesk původní její organisace?

Dali jste svému volebnímu systemu demokratický základ mých okresních shromáždění?

Usnadnili jste přístup do komory poslanců určením platu jejím údům?

Odměňovali jste, jako já, všecky zásluhy, potlačili jste úplatnost, a zavedli jste v zeměsprávu onu přísnou a ryzí mravnost, která zjednává úctu autoritě?

Použili jste vlivu, moci k opravě mravů. Zdali zločinů, co by byly měly řídnout, nepřibývá čím dále tím více?

Pojistili jste majetek pozemnosti ukončenim prací katastru?

Vyvolali jste, jako já, sto nových druhů průmyslu z půdy?

Dokončili jste za dlouhého míru polovici prací, které já započal v čas krutých válek?

Otevřeli jste obchodu nových cest?

Použili jste všech důchodů Francie jediné k jejímu blahobytu?

Zavedli jste opět zákon o manželském rozvedení, který pojisťuje mravnost rodin?

Zřídili jste národní obranu v ten způsob, aby byla nepřemožitelnou ohradou proti nepřátelskému vpádu?

Obmezili jste duchovenstvo na jeho církevní práva, vzdálíce je moci politické?

Zachovali jste vojsko při oné vážnosti a oblíbenosti, jaké bylo dosáhlo tak dobrým právem? Zda nehleděli jste zlehčit šlechetné povolání vojínovo?

Udělili jste nedobitkům Waterlooským toho kousku chleba, který jim náležel jakožto cena za krev, již prolévali pro Francii?

Zdaž trojbarevný prapor, zdaž jméno Francie zachovaly onen lesk a onen vliv, které je činily váženými na celém světě?

Pojistili jste Francii spojence, na něž by se mohla spolehat v době nebezpečenství?

Zmírnili jste břemena lidu? Či nejsou naopak vaše daně větší, nežli mé daně válečné?

Zmírnili jste konečně onu správní centralisaci, kterou jsem zavedl pouze k zorganisování vnitřka a k obraně proti cizincům?

Nikoli. Vy jste z mé vlády zachovali to, co bylo

jen pomíjející, jen závazky okamžité; zavrhli pak jste všecky výhody, jimiž zakrývaly se nedostatky.

Neuměli jste docíliti dobrodiní míru, ale zachovali jste všecky nesnáze války, bez jejích nesmírných odměn: cti a slávy vlasti!

HLAVA ČTVRTÁ.

OTÁZKA ZEVNÍTŘNÍ.

Politika Napoleonská. — Rozličné záměry císařovy. — Dobrodiní národům přinášená. — Italie, Švýcary, Německo, Vestfálsko, Polsko. — Jeho záměry se Španělskem.

Vztahy Francie k vládám cizím možná uvažovat s trojího hlediště, kterého poskytuje následující trojí system:

Jedna politika, slepá a náruživá, ráda by hodila rukavici Evropě a svrhla by s trůnu všecky krále.

Jiná politika, naskrz opačná, snaží se zachovat pokoj za každou cenu, získáním si přátelství panovníků na ujmu cti a prospěchu vlasti.

Třetí politika konečně přímo navrhuje spolek Francie všem vládám, které s ní chtějí kráčet za společnými zájmy.

Dle první nebylo by ani míru ani příměří; dle druhé nebylo by války, ale také žádné samostatnosti; dle třetí nebylo by míru beze cti, nebylo by všeobecné války.

Třetí system jest politika Napoleonská, dle té spravoval se císař po celý čas svého působení. Klesl-li Napoleon vzdor tomu, má jeho pád příčiny, které vy-

světlíme později; to však jest nad pochybnost jisto, že bez této politiky nebyl by nikdy vítězil nad útoky Evropy. „Řím," praví Montesquieu, „vzrůstal, poněvadž vedl války jenom jednu po druhé; štěstím nepochopitelným bylo, že každý národ povstával proti němu, až když jiný byl zahuben."

To, co náhoda a štěstí učinily ve prospěch rozšíření se Říma, toho dosáhl Napoleon ve prospěch Francie svou politikou.

Od roku 1796, kdežto s 30.000 muži podrobil sobě Italii, jeví se nejenom co veliký vůdce, nýbrž i co hluboký státník. Direktorstvo, ve své neznalosti věcí, vyslalo generála Bonaparta svrhnout s trůnu krále Sardinského a táhnouti na Řím, maje v zádech 80.000 Rakušanů, vyhrnujících se z Tyrol. Napoleon zavrhl rozkazy tak zle vypočtené. On s králem Piemontským uzavřel spolek ofensivní a defensivní, učinil smlouvu s papežem, a porazil Rakušany; ovoce toho postupu byl mír v Campo Formio. Konečně sotva uplynulo několik let, a Napoleon, nedávno postaven v čelo státu, který měl válku s celou Evropou, shromáždil pod svůj trojbarevný prapor k výpravě proti Moskvě Prušáky, Hanoverány, Holanďany, Sasy, Vestfálce, Poláky, Rakušany, Virtemberáky, Bavory, Švýcary, Lombardy, Toskánce, Neapolitány atd.

Ze shromáždění všech těchto národů pod své rozkazy možná souditi o spůsobilosti císařovy politiky. Že se mu nezdařilo v Moskvě, toho příčinou není špatné jeho vypočtení; stalo se to, poněvadž osud a živlové spolčili se proti němu. Nebezpečenství, spo-

jené s tak velikým podniknutím, přiměřené jest výsledkům, jakých se domáháme.

Od těch dob, co Napoleon držel moc ve svých rukou, musel mít na zřeteli všeobecný cíl, k němuž pracoval; avšak během událostí se obmysly jeho měnily, cíl jeho se buď šířil neb zúžoval. „Nikdy jsem nebyl tak zpozdilý,“ pravil, „abych událostmi chtěl zatáčet dle svého systemu; nýbrž naopak uspůsoboval jsem svůj system dle osnovy událostí.“

Pojistit neodvislost Francie, zavést v Evropě trvalý pokoj, to byl onen cíl, jehož byl tak blízek, vzdor zapletenosti událostí a neustálému zápasu protivných sobě zájmů. Čím více se odhalí tajemství diplomatická, tím patrnější bude, že Napoleon krok za krokem neodolatelně veden byl okolnostmi k oné obrovské moci, která povstala válkou a kterou zničila válka. Od něho nikdy nevycházel útok, naopak on ustavičně musil odrážet spolčenou proti němu Evropu. Zdálo-li se někdy, že předstihuje záměry svých nepřátel, bylo to tím, poněvadž iniciativou se pojisťuje prospěch. „Ostatně,“ praví Mignet ve svém dějepisu revoluce, „pravým původcem války není ten, kdo ji opovídá, nýbrž ten, kdo ji činí nutnou.“

Proběhněme spěšně toto veliké drama, které počalo u Arcole a skončilo u Waterloo, a Napoleon se nám objeví co jedna z oněch nadobyčejných bytností, stvořených od Prozřetelnosti, aby byly velebnými nástroji jejích nevyzpytatelných záměrů, a jichž povolání tak jest napřed vytčeno, že se zdá, jakoby neodolatelná síla je poháněla k jeho vyplnění.

Podmaniv Italii a donesv pochodeň civilisace

k patám pyramid, kde druhdy stála její kolébka, vrátil se do Evropy a bitvou u Marenga vybojoval pokoj, jehož Francie tak velice měla potřebí. Tento pokoj však měl velmi krátké trvání; Anglie chtěla válku. Zdá se, jakoby tito dva nejvzdělanější národové určeni byli od Prozřetelnosti k rozšiřování osvěty na zemi, jeden popuzováním národů proti Francii, druhý podmaňováním jich, aby se znovu zrodili. Chvíli hledí si oba kolosy do očí; potřebí jedinou úžinu překročit, aby se vzali do křížku. Ale tak není psáno v knize osudu. Civilisující genius věku musí kráčet na východ. Národové ilyrští, korutanští, národové dunajští a sprevští, labští a viselští, vy ho spatříte, vy budete poslušní jeho zákonů; co vítězi budete se mu kořit; pak jej budete nenávidět, abyste, až zmizí, jej pohřešovali a jemu blahořečili.

Každá koalice, která se utvoří, zvětšuje převahu Francie, neboť Bůh bitev jest s námi, a moc Napoleonova roste následkem zášti jeho nepřátel. Naši spojenci kořistí z našich vítězství. Roku 1805 měla Francie za spojence Prusy, malé státy německé, Italii a Španělsko; Ulm a Slavkov udělily Prusům Hanover, Italii Benátky, Bavorům Tyrolsko. Prusko vytrhlo se z francouzského spolku, Napoleon jest přinucen skrotit je u Jeny.*) Z roztržení Pruska a z vítězství u Jílova a Friedlandu povstalo království

*) »Nastane jednou otázka, proč Napoleon v šesti posledních letech jevil se tak nemilosrdným proti Prusku; toho příčina byla, že Prusko ze všech mocností nejvíc mu uškodilo, přinutíc ho bojovati proti němu a zničiti je, kdežto je chtěl rozšířiti, aby jeho pomocí zadržoval Rusko a Rakousko, a tím spůsobem bez od-

Vestfalské. Naděje pokojné budoucnosti zasvitla schůzkou v Tilži. Dva nejmocnější panovníci světla, representující osmdesát milionů lidí a civilisaci západu i východu, sešli se na řece, dělící převeliké zájmy. Schůzka Alexandra a Napoleona na Německu byla tenkrát pro Evropu tolik jako spojení dvou pólu voltaických, které, následkem rozdílné povahy své, dotýkajíce se spůsobují světlo elektrické. Proč by se nemělo věřit v budoucnost skvělou a šťastnou, když dva nejmocnější panovníci shodují se v tom, aby světu byl udělen pokoj? Roku 1808 jest Napoleon v Erfurtě na sjezdu králů mistrovaných neb přemožených; než Anglie není ani mistrovaná ani služebná, ona má loďstva pokývající všecky končiny, a peníze rušící rovnováhu smluv. Roku 1809 vidíme novou koalici, která nachází konec u Eckmühlu a Vagramu. Orel francouzský vznáší se nad Bremou, Lubekem a Hamburkem. Bavorsko získa Salzpurk. Ilyrie stane se částí velikého císařství.

Zámysly císařovy rostly v poměru k jevišti jeho činů; události vedly ho až k myšlénce znovuzrození Evropy. Největší nesnází pro Napoleona nebylo kterak vítězit, nýbrž kterak naložit s kořistí vítěznou. Co panovník francouzský měl ji obrátit ve prospěch Francie; co veliký muž ve prospěch Evropy, čili jinými slovy, naložení s jeho výboji mělo dosti učiniti okamžitým zájmům válečným, a zároveň podati mu prostředků k zavedení systemu všeobecného míru. Země k Francii přivtělené nebyly nic jiného nežli zástavy

---

poru mohl dát systemu kontinentálnímu takový vývin, který by přinutil Anglii k míru.« (Bignon.)

k výměně určené,*) jež uchovával až k míru všeobecnému. Poněvadž pak taková vtělení musela předpokládati snahu o založení universální monarchie, zřizoval království na pohled samostatná, a usazoval na trůny bratry své, kteří měli býti sloupy nového stavení a zařízení snad jen pomíjejícímu udělovati tvářnost stálosti. V skutku však, ačkoli králové byli podrobeni jeho vůli, i musili býti hotovi, dle požadavků jeho politiky, opustiti trůn a státi se francouzskými princi; oni spojovali zdánlivou neodvislost královskou s odvislostí rodinnou. Tak viděli jsme, kterak císař dle událostí měnil vlády holandskou, neapolskou, lombardskou, španělskou a velkovévodskou bergskou.

Bylo to neštěstí pro Napoleona, že byl přinucen utvořit tolik nových království; ale křivě tvrdilo se, že měl ve svůj prospěch sesaditi s trůnu panovníky pruského a rakouského, když opanoval jejich hlavní města. Tím by císař byl jenom rozmnožil své nesnáze a nových nepřátel sobě vzbudil, neboť tyto mocnářové byli milováni od svých národů; a pak koho měl posadit na jejich místo? Za Rýnem tak málo oblíbeny jsou vlády od nás ustanovené, jako u nás ty, které nám ustanovili cizinci. Uvádí se za příklad, že roku 1808 Napoleon za potřebné uznal, změniti dynastii velikého jednoho národu. Ale dynastie tato byla tak zvrhlá, že sama schvalovala pád svůj! Země, kterou

*) „Ilyrie jest stráž postouplá ku branám Vídenským, já ji později vrátím za Halič.“ (Slova Napoleonova.) Roku 1807 řekl jedné deputací v Berlíně: „Já nechtěl válku, já měl dosti na Rýnu.“

zůstavila v rukou císařových, potřebovala k novuzrození svému nejvíce vlivu francouzského. A přece zdvihli se celé Španěly, žádajíce nazpět panovníka, kterého jim byl cizinec odvedl.*)

Císař, jak dalece jen bylo možná, spojil okamžité zájmy a pomíjející potřeby s velikým svým záměren předělání Evropy, zakládajícím se na zájmech pospolitých. Osud však neustále ho zaplétal do nových válek, a jakoby nebylo dosti na tom, že od staletých pout osvobodil Italii, Švýcary, Německo, on nad to musil vojska svá vésti do palčivého podnebí Andalusie a do sněhů Ruska, a jeho legie, podobné Caesorovým, i v umírání, co stopy kročejů svých, zůstavovaly zárodky nové civilisace. Roku 1812 stal se zápas velice krutým. Aby všeobecný mír mohl být zaveden a ustálen, musilo Anglicko na západě a Rusko na východě přivedeno býti k rozumnému přesvědčení anebo skroceno vítěznou válkou. Byla čáka, že veliké záměry císařovy budou provedeny: západ evropský táhl na Moskvu. Ale, nastojte! jedna zima změnila vše!... Napoleonská Evropa nemohla míti delšího trvání. Z velikosti neštěstí lze souditi na ohromný výsledek zdaru!... Již nejednalo se velikému muži o kombinování a zakládání, on musil bránit a ochraňovat Francii a její spojence. Bojiště přeneseno

---

*) Stalo se to proto, poněvadž Napoleon naproti Španělům zapomněl, že národ jenom přirozeným vývinem na základě historickém může se politicky zdokonalovati. Co Napoleon Španělům násilně chtěl vštěpovati, a čeho oni nepřijali z rukou cizích, toho domohli se po jeho pádu sami od sebe, ovšem po mnohých bojích; ale za to má nyní politická svoboda ve Španělích tím pevnějších kořenů, že jest výsledkem přirozeného vývinu národního. Pozn. překl.

od Bereziny až k náspům Montmartreským. „Mír! mír!“ volali zbabělci, kteří až dosaváde se byli vraždili. Ale duše císařova nepřístupna jest radám malomyslným, ačkoliv tělo jeho krvácí se všech stran. „Raději smrt,“ volá, „nežli nečestný mír. Raději zemřít, nežli být císařem Francie skrovnější, než jakou jsem přijal!“

Byl ještě jeden záblesk!... Ale brzo přišlo Waterloo!... Zde každý hlas francouzský se zajiká, nenacházeje ničeho kromě jediných slz! slz k oplakávání přemožených, slz k oplakávání vítězů, kteří dřív neb později budou litovati, že svrhli jediného muže, který se byl učinil prostředníkem mezi dvěma nepřátelskými věky!

Všecky naše války přišly od Anglicka. To nikdy nechtělo dáti sluchu nižádným návrhům pokoje. Což myslilo, že císař chce jeho zkázu? On nikdy neměl podobné myšlénky. Císař ctil národ Anglický, i byl by učinil všecky oběti k obdržení míru, vyjma takové, které se nesrovnávaly s naší ctí.

Roku 1800 psal první konsul králi Anglickému: „Má-liž válka, která po osm let zuří ve čtyrech dílech světa, býti věčnou? Není žádného prostředku k srozumění se? Proč dva nejosvícenější národové Evropy, tak mocní a silní, že nepotřebují se obávat o svou bezpečnost a neodvislost, mají obětovati ideám marné slávy prospěch obchodu, vnitřní blahobyt, rodinné štěstí? Proč by neměli uznávat, že mír jest hlavní potřeba a hlavní sláva?“

Roku 1805 obrátil se císař k témuž panovniku s následujícími slovy: „Svět jest dosti veliký, aby naše dva veliké národy mohly na něm žíti, a rozum posta-

čuje k nalezení prostředku, jenž by vše smířil, je-li zde i tam vůle k tomu. Mír jest žádostí mého srdce, ale válka nikdy nebyla na odpor mé slávě. Zapřisáhám Vaši Velebnost, abyste nezamítal od sebe štěstí, sám udělit mír.

Roku 1808 spojil se Napoleon v Erfurtu s Alexandrem k získání kabinetu britského pro mír.

Konečně roku 1812, když císař byl na vrcholi své moci, učinil Anglii tytéž návrhy. Po každém vítězství podával mír, po žádné porážce ho nepřijímal. „Národ," pravil, „snadněji si nahradí lid, nežli ztracenou čest."

Velmi trapná byla by myšlénka, že válka byla udržována jenom vášnivou nenávistí anebo strannickými zájmy. Když zápas tak urputný trvá dlouhý čas, zajisté jest příčina ta, že oba národové příliš málo se znají a že každá vláda klame se o stavu svého souseda. Anglie snad nespatřovala v Napoleonu leč despota, který utiskuje svou vlast a používá všech prostředků k ukojení své válečnické ctižádosti; ona neuměla poznati v něm pouze zvolence národu, který representoval všeliké jeho hmotní i mravní zájmy, za které bojovala Francie od roku 1789. Mohlo by se také uvést, že vláda francouzská, matouc osvícenou aristokracii anglickou s feudální aristokracii francouzskou, domnívala se mít činit s vládou utiskující. Ale aristokracie anglická jest jako Briareus v báji: držít lid stotisíci kořeny i obdržela od něho tolikýchž obětí, co Napoleon od národu Francouzského. Pozoruhodno pak jest v zápasu obou těchto zemí, žė sokovství Anglicka přivedlo jednu chvíli Napoleona k tomu, aby

se zasadil v uskutečnění proti této mocnosti podobného evropského záměru, jaký by Jindřich IV. byl provedl proti Španělsku pomocí Alžbětinou, kdyby vražedná ocel neby la velikého toho panovníka odňala Francii a Evropě.

Na jiném místě vrátíme se k mravnosti účelu, jejž si byl císař vytknul. Tuto blíže přihleďme k hlavním opravám, které uvedl v cizích zemích. Na rozdíl od jiných vlád, které s nabytými krajinami nakládaly vždy jako se zeměmi podmaněnými, císař všecky národy, jimž panoval, účastny činil dobrodiní osvícené správy, a země, které přivtělil ku Francii, těšily se od té doby ze všech práv mateřské země. Když rozdával koruny, zavazoval krále od něho jmenovaného vždy dvěma výminkami: neodvolatelností ústavy a rukojemstvím za veřejný dluh.

V Italii utvořil veliké království, které mělo svou správu i své vojsko domácí. Všecky úřady správní i soudní obsazeny jsou zrozenci zemskými. Vojsko neskládalo se více z lidu námezdního, vývrhele národu. Každý povolán byl k obraně vlasti, vojsko bylo občanské. Panovník nevládl více libovolně veřejným pokladem, on měl svůj ustanovený důchod. Feudálnost, desátky, statky mrtvé ruky, klášterní řehole jsou zrušeny; ústavní listina stanovila trojí politicky oprávněnou třídu obyvatelstva: *possidenti, commercianti* a *dotti*. K prvním dvěma třídám (majitelů pozemků a živnostníků), vyžadujícím ku připuštění do nich placení jisté sumy daní, přidána jest třetí třída osvobozená od této výminky, která pod jménem učenců skladala se z dvakrát stotisíců ob-

čanů, vybraných z lidí nejslovůtnějších všech oborů věd a umění svobodných i mechanických, anebo z mužů nejvýtečnějších buď svými vědomostmi věcí církevních, buď zběhlostí v zákonodárství, mravouce, politice neb správě.

Občané zorganisováni jsou v národní obranu; v zemi, rozdělené na departementy a spravované od prefektů a podprefektů, pozbyla ducha provinciálního, který zabíjí národnost. Nové zákony o majetnosti a soustavě hypothekární zjednodušily správu a obohacovaly zem. Zaveden jest zákonník francouzský a veřejnost jednání ve věcech trestních. V četných městech povstávaly pracovny k vyhlazení žebroty. Klášťery proměněny jsou ve špitály. Zřízeny jsou smírné soudy, pro minci, váhu a míru zaveden systém decimální. Veřejné vyučování upraveno zákonem, který je v ohledu správním dělil na trojí obor: národní, departementní a obecní; v ohledu vědeckém podobně na trojí obor: vysoký, prostřední a prvotní; vrch všeho byl institut národní. Konkordat italský poskytoval moci světské ochranu proti přechmatům moci církevní. Rozmanité svazky národů italských přituženy jsou komunikací velice usnadněnou. Alpy jsou vyrovnány, Apeniny pak, prostoupeny novými silnicemi, spojovaly Piemont s mořem Středozemním. Sláva Italie na novo jest probuzena, a ponejprv od časů Caesarových viděl svět vítězně kráčeti legie italské po půdě iberské. Krásné jméno Italie, mrtvé od tolika věků, uděleno jest krajinám až dosavad odtrženým; i zahrnovalať v sobě budoucnost neodvislosti.*)

*) Napoleon, přijímaje italskou deputaci, která mu podá-

Napoleon konec učinil oněm malým republikám, které, jak praví Montesquieu, trvaly jenom tím, že svého trvání zneužívaly. Od Alp až k Otrantu nebylo jen tří velikých oddílů: království Italské, království Neapolské a provincie francouzské. Napoleon přivtělil k své veliké říši Piemont, jakož i Řím a Toskánu proto, aby tento lid zvykal vládě, která dělá z člověka občana a vojáka. Jak mile by války byly přestaly, byl by je vrátil mateřské zemi; a krajiny tyto, nadchnuté jeho autoritou, byly by se pokládaly za šťastné, přejíti z panství francouzského pod vládu italskou; rovněž jakoby, kdyby se tato veliká reorganisace byla stala příliš náhle, národové tito, nejsouce od Francouzů připraveni k citu národnosti společné, bez pochyby želeli byli svých starodávních politických individuálností.

Švýcarsko, byvši kořistí občanských válek, osvobozeno jest zároveň od hrůz anarchie i od přechmatu aristokracie, a najednou upokojeno prostředkováním Napoleonovým. Povolav k sobě zástupce Helvecie odporoval mínění těch, kteří pouze pro jisté kantony žádali svobodu a pro ostatní odvislost, a rokovav obšírně o záležitostech každého zvlášť přiměl je ku přijetí ústavy, která, zachovajíc zásady svobody a spravedlnosti, podržela z předešlé vlády vše, co jen se dalo srovnat s těmito zásadami. Hlavní výminky prostředničí úmluvy (l' acte de médiation) byly: 1) rovnoprávnost

---

korunu, pravil veřejně k Melzimu: „Já povždy zamýšlel národ Vlaský učiniti *svobodným a samostatným*. Přijímám korunu a podržím ji, ale jenom tak dlouho, pokud toho bude požadovati můj prospěch.“ (Botta, kn. XXII., str. 5.)

všech devatenácti kantonů; 2) dobrovolné odřeknutí se všech výsad se strany rodin patricijských; 3) organisace federativní, dle které každý kanton měl dostat zřízení přiměřené jeho jazyku, náboženství, mravům, zájmům a smýšlení. Také Švýcarsko, které úmluvě prostředničí povinnováno bylo za dvanácte let míru a blaha, vždy zachovalo uznalost svou ku prostředkovateli.

Jižní Německo, osvobozené ode jha říše Německé, vidělo zkvétati civilisací pod vládou svodu Napoleonova (Code Napoleon), a byvši dříve rozkouskováno na čtyry a osmdesát států, spatřilo spolkem Rýnským tento počet zmenšený na jedenatřicet.*)

Vestfálsko, jiný zárodek obnovovací, položený u Labe a skládající se z krajin podrobených všem neřestem feudálnosti, obdrželo zřízení, které pojišťovalo rovnost všech občanů před soudem, a rušilo všeliké vý-

*) Panství a svrchované státy starého Německa, které měly hlas na říšském sněmě a ve svém obvodu právo zakonodární a soudní: kurfirštů 9, knížat světských 61, knížat duchovních 33, opatství s právem panovnickým 41, hrabat a svobodných pánů říšských: ve Veteravě 16, ve Švábsku 23, ve Frankách 17, ve Vestfálsku 33, panovníků 233, k tomu republik 51, úhrnkem 284 států.

Dekretem Řezenským od r. 1803, prvním to výkonem císařství Německého pod vlivem Napoleonovým, zmenšen tento počet států na 147. Z těch bylo kurfirštů 10, panstev s hlasem na říšském sněmě 131, svobodných měst 6, úhrnkem 147.

Spolkem Rýnským císař Napoleon mediatisoval všecka tato knížata, nechav toliko 31 států: krále 4, kurfiršta arcikancléře 1, velkovévody 3, lantkraběte 1, knížat 11, vévod 10, hraběte 1, úhrnkem 31.

sady průmyslnické i všecku služebnost, nechť byla jekákoliv. Zavedení občanského zákona, veřejnost porotních soudů ve věcech trestních jsou další opravy vlády francouzské. Léna prohlášena jsou za majetek svobodný, s vyhražením koruně práva odúmrtního. Prozřetelná opatření učiněna jsou k zamezení sporů, jaké by povstati mohly ze zrušení nevolnictví. Vyvazení úroků a feudálních dávek z půdy upraveno zákonem. Všecka vyznání těšila se stejné svobodě; také Židé měli vlastní konsistoř.

V Bavořích dal král Maximilian roku 1808 ústavu, která pojišťujíc svobody lidu zrušila privilegia feudální.

Ve velkovévodstvích Badenském a Bergském, jakož i v krajích Erfurtském, Fuldském, Hanavském a Barutském vlivem císařovým roku 1808 zrušeno jest nevolnictví i právo zákupní se všemi z něho vyplývajícími povinnostmi k vrchnostem. Nevolníci i zákupníci obdrželi plnost občanských práv i právo vlastnictví.

Polsko, tato sestra Francie, vždy tak oddaná, vždy velikomyslná, mohla se nadíti brzkého vzkříšení, neboť císař zřídil vévodství Varšavské, které mělo sloužiti za jádro úplné jednoty národní. Ústava toho nového vévodství zrušila nevolnictví, pojistila rovnost práv a postavila osoby pod ochranu soudů; zavedla občanský zákonník francouzský. Král Saský zvolen za panovníka Varšavského, jakožto potomek knížat v Polsku vládnuvších; co veliký kníže Varšavský měl k sobě státní radu, již skládali přední mužové Polského národu. Listina ústavní zaručovala národu jeho výsady a svobody. Sněm skládal se ze dvou komor: ze senátu a

z komory poslů; on povoloval daně a rokoval o zákonech. Konečně, jak praví Bignon ve spise, jevícím v stejné míře vlastenectví i nadání, zdviženo jest ve Varšavě řečniště uprostřed nemluvného povětří sousedních zemí.

Jakkoliv císař byl by libovolně mohl rozhodovati nad osudem tolika národů, on vždy žádal jejich spolupůsobení při zákonech, které jim dával. Tak choval se ke všem zemím, jichž staré vlády měnil. Roku 1800 povolal do Lyonu poslance severní Italie, a smlouval se s nimi o jich budoucí zřízení zemské. *) Roku 1805 sešla se Paříži jiná mimořádní rada ke zřízení království Italského. V Holandu uloženo sněmu zemskému vypracování ústavy. Pro Švýcarsko byla listina prostředničí rovněž dílo poslanců z kantonů v Paříži shromážděných.

Kdežto systém císařův, volati k sobě nejvýtečnější muže z některé země, aby pracovali o její znovuzřízení, v ohledu na Švýcarsko a Italii měl tak šťastné výsledky, umínil si totéž učiniti roku 1808 se Španělskem, kterážto země více než kterákoliv jiná měla potřebí politického vzkříšení.

Císař nešel do Bayonnu s úmyslem svrhnouti s trůnu krále Španělské; když však spatřil Karla IV. a Ferdinanda u svých nohou a sám se přesvědčil o jejich úplné neschopnosti, zlitovalo se mu osudu velikého národu, i uchopil, jak se sám vyjádřil, za pačesy pří-

*) Tato mimořádná rada zahrnovala v sobě všecky notability republiky: duchovenstvo, úřadníctvo, představenstvo departementů a předních měst, obchodní komory, akademie a university, národní obranu a vojsko řadové; všecky třídy, veliká povolání byly tam poslaly své zástupce.

ležitost, jakou mu poskytovalo štěstí k znovuzřízení Španělska a pevnému připojení ho k svému systemu. Shromážditť v Bayonně mimořádnou národní juntu, k níž všecky provincie vypravily své poslance. Juntě předložen byl k svobodnému uvažování návrh ústavy, jenž připouštěl senát, státní radu a kortesy čili národní shromáždění, rozdělené na tři kurie; zaváděl francouzské soudnictví; stanovil rovnost v placení daní a v přístupnosti veřejných úřadů; majoráty byly obmezeny; dvě léta po zavedení ústavy měla nastoupit svoboda tisku; konečně pojišťovala ústava tato národu Španělskému všecka práva, jakých si mohl žádati, a zrušovala všeliké staré neplechy, jako inkvisici, feudální výsady atd.*) Oznamovav národu poloostrova zámysly své promluvil k němu císař následující krásná slova: „Španělové! po dlouhém chřadnutí národ váš upadl v zkázu. Já viděl neduh váš, i chtěl jsem vám podati léku. Nechci vládnouti krajinami vašimi, ale chci nabyti věčných práv na lásku a vděčnost vašeho potomstva. Vaše mocnářství jest veliké, já je chci omladiti. Já zlepším všeliká vaše zřízení, a budete-li mne podporovati, způsobím, že se budete těšiti z dobrodiní opravy bez třenic, bez nepořádků, bez rozechvění. Španělové! já dal svolati všeobecné shromáždění poslanců z krajin a měst. Chci sám seznati vaše žá-

*) Přišed do Madridu zrušil Napoleon inkvisici, vyzdvihl kláštery, dada řeholníkům slušnou výživu a zvýšiv nadání venkovských farářů. Feudální práva i osobní dávky zničil, cla přenesl na hranice. Konečně odvolal nadání učiněná z jistých občanských a církevních poplatků, a zrušil všelikou pravomocnost vrchností. (Bignon tome VIII. p. 54.)

dosti a vaše potřeby, a posadím vaši slavnou korunu na hlavu druhého sebe, při čemž vám slibuji ústavu, která má lehkou a blahodějnou vážnost panovníkovu spojiti se svobodou a právy národu, neboť chci, aby nejpozdnější vnukové vaši zachovali mou památku pravíce: To byl obnovitel naší vlasti."

Avšak žádný národ nebyl méně připraven ku podniknutí takové sociální změny jako Španělský. Hluch jsa k tak šlechetné řeči odmítl od sebe jedinou ruku, která jej mohla spasiti. Dnešního dne zajisté pyká tím trpčeji, an vyplnilo se hrozné proroctví císařovo na Sv. Heleně: „Byl bych jim uspořil," pravil, „strašné tyranství které je utlačuje, i hrozné bouře jaké jich očekávají!"

Je-li válka bičem člověčenstva, bič ten ztrácí velikou část neblahého působení svého, povolána-li moc zbraně ke tvoření a nikoli k rušení. Války císařství byly jako povodně nilské: dokud vody této řeky pokrývají nivy Egypta, možná věřiti v zkázu; sotva však opadnou, hojnost a úroda vznikají v jich zápětí.

HLAVA PÁTÁ.

CÍL, KU KTERÉMU SMĚŘOVAL CÍSAŘ.

Spolčení Evropské. — Svoboda ve Francii.

Když válečné štěstí učinilo Napoleona pánem největší části pevniny, chtěl použit výbojů svých k zřízení konfederace evropské. *)

Hotov uchopiti se směru civilisace urychloval císař postup její, vyváděje bez odkladu, co dle ustanovení Prozřetelnosti jenom časem bylo vzdáleno. Duch jeho předvídal, že sokovství, rozdvojující rozličné národy evropské, ovšem zmizí před zájmem všeobecným.

Čím více svět se zdokonaluje, tím více ustupují hradby dělící lidi od sebe, tím více zemí hledí se spojit za příčinou společných zájmů.

Za dětského věku společnosti, v stavu přirozeném, stál člověk proti člověku; později společný zájem spojil

---

*) Přídavné listině (l' acte additionnel) předeslal následující památná slova: „Měl jsem v úmyslu," praví o minulosti mluvě, „zříditi veliký system federace evropské, kterou jsem uznal za přiměřenou duchu času a za prospěšnou pokroku civilisace. Abych ji mohl úplně provésti a uděliti jí onu rozsáhlost i trvanlivost, jaké jest schopna, odročil jsem zavedení mnohých zřízení vnitřních, obzvláště směřujících k ochraně svobody občanů."

skrovný počet jednotlivců, kteří některé části svých přirozených práv se odřekli, aby jim společnost pojistila úplné požívání ostatních. Tak se tvořily kmeny čili obce, spolky lidí, kde stav přirozený pominul, a kde právo nahraženo jest silnějším zákonem. Čím větších pokroků činila civilisace, v tím rozsáhlejší míře tvořila se tato proměna. S počátku bojováno ode vrat ke vratům, od pahorku k pahorku; později duch výboje a duch obrany utvořili města a krajiny, státy; a když společné nebezpečenství spojilo velikou část takových zemišť v jedno, tvořili se národové. Když takto zájmy národní pojaly v sebe všecky zájmy místní a krajinské, pak bojoval už jenom národ s národem; a každý národ střídavě procházel se u vítězoslávě na zemišti svého souseda, kdykoli měl v čele velikého muže a za sebou velikou věc. Tak obce, města, kraje, jedny po druhých, rozšiřovaly svůj obvod společenský, posouvajíce jeho meze tak daleko, jak daleko panoval stav přirozený. Toto utváření zastavovalo se na hranicích každé země, a jest to tedy moc a nikoli právo, která rozhoduje nad soudem národů.

Nahraditi u národů stav přirozený zřízením společenským byla tedy myšlénka císařova; veškeré politické soustavy jeho směřovaly k tomuto ohromnému cíli; by však toho dosáhl, musil přimět Anglicko i Rusko, aby podporovaly upřímně jeho úmysly.

„Každýkoliv boj v Evropě,“ řekl Napoleon, „bude občanskou válkou.“

„Svatá aliance jest myšlénka, kterou mně ukradly,“ to jest, svatá aliance národů pomocí králův,

a nikoli králův proti národům. V tom jest ten velký rozdíl mezi jeho myšlénkou a spůsobem, jakým byla uskutečněna. Napoleon sesazoval mocnáře pro okamžité zájmy národů; 1815 byly sesazeni národové pro zvláštní zájmy mocnářů. Státníci této doby, vedeni jen záštím neb vášněmi, podepřeli evropskou rovnováhu o řevnivosti velmocí, coby ji byli měli založiti na obecné zájmy. Také sesypal se jich system se všech stran.

Politika císařová, naopak, měla úkol zbudovati spolek evropský pevně, stavíc svůj system na národnosti a obecné zájmy dokonale uspokojené. Kdyby ho nebylo štěstí opustilo, byl by měl ve svých rukou všecky prostředky k zařízení Evropy v trvalé státy; zadrželť sobě celé země, jichž by byl užíval k provedení svého cíle. Holanďané, Římané, Piemontští, obyvatelé Bremy a Hamburka, vy všickni kteří jste se divili, že jste Francouzové, vy se navrátíte do své atmosfery národní, jež přísluší vaší minulosti a vašemu postavení; a Francie, postupující vám práva, která jí dala vítězství nad vámi, bude pak přece jednati k vlastnímu svému prospěchu; neb prospěch její nemůže se odloučiti od prospěchu civilisovaných národů. K dovršení evropského spolčení byl by zavedl císař, dle vlastních slov svých, evropský zákon, zrušovací soud evropský, kárající všecky chyby, jako kárá ve Francii zrušovací soud chyby svých soudních stolic. Byl by založil evropský ústav k povzbuzování, řízení a souřadění všech učených spolků v Evropě.*) Stejnost peněz,

*) Císař byl již začal tento druh evropského spolkování ve vědách, dávaje evropské ceny na vynálezy a nové

váhy, míry, zákonodárství byla by bývala přijmuta jeho mocným vlivem.

Poslední veliké přetvoření bylo by tedy bývalo dokonáno na naší pevnině. A jako se pozdvihly v principu obecné zájmy nad osobní, zájmy celé provincie nad zájmy městské; zájmy národní konečně nad zájmy městské, zájmy národní konečně nad zájmy provincie: tak by byly též opanovaly evropské zájmy nad zájmy národními, a člověčenstvo bylo by bývalo uspokojeno; neboť Prozřetelnost nemohla chtít, aby jeden národ byl šťasten jenom na útraty jiných, a aby byli v Evropě jen podmanitelé a podmanění, a nikoliv smíření údové jedné velké rodiny.

Až by byla bývala založena napoleonská Evropa, byl by pokračoval císař ve Francii v závodech míru. Byl by upevnil svobodu; vždyť mohl jen nítě popustit u sítě, kterou byl upletl.

Vláda Napoleonova mohla snésti svobodu více než kterákoliv jiná, z té jediné příčiny, že by byla upevnila jeho trůn, kdežto nemající pevného základu bourá trůny.

Svoboda byla by upevnila jeho moc, poněvadž Napoleon byl zařídil ve Francii vše, co musí předcházet

---

výmysly. Vzdor válce vydobyli sobě ceny ustanované institutem Davy v Londýně a Herrmann v Berlíně.

Toutéž myšlénkou evropského sbratření veden, dal císař vysloviti usnešením senátu 21. února 1809, že kdo by státu mohli prokázati anebo prokázali důležité služby, aneb kdo by přinášeli do lůna jeho schopnosti, vynálezy neb užitečný průmysl, anebo kdo by založili veliké závody, takoví mohou po jednoročním sídlení připuštěni býti ku požívání práva francouzského občanství, které jim má býti uděleno dekretem.

svobodu; *) poněvadž moc jeho spočívala na veškerosti národa, poněvadž byly zájmy jeho tytéž co zájmy národa; poněvadž konečně panovala důvěra nejdokonalejší mezi vládnoucími a ovládanými.

Skutečně, bez totožných zájmů, bez důvěry úplné není možné autority; neboť jakkoliv dobře jedná aneb chce dobře jednat vláda, jest odsouzena k smrti, podezřívají-li se její úmysly, „Jedna z nejnevyhnutelnějších vlastností vlády," řekl pan Thiers, *) jest dobrá pověst, odmršťující nespravedlivost. Ztratila-li ji vláda a vykládá-li se jí všecko za zle, i chyby jiných, nedostatek štěstí, není více schopna vládnouti, a tato neschopnost musí ji odsouditi k ustoupení.

V Anglicku r. 1687 přivedla nedůvěra národa k panovníkovi smutné následky. Král Jakub II. prohlásil o své moci svobodu svědomí pro všecky poddané; národ však nedůvěřoval úmyslům mocnářovým, a mysle, že král chce hověti takto vítězícímu katolicismu, byl rozhořčen nad činem, o němž předpokládal, že jest obojetností vnuknut, ačkoli vyšel ze zásady spravedlivé a velkomyslné.

Císaři Napoleonovi naopak, majícímu neobmezenou důvěru národa, bylo všecko snadné. On byl přemohl největší obtíž a založil nejhlavnější základy trvanlivého zřízení, smířiv mezi sebou všecky členy rodu Francouzského. Všickni byli srozuměni na základě konstitučním. Zájmy většiny slučovaly se v takovém stupni v zájmech dynastie Napoleonovy, že r. 1811 na

*) Viz začátek třetí hlavy.

**) Historie de la Revolution, tom. X. p. 276.

témž místě, kde se přisáhala několik roků před tím neuprositelná nenávist království, bylo vidět celou Paříž, celou Francii vítati radostným provoláváním narození dítěte, poněvadž toto dítě zdálo se býti rukojemstvím trvanlivosti a stálosti císařské vlády.

Milován jsa nade vše od obecného lidu, zdaž mohl se báti Napoleon dát politická práva všem občanům? Když byl jmenován konsulem doživotním, pronesl tato znamenitá slova: „Pro stálost vlády musí míti národ více podílu ve volbách!" Tak předpovídal již r. 1803 Napoleon, že by svoboda upevnila jeho moc, poněvadž, měl nejvřelejší přívržence v národě, měli přirození jeho přátelé tím více čáky přijíti do zákonodárního sboru, čím více snížil volební census; čím více moci dopřál lidu, tím více upevňoval svou moc.

Svoboda řeči v komorách také nebyla by měla nebezpečných následků pro císařskou vládu; neboť jsou-li všickni srozumění v základních otázkách, slouží pak oposice jen k tomu, by povstala ušlechtilá řevnivost, a místo plýtvání svou horlivostí o převrat, přestaly by snahy její na zlepšování.

Konečně svoboda tisku byla by jen sloužila k objasňování velikosti Napoleonových plánů, rozhlašování dobrodiní jeho vlády. Co generál, co konsul, co císař, učiniv všecko pro národ, zdaliž se musil obávati, aby se mu nevyčítaly výboje, které by měly za výsledek jen prospívání a velikost Francie, mír celého světa. Byl by se musil báti, že by se postavila naproti slávě jeho sláva větší? Nikoliv, nebylo vlády skvějící se občanskými i vojenskými vavříny, která by se byla měla obávat denního světla! Čím více mravní síly má autorita, tím méně

má potřebí používat hmotné přesily; čím více jí přiřkne obecné mínění, tím více se může odříci jejího používání.

Opakujme tedy: totožnost zájmů mezi mocnářem a národem jest hlavním základem dynastie. Vláda jest nezrušitelná, může-li říci: Co je prospěšno většině, co pojistí svobodu občanů a prospěch země, to utvoří také sílu mé autority a upevní mou moc. Má-li však vláda jen přívrženců v jediné třídě, dává-li svoboda jen nepřátelům zbraň do rukou, kterak možno doufati, by rozšířila volební řád, by přála svobodě? Zdaž může se žádati od vlády, by konala samovraždu?

Tak přišli ve Francii za Napoleona bez bouří a zmatků k normálnímu stavu, kde by byla bývala svoboda podporou moci, rukojemstvím blahobytu všeobecného, místo aby byla válečnou zbraní, pochodní různic.

S dojmem opojujícího sna zastavuje se člověk u obrazu štěstí a stálosti, jakého by byla poskytla Evropa, kdyby se byly vyplnily rozsáhlé plány císařovy. Každá země obmezená ve svých přirozených mezích, spojená se sousední poměrem přízně a přátelství, byla by užívala v nitru svém dobrodiní neodvislosti, míru a svobody. Mocnářové, zprostění strachu a podezřívání, hleděli by jen k tomu, by zlepšili osud národů svých a dali vniknouti do svých zemí všem prospěchům civilisace!

Na místě toho co nyní máme v Evropě? Ubíraje se večer k spánku bojí se každý probuzení zejtřejšího; neboť zlo pučí všude, a každá poctivá duše obává se skoro dobra pro oběti, které by stálo než by se vydobylo.

Mužové svobody, jenž jste se těšili z pádu Napoleonova, váš omyl byl zkázonosný! Mnoho-li roků

ještě uplyne, mnoho-li půtek a obětí, než dojdete tam, kam by vás byl pošinul Napoleon!

A vy, státníci vídeňského sjezdu, jenž jste byli pány světa na zříceninách císařství; váš úkol byl by mohl býti pěkný; vy jste mu neporozuměli! Vy jste poštvali ve jménu svobody, ba ve jménu nevázanosti národy proti Napoleonovi; vy jste jej dali do Evropské klatby jako despotu a tyrana; vy jste řekli, že jste osvobodili národy a pojistili mír jejich. Chvíli vám věřili národové; avšak na lži neb na omylu se nevystaví nic pevného! Napoleon zavřel propast revoluce; vy jste ji zase otevřeli svrhnuvše jeho. Dejte pozor, aby vás propast nepohltila!

HLAVA ŠESTÁ.

PŘÍČINA CÍSAŘOVA PÁDU.

Ukázali jsme v předešlých kapitolách šťastné možnosti Napoleonova tvoření.

Ale, namítne se, budova, již nalezáte tak pevnou uvnitř, byla zřícena! tato zahraničná politika, o níž se domýšlíte že byla tak hluboká, byla příčinou jeho zkázy!

Na to odpovídám: Budova uvnitř byla pevná, neboť z nitra nepocházela rána, která ji zvrátila; co se týče systemu od císaře přijatého, nemohl býti definitivně proveden, a k posouzení jeho moci byl by se musel dříve zkoušet.

Císař padl, poněvadž dovršil příliš záhy svou práci, poněvadž se hrnuly události příliš prudce; on vítězil takřka příliš rychle. Kdežto předstihoval duchem i dobu i lidstvo, byl, kokud šťasten, považován za boha, když byl nešťasten, viděl každý jen odvážlivost jeho. Když Napoleona unášelo proudem vítězství, nemohl být následován v rychlém vzletu svém od filosofů, kteří, obmezujíce své myšlénky v těsném domácím kruhu, pomáhali pro paprslek svobody dusiti ohniště civilisace.

S druhé strany zapomínali cizí národové, netrpě-

liví pro okamžité nehody válkou povstalé, na dobrodiní, jež Napoleon jim přinášel, a pro pomíjející obtíže odstrčili celou budoucnost neodvislosti. Nebylo tedy dáno ani největšímu geniu moderní doby té moci, by za několik roků zrušil v cizině všecky předsudky, by přesvědčil všecka svědomí.

Francie příliš vzrostla revolucí, aby nevzbudila žárlivost a nenávist; aby bylo jedno i druhé konejšeno, byla by musela klesati od počátku císařství. Naopak týmž sočením vystupoval Napoleon až k vrcholi své moci; když musel s ní pak sestupovati, nebylo mu více možno zastaviti se.

Čas příliš krátký nemohl upevniti svazky se spojenci jeho, aniž vymazati památku hněvů příliš nedávných, a při prvním klesnutí obrátili se spojenci jeho proti němu. Oklamán v předpokládání svém nechtěl více císař uvěřiti návrhům, které neměl za upřímné; cizinci pak, vidouce Napoleona vždycky hrdějšího po každé porážce, myslili, že by nikdy nesvolil v stálý mír.

Napoleon padl, poněvadž vzrůstaly jeho plány dle množících se živlů v jeho působišti, a poněvadž chtěl vykonati v desíti letech úlohu několika věků.

Císař tedy nepodlehl pro seslábnutí, ale pro vyčerpání; a vzdor strašlivým nehodám, nesčíslnému neštěstí utvrzoval jej Francouzský národ vždycky svou pochvalou, udržoval jej svým namáháním, pozbuzoval jej příchylností svou.

Jest to útěcha pro ty, jenž cítí prouditi krev jeho v žilách svých, zpomínají-li na stesky při jeho zmizení. Myšlénka, že bylo třeba spojeného úsilí celé Evropy,

aby byl vyrván Napoleon této Francii, již tak byl oslavil, jest veliká a povznášející.

Nebylť to nikoli Francouzský rozhorlený národ, jenž podkopal jeho stolec, bylot třeba dvakráte po dvanácti stech tisících cizinců, by zlomili císařské žezlo!

Jest to krásný pohřeb pro mocnáře, když jej doprovází k poslednímu pobytu slzící vlast a truchlící sláva!

HLAVA SEDMÁ

UKONČENÍ.

Doba císařství byla válkou na život a na smrt mezi Anglickem a Francií. Anglicko zvítězilo; avšak, díky tvůrčímu duchu Napoleonovu, ztratila Francie, ačkoli přemožena, hmotně méně než Anglicko. Finance Francouzské jsou ještě nejspořádanější v celé Evropě; Anglicko klesá pod tíží svého dluhu. Vzlet, jejž vzaly průmysl a obchod, nezastavil se vzdor našim nehodám; za nynější doby dováží pevnina evropská sobě největším dílem sama výrobky, které jí dovážívalo jindy Anglicko.

Tedy, tážeme se nyní, kdo jsou největšími státníky, zdali vladařové v zemích, jenž prospívaly vzdor porážce, anebo správcové krajů, které trpěly škodu při vítězství?

Doba císařství byla válkou na smrt proti starému systemu evropskému. Starý system zvítězil; ale vzdor pádu Napoleonovu klíčily všude napoleonské myšlénky. Vítězové sami uchopili se myšlének poražených, a národové vysilují se namáháním, by znova zřídili co Napoleon u nich zavedl.

Ve Francii bez přestání se požaduje pod jinými

jmeny a jinými formami uskutečnění císařových myšlének. Provádí-li se nějaké veliké zavedení neb veliké dílo, bývá to obyčejně nějaký plán Napoleonův, který se uvádí ve skutek aneb ukončuje. Každý čin vlády, každý návrh komor staví se vždycky pod ochranu Napoleonovu, aby se stal oblíbeným; na slovo jeho ústům vyklouzlé stavívá se celá soustava. Italie a Polsko snažily se zavésti znova ono národní zařízení, jaké jim byl dal Napoleon.

Španělsko prolévá proudy krve svých dětí, by znova zavedlo instituce, přiřknuté jemu poradou Bayonskou. Nepokoje tam panující jsou jenom přirozená reakce, následující na jeho odpor proti císaři.

V Londýně též se ozvala reakce, i bylo vidět, kterak major-generál francouzské armády u Waterloo byl od národu Anglického poctěn zároveň s vítězem. Belgicko r. 1830 vyslovilo nahlas přání, státi se tím, co bylo za císařství. Rozličné země německé dovolávají se zákonů, které jim císař byl dal. Kantony švýcarské jednosvorně dávají prostředkovací listině od r. 1803 přednost před smlouvou, která je spojuje.

Konečně jsme se dočkali i v republice demokratické, v Bernu, že okrsky, které jindy Francii přináležely, dovolávaly se r. 1838 od bernské vlády císařských zákonů, kterých byly zbaveny přivtělením k této republice r. 1815.

Tažme se také ještě, kdo jest větším státníkem, ten, který založí system bortící se vzdor jeho velemocnosti, anebo ten, který založí system přežijící jeho úpadek a znovu se rodící z jeho popele?

Myšlénky napoleonské mají tedy povahu myšlének, řídících hnutí člověčenstva, poněvadž pokračují puzeny vlastní silou, ačkoli původce jejich více za nimi není; podobají se tělesu vrženému do prostoru, které vlastní svou tíží přichází k určenému sobě cíli.

Není více třeba znova uváděti system císařův, uvedeť se sám; mocnáři i národové, všickni budou nápomocni obnoviti jej, poněvadž v něm každý uzná rukojemství pořádku, míru a prospívání.

Kde nalézti ostatně za naší doby muže kromobyčejného, jenž by imponoval světu, vnukaje mu úctu, dlužnou vyšší důmyslnosti?

Duchu naší doby potřeby jen prostého rozumu. Před třiceti lety bylo potřebí hádat a připravovat; nyní se jedná jen o to, aby se poznalo a přijalo co jest pravého.

„V událostech současných jako historických," pravil Napoleon, „lze nalézti naučení, ale málo kdy vzorů." Co se stalo, nelze nápodobiti, poněvadž nápodobení nespůsobuje vždycky podobnost.

Nápodobiti v podrobnostech, místo v duchu, minulou vládu, toť bylo by jednati jako generál, který nacházeje se na tomtéž bojišti, kde vítězil někdy Napoleon neb Fridrich, chtěl by pojistiti sobě dobrého výsledku opakováním týchž manévrů.

Čteme-li dějiny národů neb dějiny válek, třeba vyjmouti z nich všeobecná pravidla, ale nikoliv nesmíme se otrocky vázat na sledování krok za krokem stopy, která není vyšlapána v písku, ale v půdě vznešenější, v zájmech člověčenstva.

Končíce opakujeme: myšlénka napoleonská není

myšlénka válečná, ale sociální, průmyslová, obchodní, humanitární. Jeví-li se některým lidem vždy zahalena v blesky bojů, je to proto, poněvadž byla skutečně příliš dlouho zahalena kouřem z děl a prachem z bojišť. Dnes ale jsou tato mračna roztržena, a skrze slávu vojenskou prosvitá sláva občanská tím větší a trvalejší.

Pozůstatky císařovy spočívejtež tedy v pokoji! jeho památka vzrůstej co den. Každá vlna, odrážející se o skálu sv. Helenskou, přináší s povzdechem Evropy uznání jeho památce, zastesknutí jeho popeli, a ozvěna Longwoodská opakuje nad rakví jeho: *Národové svobodní pracují všude na započatém díle tvém.*"

LISTINNÉ DOKLADY.

I.

Psaní Napoleonovo k ministru vnitřních záležitostí v příčině obcí.

Každá obec ve Francii představuje tisíc obyvatelů. Pracovati pro blaho 36.000 obcí jest tolik, co pracovati pro blaho 36,000.000 obyvatelů, zjednodušením úlohy, zmenšením všech obtíží, pocházejících z rozdílů mezi 36 tisíci a 36 miliony. Tak tomu rozuměl Jindřich IV., když mluvil o kuřeti v hrnci: jinak by byl řekl hloupost.

Před revolucí patřila obec panstvu a kněžstvu; man a osadník neměli žádných cest; jejich krávy a ovce neměly ani příkopů ani lučin k pastvě.

Od r. 1790, kde bylo náhle a spravedlivě vyrváno obecné právo cestovní a pastevní feudálnímu panstvu, stala se každá obec pod ochranou všeobecných zákonů opravdovou *osobností*, mající právo vlastnictví, kupování, prodávání a vykonávání ku prospěchu obecné rodiny všech právních činů. Pomocí této velké a národní idey byla Francie najednou rozdělena v 36.000 individuálností, z nichžto každá byla povolána zkoušet všecky starosti statkářů, ježto jsou rozmnožování pozemků, zlepšování plodin jejich, zvětšování důchodů

atd. Zárodek prospívání Francie byl tedy dán. Vizme, proč nebylo možné vyvinutí tohoto zárodku:

Osobní zájem majitele půdy bdí bez ustání a všecko plodným činí; naopak zájem obce jest povahy ospalé a neplodné; zájem osobní požaduje toliko pud, zájem obecný požaduje cnost, ta pak je vzácná.

Od r. 1790 představuje těch 36.000 obcí ve Francii 36.000 sirotků, dědiců starých práv feudálních, dětí opuštěných, olupovaných po deset let municipálními poručníky konventu neb direktorstva. Když měnila představené, příručníky a výbory obecné, toť měnívaly se větším dílem jen spůsoby loupežnictví; ukradla se vozová cesta, ukradla se pěšina, ukradly se stromy, okradl se kostel, rozkradl se nábytek obecní, a posud se krade pod malátnou obecnou vládou r. VIII.

Co by se stalo z obcí, kdyby trvala taková vláda ještě deset let? Byli by z nich pak jen dědicové zadlužení, žádající za almužnu obyvatele, na místě co jemu jsou dlužni dávat ochranu a pomoc; prodavše neb zastavivše, jako nezdární synkové, vše až na poslední kousek šatstva a nemajíce již ani nač živu býti, když nikdo jim více půjčovat nechce. Každý by se obával usaditi se v obci zadlužené, kde by naň čekaly jen břemena a daně všeho druhu, ve spůsobě žebráctví, sbírek, příspěvků, kromobyčejných kontribucí atd. Obec má lidi k sobě vábiti, takto je musí odrážet.

První povinností ministra vnitřních záležitostí jest zastaviti takovou neplechu, která by se stala nezhojitelnou ranou v těchto 36.000 údech společenského těla. — První výminkou, chceme-li zastaviti veliké zlé, jest seznati jeho důležitost a okolnosti.

Ministr vnitřních záležitostí tedy začne tím, že dá zhotoviti všeobecný seznam stavu 36 tisíců obcí ve Francii.

Tento seznam scházel vždycky. Hlavní rysy seznamu jsou: trojí třída, totiž: obce zadlužené, obce spořádané, obce mající hotové jmění.

Těchto dvou posledních tříd jest menší počet; není na spěch obírati se jimi. Úlohou jest spořádati obce zadlužené.

Seznam bude obsahovati: 1) Podrobné zprávy o statcích připadlých obci následkem starého rozdělení obecného jmění. 2) Podrobné zprávy o dluzích a povinných platech ve lhůtách. 3) Odhad důchodů dle předmětů jejich, jako nájmů, úroků atd. 4) Stav platů nevlastně obecných, na př. nemocnicím, dobročinným ústavům atd. 5) Podrobné zprávy o cestách s velmi obšírným udáním těch, které jsou užitečné, a těch, které se mohou prodati. 6) Stav far, kostelů, chrámů filiálních na ten čas neobsazených, neboť je množství kostelů filiálních, přikázaných starým farám, na spadnutí, do nichž házejí sedláci slámu a seno bez oprávnění a bez nájemného; určí se co může býti prodáno a soukromně užito. 7) Podrobné zprávy o náhradách, jaké by bylo možno vzít od pobřežních obyvatelů, kteří okradli obec. 8) O stromech, jež by mohli býti s prospěchem prodány, a jakého druhu jsou. 9) Bude naznačeno, bylo-li by záhodno zvýšiti cenu nájmů, pak práv na lovení ryb, na pasení atd. 10) Sestavení k účelu tohoto velikého přehledu, hlavních výsledků vyšetřování nařízeného od ministra, aby se ustanovilo skrze přední občany, dle potřeby okresu, jaké by byly

nejlepší prostředky k nejrychleji možnému hmotnému zvelebení obce. — Myslím, že by obsahoval seznam ten více než polovičku obcí; neb každá obec, která si musí ukládat mimořádné platy, je obec zadlužená.

Jak mile bude seznam ten sestaven, oznámí se prefektům a podprefektům, že má k těmto zadluženým obcím býti obrácen všechen zřetel moci správní, že se musí změniti na místě představení i příručníci, kteří by se nevpravili v plány zvelebování a přetvořování obcí. Prefekt bude musit dohlédnouti do těchto obcí nejméně dvakráte do roka, podprefekt čtyrykráte, pod trestem sesazení. Každý měsíc zadá se ministrovi zpráva o každé obci, jakých výsledků docíleno, co bylo podniknuto a co zbývá činit.

Budiž mi navržena odměna pro představené, kteří vyprostili svou obec ve dvou letech; a vláda ustanoví mimořádného komisaře, jenž bude postaven v čelo správy obce, která by nebyla vyproštěna ve lhůtě pěti let. Toto by mělo zavdat příležitosti k návrhu zákona. Za pět let bude míti Francie jenom dvě třídy obcí: obce s hotovým jměním a obce spořádané. Z mapy Francie pak budou vymazány obce zadlužené, které se samy v sobě rozpadávají, jsouce k obtíži obyvatelstvu.

Až bude docíleno toto první vyrovnání, budou čeliti snahy ministra obcí k tomu, aby se pozdvihly v nové lhůtě obce vyrovnané k třídě obcí s hotovým jměním, tak že za deset let nebude míti Francie leda takovýchto. Pak bude všeobecný pokrok blahobytu, co výsledek snah 36 milionů osob, znásoben snahami 36 tisíců obcí, činných vesměs pod vysokým řízením vlády k účelu neustálého zdokonolování. Každý rok bude

povoláno na státní útraty padesát představených, jenž nejvíce přispěli k vyproštění svých obcí anebo k zjednání jim hotového jmění, do Paříže a představeno v slavném sezení třem konsulům. Pomník, postavený na státní útraty u vchodu města neb vesnice, bude zvěstovati potomstvu jméno takového představeného, mezi jiným bude lze na něm čísti slova:

„Pěstounovi obce vděčná vlast.“

II.

Výtah z předlohy o stavu císařství, podané zákonodárnému sboru v sezení 25. února 1813 hrabětem Montalivetem, ministrem vnitřních záležitostí.

Pánové!

Jeho Veličenství rozkázalo mi, abych vás obeznámil s vnitřním stavem císařství v letech 1811 a 1812.

Shledáte s uspokojením, že lidnatost vzrůstala stálc, vzdor velkým vojskům, která musela býti vydržována v hotovosti pro válku na zemi i na moři; že náš průmysl nové pokroky činil; že nikdy nebyly polnosti lépe vzdělány, ani rukodílny u větším květu; že nebylo v žádné době našich dějin bohactví rozšířenější v různých třídách společnosti.

Lidnatost.

Obyvatelstva ve Francii bylo r. 1789 26 milionů hlav. Nynější lidnatost císařství obnáší 42,700.000 duší, z nichžto patří 28,700,000 k departementům staré Francie. Přibylo tedy 2,700.000 duší, čili skoro desátý díl, ve čtyry a dvaceti letech.

Rolnictví.

Francie musí býti považována pro rozsáhlost i pro úrodnost půdy své za stát hlavně rolnický.

Předce však musila dlouho obraceti se k svým sousedům pro zaopatření některých hlavních potřeb. Osvobodila se skoro docela z této nutnosti.

Průměrní výtěžek žně ve Francii jest 270 milionů centů obilí, z nichžto se musí odraziti 40 milionů pro setbu.

Lidnatost císařství jest 42 milionů hlav; tím způsobem podává naše průměrná žeň 520 liber každému jednotlivci. To převyšuje veškeré potřeby, jak byly odhadovány v rozličných dobách.

Po druhém badání, zavedeném z nařízení staré vlády, rozpočetla se tato potřeba na 470 liber, a bylo shledáno, že Francie plodila průměrně množství k takové spotřebě dostačující.

Výtěžků naší úrody přibylo tedy o desetinu. Po obilí je nejhlavnější plodinou naši půdy víno.

Francie vyrábí v průměru ročně 40 milionů hektolitrů vína.

Vývoz vína obnášel před revolucí 41 milionů; nyní 47 milionů.

Lihovin bylo vyvezeno 14 milionů; nyní 30 milionů.

R. 1791 byla ceněna spotřeba vína v celé Francii na 16,500.000 hektolitrů. Je tedy více než zdvojnásobněna, kdežto země k říši připojené mají jen asi třetí díl nynějšího obyvatelstva.

Ve správu lesů zaveden jest pořádek, lesy opět zarůstají a silnice i průplavy se jimi vedou, činíce přístupnými ty, které se nedaly těžit. Četné stavby městské, vojenské a lodní jsou hojně zásobeny, i nedovážíme z ciziny leda za 5 milionů dříví ročně. Před r. 1789 dováželi jsme za 11 milionů.

Cena našich rostlinných olejů obnáší do roka 250 milionů. Před pět a dvaceti lety dováželi jsme z ciziny oleje za 20 milionů; nyní, nejen že nebéřeme z ciziny žádného oleje, ale vyvážíme ještě ročně za 5 neb 6 milionů.

Tabák pěstoval se jindy jen výminečně a v malém množství v provinciích. Stál nás ročně 8 až 10 milionů. Nyní je 30 milionů liber tabáku plodem 30.000 jiter našich polí, věnovaných této sazbě.

Půda francouzská obohatila se ročním výtěžkem 12 milionů z tabáku; ale ten výrobek jest hrubý a práce továrnická obnáší šestkrát tolik.

Náš průměrní výtěžek hedbáví jest 22 milionů liber kokonů.

Jindy dováželi jsme za 25 milionů předeného hedbáví. Roční průměr dovozu po čtyry léta jest 10 milionů, a přece vyvážíme hedbáví za dvojnásobnou cenu, než jsme vyváželi jindy.

Toto zlepšení pochází větším dílem od zdokonalení chovu hedbávných bourců. Čistý výnos kokonů v staré Francii byl ceněn na 2 miliony.

35 milionů ovcí nám dává 120 milionů liber vlny, z nichžto 9 milionů jsou vlny jemné neb zdokonalené. Jest to hrubý zplodek 129 milionů. Jisté zdokonalené druhy jsou výsledkem zušlechtění 1,500.000 ovcí, kteréžto ušlechťování napořád se šíří, ale teprv od málo let stalo se patrným.

Všude, kde nemůže jednati průmysl dosti účinlivě, pečlivě se provozuje system, který dodává rolníkům snadných prostředků k zdokonalení.

Letošního roku zušlechtilo 28 chováren merino-

vých beranů plemeno 54.000 ovcí. Typus krásných druhů jest zachován v četných ovčínech zřízených od velkostatkářů a v desíti ovčárnách státních.

Chování koní bylo obzvláště zanedbáno v době našich zmatků. Vláda s prospěchem pečovala o znovu zavedení plemen nejužitečnějších.

Vybraní hřebci pojišťují každoročně ušlechtění plodu 60.000 klisen. Hřebčince vládou vydržované chovají samy 1400 hřebců.

Počet hovězího dobytka značně jest rozmnožen. Chovu jeho rozumí se lépe; průměrné trvání jeho života jest delší. Před dvaceti léty vyrovnával se vývoz a dovoz. Nyní obnáší vývoz třikrát tolik; vystoupilť na 10 milionů.

Jindy dováželo se mnohem více másla a sýra, než-li se jich vyváželo; nyní je tomu naopak. R. 1812 vyvezlo se za 10 milionů.

Naše železné doly, které r. 1789 vydávaly 1,960.000 centů housek a 160.000 centů litiny, dávají nyní 2,860.000 centů první látky a 400.000 centů druhé. To jest přírostek o polovici.

Uhelné doly vydávají taktéž 50 milionů. To jest pětkrát tolik co Francie vydávala roku 1790, ale největší část tohoto přírostku pochází ze zemí k císařské říši přivtělených.

V tomto přehledu našeho průmyslu mohl jsem se zmíniti jen o některých hlavních předmětech. Musil jsem pominouti veliký počet méně důležitých o sobě, ale velmi vydatných dohromady.

Úhrnkem vynáší ročně naše krásná země prvotních a nevzdělaných látek v ceně 5 miliardů 31 milionů.

O rukodílnách.

Bylo již povědomo, že jest prvotní látka hedbávnictví pro Francii předmět 30 milionů. Z království Italského dostáváme za 10 milionů hedbáví předeného a dvakrát soukaného. Tato cena 40 milionů rozmnožuje se spracováním v látky na 124 milionů. To jest tedy pro nás prospěch ruční práce 48 milionů, což ztrojnásobňuje cenu prvotní látky.

Roku 1812 vyvezli jsme za 70 milionů hedbáví v látkách čistých a míchaných. Město Lyon má nyní 11.500 stavů. R. 1800 bylo jich jen 5.500.

Počet našich rukodílen na sukno zvětšil se znamenitě. Všeobecnější blahobyt měl mnoho vlivu na spotřebu vnitřní, obzvláště ve vlněných látkách méně hrubých.

Počet stavů a dělníků, vyráběјících sukna, stávkové zboží a jiné vlněné látky, se od r. 1800 více než zdvojnásobil.

Prodáváme ročně do ciziny za 28 milionů soukenného zboží.

Před tím obnášel roční průměr našeho vývozu suken jen 19 milionů.

Zavedli jsme u sebe fabrikaci kasimíru; zdokonalili jsme důmyslnými stroji všeliké druhy rukodílen.

Bavlněné látky se rozmnožily, aniž jsme proto přestali používati konopí a lnu naší půdy.

Veškerá cena lnu a konopí, spracovaného ve Francii, jest 232 milionů. Látky první počítá se v této sumě za 80 milionů domácí a za 13 milionů dovezené. Tento druh rukodíla poskytuje našemu zahraničnímu obchodu roční hodnotu 37 milionů. Tato hodnota 37 milionů byla tatéž před r. 1790. Jindy však jsme dováželi těchto

látek z ciziny za 18 milionů ročně; nyní dovážíme jenom za 7 milionů. Nynější doba má tedy skutečnou přednost.

Bavlna má tu zvláštnost, že velmi snadno se dá spracovat.

Důmyslné stroje přivedly předení bavlny na nejvyšší stupeň tenkosti. Vláda vysadila cenu jednoho milionu vynálezci stroje, který by zdokonalil předení lnu tak jako bavlny a snížil takto cenu rukodělní při spracovávání našich prvotních látek.

Ale až posud mají bavlněné látky přednosti do sebe, kterých neuznávati bylo by nebezpečno. Vláda má pečovati o to, by se nedovážela z ciziny leda surová látka, aby se zachovala Francii celá výhoda spracování jejího.

Dlouho se pravilo, že si nemůžeme osvojiti nejdůležitější část této ruční práce, že tkaniny ano i přízc cizí vždycky jsou dokonalejší. Naše zákony zapověděly s počátku všecky cizí tkaniny. Lidé se lekali účinku této zápovědi; brzo však vyráběly četné stavy naše bavlněné látky takové dokonalosti, jaké ani nemohl dosíci naši cizí konkurenti.

Přece však nám ještě dováželi přízi, z které se látky tkaly. Též to bylo zapovězeno. Od té doby jsme osvobozeni od veškerého vypomáhání z ciziny pro kteroukoliv část bavlněné práce, a nejen že nedovážíme zboží manufakturní toho druhu, ale vyvážíme je.

Před r. 1790 dováželo se ročně do Francie za 24 milionů bavlny dílem předené, dílem surové. To bylo 12 milionů liber bavlny; k tomu se dováželo

13 milionů liber hotového zboží, a pašování bavlněných látek a muselínu bylo znamenité.

700.000 pracovníků bylo tenkráte zaměstnáno při rozličném rukodělnictví bavlny ve Francii.

Po našich nepokojích od r. X až do 1806 dováželo se do Francie bavlny za 48 milionů ročně.

Mimo to dováželo se tkanin za 46 milionů.

Dovážení látek neb příze bavlněné skleslo s počátku na milion, a dva roky tomu, co úplně přestalo. Naopak vyváželi jsme ročně v průměru asi za 17 milionů.

Rukodělnictví v bavlně zaměstnává nyní 234.000 dělníků.

Nahražování dřevěného uhlí kamenným v kovárnách a hutích uznáno jest bez odporu za prospěšné. Jiné doly, jako měděné, kamenečné, sádrové, mramorové lomy atd. vynášejí 12 milionů.

Rukodílny, vyrábějící drobné zboží kovové, v nožířství, v zlatnictví, v klenotnictví, v hodinářství, v zrcadlech, ve sklenářství, v porcelánech nestaly se předmětem značného vývozu ročního; dohromady však jsou podstatou, z nížto se před r. 1790 těžilo 30 mil. ročním vývozem a nyní 42 milionů.

Všecky tyto předměty jsou pro nás bohatstvím čistě průmyslovým jedné miliardy tří set milionů.

Nový průmysl.

Úmysl, vyhověti potřebám našim bez pomoci z ciziny, zdokonalení umění mechanických a lučebních, důmyslnost a přičinlivost Francouzů zlepšily užitečnými vynálezy, novou manipulací naše dávné závody, naše dávné továrnictví.

Nahraditi v naší spotřebě cukr, indich, košenilu osadní; najíti na jihu v Evropě bavlnu a u nás sodu, zásobující naše trhy, toť zdálo se býti věcí nemožnou.

Od letošního roku budou dávati fabriky na burákový cukr po 7 milionech liber tohoto zboží. Vaří se v 334 fabrikách, které skoro všecky pracují.

Indich stojí v první řadě mezi barvířskými látkami. Jindy ho spotřebovala Francie ročně za 9,500.000 franků. Od r. 1802 byla průměrná roční cena jeho po šest let 18 milionů. V pěti letech, začínaje od r. 1808 spadla na 6 neb 7 milionů. Podařilo se vyráběti z borytu (pastel, Isatis tinctoria) pravý škrob indichový. Několik továren pracuje od této chvíle; vyrábějí indich docela podobný nejkrásnějšímu indickému, jehož stojí libra 10 franků. Naše barvírny spotřebují 12 milionů liber indichu; jest to cena 120 milionů franků.

Šarlat se dostával jen z košenily.

Červeň mořeny, méně krásná, byla také méně stálá. Bratřím Goninům z Lyonu podařilo se docíliti mořenou týchž účinků co košelinou. Francie spotřebovala jindy za jeden milion košenily.

Po několik let vzdělává se bavlna v departementu Římském; sklízelo se po sto tisících librách, a zdomácnění této rostliny jest ubezpečeno. Z království Neapolského dováží Francie ročně tři miliony liber bavlny.

Soda jest výrobkem důležitým pro naše továrny, a jen pomořský obchod nám jej mohl zaopatřovati. Před pět a dvaceti lety dováželi jsme jej z ciziny za 3,500.000 franků. Lučbě podařilo se tvořiti tuto látku z prvotin naší půdy, které jsou tak hojné a jichžto

cena je tak malá, že se cena sody snížila v obchodu o dvě třetiny, vzdor zápovědi na dovážení cizí sody.

Soubor nových plodin naší půdy a průmyslu našeho vystupuje tedy na 65 milionů, schopen jsa růsti v poměru velmi rychlém; a zprostili jsme se ročního platu 90 milionů, který jsme dávali cizině, hlavně do Anglicka.

Ostatní části zemědělství a průmyslu našeho netrpí žádné újmy. 70.000 jiter, které plodí burák, bylo by zůstalo ležeti ladem; 30.000 jiter na boryt jsou nepatrnou částí naší půdy, a ostatně se jim dostane hnojení, které zvýší úrodu osení následujícího v tomto střídavém hospodářství.

Mořena roste u nás v přebývající hojnosti; vyvážíme jí za 1,600.000 franků. Časem poskytne její rozšíření ještě většího užitku.

Naše solné bařiny podávají nekonečné množství látky sodové; a objev ten má nad to i tu výhodu, že poskytuje prostředků, těžiti ještě více z našeho drahocenného ložiska solního.

O obchodu.

Obchod státu, čítajícího více než za 7 miliardů ročního vývodku, (nezmiňujíce se o jiných skutečných neb zdánlivých hodnotách, které státní hospodáři v účet svůj pojímají,) musí být zajisté nesmírný.

Kdybychom byli sbírali ceny čistě obchodní, neostýchám se říci, že by byly vystoupily na 10 miliardů.

R. 1789, rok to z nejznamenitějších co do obchodu zahraničného, vývoz nevystoupil výše 357 mil. a dovoz výše 400 milionů; neb za dovoz nesmí se

počítati 236 milionů pocházejících z našich kolonií které byly tenkráte jedno s Francií.

Od dovozu musí se odraziti hotovost, kterou platila cizina za některé zboží od nás vyvážené.

Odrazíme-li tedy 55 milionů na zlatě a stříbře, obnášel dovoz do Francie r. 1789 v skutku jen 345 milionů; vývozu bylo za 357 milionů: to jest tedy úhrnkem obchod 360 milionů, ať již považujeme aktivní neb pasivní. A to nebyl ani patnáctý díl našeho vnitřního obchodu.

Srovnejme náš tehdejší zahraniční obchod s nynějším.

Osady naše budu považovati za část Francie, a náš obchod s nimi za obchod vnitřní.

R. 1788 obnášel vývoz 365,000.000
Dovoz na 345 milionů, z nichžto 55 mil.
na hotových penězích, pročež zbývá jen 290,000.000
Vývoz předčil tedy dovoz o 75,000.000

Nachází se pak, že r. 1789 byl dovoz větší než r. 1788, nadbytek vývozu obnášel jenom 12 milionů.

R. 1812 vzrostla suma vývozu na. . . . 383,000.000
dovozu na 257,000.000
nepočítaje hotových peněz 93,000.000.
Přebytek vývozu byl 126,000.000

R. 1812 přesahoval tedy vývoz plodin naší půdy největší sumy, ku kterým v jiných dobách byl vzrostl.

Dovozu naopak ubývalo stálé; jeť menší nyní než před r. 1790.

Bilance obchodu, která r. 1788, v nejpříznivější to staré době, obnášela 25 milionů ve prospěch našeho vývozu, obnáší nyní 126 milionů.

Roční průměr dovozu hotových peněz ve třech

letech revoluci předcházejících, odtáhne-li se vývoz, obnáší 65 milionů; nynější roční průměr obnáší 110 mil.

Stavu rolnictví našeho, o němž podal jsem přehled, děkujeme za stav svých financí, za lepší system peněžní v Evropě, za nepřítomnost papírových peněz, za ubytí dluhu na tu míru, jaká stačí ku potřebě kapitalistů. Takový stav nám dovoluje vésti najednou válku námořní a dvě na pevnině, vydržovati ve zbrani 900.000 mužů, k tomu 100.000 lodníků a jiných námořníků, míti 100 lodí řadových, též tolik fregat pohotově neb v práci, a vydávati ročně 120 až 150 milionů na veřejné práce.

Veřejné práce.

Od nastoupení Jeho Veličenstva na císařský stolec vydalo se:

Za paláce a korunní stavby	62,000 000
Za pevnostní práce	144,000.000
Za přístavy	117,000.000
Za cesty	277,000.000
Za mosty	31,000.000
Za vodovody, plavbu a vysušování . .	123,000.000
Za práce v Paříži	102,000.000
Za stavby veřejné v departementech a v hlavních městech	149,000.000
Summa	1.005,000.000.

Paláce císařské a práce korunní.

Louvre se dokonává; bude státi 50 milionů franků, počítajíc do toho cenu domů zbouraných; 21,400.000 franků je vydáno.

Tuilerie byly zprostěny všech stavení zamezujících k nim volný přístup, načež vynaloženo bylo 6,700.000 franků. Palác krále Římského je založen naproti mostu Jenskému.

Versail se opravuje, dosavad na to vydáno bylo 5,200.000 franků. Stroj v Marly, vedoucí tam vodu, bude vynahražen stříkadlem. Vydání bude obnášet tři miliony, dosavad vydalo se 2,450.000 franků.

Fontainebleau a Compiègne jsou opraveny; 10,600.000 franků bylo za to vydáno.

Paláce Saint-Cloudský, Trianonský, Rambouilletský, Stupiniský, Lakenský, Štrasburský, Římský spotřebovaly 10,800.000 franků.

Korunní diamanty, zastavené v dobách nepokojů, byly vyplaceny; jiné se přikoupily k doplnění.

Nábytek korunní, který má býti dle statut v ceně 30 milionů, byl též doplněn.

30 milionů bylo užito za obrazy, sochy, věci umělecké a starožitnické, což bylo připojeno k nesmírné sbírce Napoleonského musea.

Veškeré to vydání bylo zapraveno z jmění korunního a z mimořádných důchodů.

Práce vojenské.

Péče o bezpečnost našich hranic nebyla ani na okamžik s očí puštěna.

Veliké práce upevnily branný systém Helderský, který jest klíčem k Holandsku, načež vydalo se 4,800.000 franků; i toto místo může se nyní považovati za nepřemožitelné. Pevnosti Lasalle, de l' Echuse, Duquesne a Morland, střehoucí vchod k Zuyderskému jezeru,

a tvrze Texelské mohou se brániti 60 dní proti řádnému obležení. Letos budou schopny učiněny 90denního odporu, jakého jim potřebí. Kdyby byly bývaly tyto práce před patnácti léty vykonány, nebyl by ztratil Holand dvoje loďstvo.

Práce, které se konaly k dohloubání Antorfské kotliny, vystupují co do ceny na 8,400.000 franků. Jest to za našich dnů jedno z nejpevnějších míst.

Flesinky byly předmětem péče našich důstojníků od stavitelství. Od r. 1809 vydali jsme tam 11,300.000 franků. Toto místo snese 100 dní obléhání; více než 6.000 mužů má tam útočiště v kasematích před půmamii Toho nebylo ještě r. 1809. Ostendu dostalo se velkých oprav. Vystavěly se dvě pevnosti na dunach, vydalo se 4,000.000.

Přístav Cherbourský jest nyní obehnán velerozsáhlými hradbami nákladem 13,700.000 franků, by vydržel obležení. Čtvero pevností na výšinách bylo dokonáno na začátku tohoto roku.

Brest, Belle-Isle, Quiberon, la Rochelle byly opraveny; nové pevnosti vystupují na ostrově Aix, na ostrově Oleronu, při ústí Girondy, v Touloně, na ostrovech Hyerských, v Spezzii, v Porto-Ferrajo.

Na všech našich upevněných místech byly před nejdůležitějšími bateriemi vystavěny klenuté věže, bezpečné před půmami, a ozbrojeny děly.

Každým rokem přibývá pevnosti ostrovu Korfu, jejž pokrývají ohrady.

Na pevnině rozmnožena jest naše obranná čára rýnská se všech stran. Kehl jest dokonán. V Kasselu

bylo vykonáno práce za 5,700.000 a v Mohuči za 3,800.000; v Julichu, v Veselu za 4,700.000 franků.

Konečně práce v Alexandrii, za něž bylo vydáno 25 milionů, byly dále opravovány.

Vojenská místa menší důležitosti byly upevněny dle potřeby. Výloha na ně obnášela 71,000.000 franků.

Práce námořní a přístavní.

Obšírné plány, přijaté od Jeho Veličenstva na zřízení Cherburku, vystupují na 73,000.000. Přístav, prohloubený do skály na 28 stop hloubky pod mořskou nížinou, přijme za několik měsíců naše válečné lodi; vydání obnášelo 26,000.000.

Hráz, která bude pojišťovat rejdu tak dobře proti nájezdům nepřítele jako proti účinku bouří, a všecky potřebné stavby ke zřízení velkého přístavu budou dokonány než uplyne deset let.

Antorf neměl žádného závodu námořního. Toto město chová nyní arsenál, kde se staví najednou 20 řadových lodí, a lodní vodojem, do kterého se vejde celé naše loďstvo; 42 lodí řadových našlo by tam od nynějška útočiště pohodlné a bezpečné. Tyto práce stály 18,000.000.

Flesinky jsou spořádány; výlohou 5,600.000 franků byly obnoveny nábřeží a sklady, snížení stavidel o čtyry stopy dodalo vodojemu přednosti, jíž nikdy nemíval, že pojímá lodí první velikosti. Šest lodí může veplouti neb vyplouti za jeden příliv a odliv.

Příroda naznačila Nieuw-Dypp, aby byl arsenálem, tesárnou a přístavem Holandska; dokud však byl obehnán špatnými hrázemi, nemaje nábřeží, poskytoval

lodím útulek málo bezpečný. Vykonaly se tam práce za 1,500.000 franků; 25 řadových lodí mohlo by se nyní přivázati k nábřežím a setrvati tam v bezpečnosti. Za tři léta budou práce Nieuw-Dyppské dokonány.

Přístav Havreský byl málo kdy přístupný fregatám. Na začátku plaviště obnovovala se ustavičně mělčina. Zřídila se stavidla, udržující volný průplav.

Nábřeží a kotliny staví se dále. Suma nákladu na vykonané práce obnáší 6,300.000. Za dvě léta budou stavby ukončeny.

Značná část země po pobřeží Dunkerkském byla jen močálem; přístav byl zanešen; 5,000.000 bylo ustanoveno k zřízení stavidla na konci plaviště, by se umožnil odtok vod z močálů: 4,500.000 franků bylo vydáno; 500.000 franky dokonají se práce před koncem roku.

Zanešení plaviště Ostendského bylo rychle pokračovalo; všecky části přístavu utrpěly tak dlouhým zanedbáním; krásné stavidlo Slikenské bylo potřebí opraviti; 3,600.000 franků bylo vynaloženo na tyto práce. Zřízení stavidla pojišťuje volnou plavbu.

Přístav Marsilský, již velmi úzký, byl pořád nedostatečnějším pro zanešení bahnem; 1,500.000 franků bylo na něj vynaloženo.

Mimo velké plány, o nichž se zmíním, bylo věnováno 50,000.000 jiným závodům námořním v Brestu, Rochefortu, v Touloně, v Janově, v Spezzii, v Dieppe, v Kaletách, v Saint-Valery, v Bayonně a na veliký počet přístavů méně důležitých, které vroubí naše pobřeží.

Cesty.

V Alpách jsou zcela otevřeny cesty z Paříže do Milána přes Simplon, z Paříže do Turina přes Maurienne a horu Ceniskou, ze Španěl do Italie přes hory Genevské. Tyto cesty stály 22,400.000 franků. Předchozí rozpočet zněl na 30,600.000 franků. Zřízení hostnic a některé zdokonalování stráví těch zbývajících 8,200.000 franků.

Cesta z Lyonu do Janova skrz Lantary stála 1,800.000 franků přes 3,500.000, co měla státi.

Cesta ze Césannu do Fenestrelles skrze roklinu Sestrierskou doplní předešlou; bude ukončena r. 1813 nákladem 1,800.000 franků.

Cesta z Nizzy do Janova bude státi 15,500.000 franků. Nákladem 6,500.000 franků povstalo již spojení Nizzi s Wintimillem a Savonu s Janovem; zbývajících 9,000.000 dokončí tuto cestu, jež povede z Marsilie do Říma, neuchylujíc se z ponebí jemného a mírného.

V Apeninách je cesta ze Savonu do Alexandrie otevřena. Povšechný rozpočet ustanovil 4,000.000, vydalo se 2,600.000 franků.

Cesty z Port-Mauricu do Cevy, z Janova do Alexandrie skrze těsninu Gioviskou, z Janova do Piacenzy, ze Spezzie do Parmy, spojující vesměs pobřeží mořské s vnitřními našimi departementy italskými, staví se; spojené návrhy vycenily je na 13,600.000 franků; práce vykonáno na nich za 3,000.000. Ku konci tohoto roku bude se jezdit ze Spezzie do Parmy. Žádná cesta nevedla z Bordoval do Bayonnu. Písčité stepi bylo

lze procestovat jen s velikým namaháním a nepředvídanými zastávkami; 8,000.000 bylo ustanoveno na zřízení dlážděné cesty; za 4,200.000 franků již se práce odbylo; cesta bude dokonána r. 1814; byla by nyní již hotova, kdyby se byly dříve vynalezly pískovcové lomy, které jí ubezpečují dobrou a pevnou stavbu.

Z Antorfu do Amsterodámu činily písek i močály, hrázemi a příkopy prorývané, spojení zdlouhavé a těžké, ne-li docela nemožné. Již jsou dlážděny dvě třetiny cesty, která se musila otevřít; bude dokonána r. 1813. Z 6,300.000 franků, které měla státi, bylo vydáno 4,300.000 franků.

Cesty z Weselu do Hamburku nebylo ještě před třemi léty; nyní je všude otevřena a dokonána na více místech; bude státi 9,800.000 franků. Již se udělalo za 6,000.000 práce. Z Mastrichtu do Weselu nevedla žádná stálá cesta písčinami; nyní jest zřízená cesta, která stála 2,100.000 franků.

Cesta z Paříže do Němec byla sotva naznačena mezi Mety a Mohučí; 5,000.000 učinilo z ní jednu z nejkrásnějších silnic v císařství.

Mimo toto vydání bylo vynaloženo 219,000.000 během devíti let na veliký počet cest, křižujících se v císařství na všecky strany, zdokonalujících se každým rokem.

Mosty

Dvanáct milionů bylo upotřebeno k stavbě mostů, úplně dokonaných ve Versailu a v Tortonu přes Sesii a Skrivii, v Toursu přes Ligeru, v Lyonu přes Saonu vedle arcibiskupství; pak k stavbě všech mostů na cestě

z Lyonu do Marsilie, jindy tak nebezpečné pro řeky a potoky, které se tam křižují.

Dva velké mosty se staví v našich departementech zaalpských: v Turině přes řeku Pad, na nějž bylo vydáno 1,850.000 (v celku má státi 3,500.000); a most Ardisonský přes Doiru, jenž bude dokonán tohoto roku; z 1,100.000 franků je naň vydáno 820.000 franků. Opěra o více pilířích u mostu Bordovalského jest již vystavěna a ručí za dokonalé zdaření; stála 1,000.000. Tento most, jindy vyhlášený za nemožný, bude státi 6,000.000.

Most Rouenský s opravou nábřeží bude státi 5,000.000 fr., 800.000 jest vydáno.

Kamenný most v Roanně, na cestě z Lyonu do Paříže, stál dosavad 1,500.000 franků; dokončení bude stát 900.000 franků.

Dvanáct milionů bylo mimo to ještě užito na mosty menší důležitosti.

Průplavy.

Průplav Svato-Quentinský spojil Rodan se Skaldou, Antorf s Marsilií, a učinil Paříž středem tohoto velkého spojení. Jeho stavba stála 11,000.000. Plavba na tomto průplavu, který tři míle běží pod zemí, jest dokonale otevřena. V osmi prvních měsících roku 1812 plulo 756 lodí s uhlím a 231 s obilím touto novou dráhou, které používaly taktéž ostatní větve obchodní.

Průplav Sommeský, který se spojí s průplavem Saint-Quentinským u mostu Saint-Valeryského, bude státi 5 milionů; vykonalo se tam práce za 1,200.000 franků.

Průplav z Monsu do Condé, cesta z bohatých uhelných dolů Jemmapských ke Skaldě, bude státi 5 milionů; 3,000.000 jsou vydány.

Četná stavidla byla zřízena k zdokonalení plavby na Sekváně, na Aubě, na Marně. Pokračuje se v tomto zlepšování, čehož návrh vystupuje na 15 milionů; 6 milionů bylo spotřebováno. Mezi stavidly zbudovanými jsou nejznamenitější u mostu Archeského pro svou velikou rozsáhlost.

Průplav Napoleonský bude ukončen za čtyry léta; spojení Rodanu s Rýnem bude státi 17 mil.; 10,500.000 franků bylo vydáno; zbývajících 6,500.000 franků je opatřeno a pojištěno.

Průplav Burgundský, spojení to důležité mezi Saonou a Ligerou, mezi průlivem Napoleonským a Paříží, bude státi 24 milionů; 6,800.000 franků bylo vynaloženo do konce roku 1812; 17,200.000 franků za práce budoucí dojde ze zvláštních fondů v desíti letech.

Brzo nastane spojení Saint-Mala s ústím Vilainy, tak že nebude třeba vraceti se do Bretaně. Průplav Ramaský bude ukončen za dvě léta; bude státi 8 milionů, z nichžto 5 milionů bylo již vydáno.

Blavet byl průlivem opatřen; plavba od nového města Napoleonova (Pontivy) jest v činnosti. Náklad na celou práci vypočtěn na 3,300.000 franků, z nichž 2,800.000 již vydáno, 500.000 ještě zbývá.

Práce průlivu z Nant do Brestu byly právě podniknuty; budou státi 28 milionů. 1,200,000 franků je vydáno.

Průplav z Niortu do Rochelle, stejně sloužící

k vysušení krajiny dosti rozsáhlé, jako ku plavbě, bude státi 9 milionů; 1,500.000 franků bylo již vydáno.

Podobných výhod poskytuje zřízení průplavu Arelatského. I s přístavem Boucským, do kterého se ústí, bude státi 8,500.000 franků; 3,800.000 franků je vydáno.

Průplav má usnadniti pohodlnou plavbu v celém údolí Cherském; přiblížiti k Ligeře kamenné uhlí a lesy nesnadno těžitelné; bude státi 6 milionů; vynaloženo již 1,100.000.

Vysoušení.

Hlavní vysoušení, podniknuté vládou, je Rochefortské a Cotentinské; rozvrh nákladu zní na 11,500.000 franků. Práce již vykonané stály 5,600.000 franků. Hlavně Rochefort měl z toho již mnoho prospěchu.

Práce za 5,800.000 franků obnovily hráze Skaldské a Blankenberské; hráze Pádské stály jeden milion; tyto hráze chrání celé krajiny před rozvodněním moře neb řek.

Půlostrov Perrachský, ustanovený k rozšíření Lyonu, byl pokryt vodstvem Saonským. Provedení návrhu, které bude státi 4 miliony, odstraní tuto překážku. Dva miliony byly vynaloženy na vystavění ochranné hráze, a začato s vyvyšováním půdy.

Mimo 67 milionů, použitých ku pracím ode mne naznačeným, bylo 55 milionů rozděleno na četná podniknutí.

Práce Pařížské.

Hlavnímu městu nedostávalo se vody v rozličných čtvrtích, kotců, tržnic, policejních opatření k udržení

pořádku v ohledu některých hlavních potřeb životních. Řeky Beuvronne, Thérouanne a Ourcq budou vedeny do Paříže; prvně jmenovaná již tam přitéká. Tři hlavní nádrže vydávají ustavičně hojné vodstvo, šedesát vedlejších je rozděluje.

Spojení vod do Paříže vedených bude zásobovati průplav Ourcqský, hotový skoro po celý svůj běh až k vodojemu Villetskému. Od tohoto vodojemu bude spojovati rameno již prodlabané tento průplav se Sekvanou u Saint-Denis. Druhé rameno bude jej pojiti k Sekváně u mostu Slavkovského.

Tyto dva vodovody skrátí plavbu o tři míle, vyhýbajíce se záhybům Sekvány a ztrátě času, kterého je třeba ku projití pod mosty Pařížskými.

Tyto práce budou státi 38 milionů; budou ukončeny za pět let. Hotové práce stály 19,500.000 fr.; město Paříž zapravuje tyto výlohy z výnosu potravní daně.

Pět rozsáhlých budov je ustanoveno pro zvířata k účelu potravy do Paříže dopravená. Jich stavba bude státi 13,500.000 franků; polovice této sumy je vydána.

Skladiště dosti veliké, by se tam vešlo 200.000 věder vína neb kořalky, bude státi 12,000.000 franků. Část skladiště toho již slouží obchodu; dosavadní vydání obnáší 4,000.000 franků.

Báň nad obilním tržištěm byla právě znova vystavěna ze železa; stála 800.000 franků.

Kotce na potravní zboží budou zaujímati celý prostor mezi trhem „des Innocents“ a skladištěm obilním; budou požadovati 12,000.000 franků; 2,600.000 bylo již zaplaceno za domy pobořené.

Všecky ostatní čtvrti Pařížské budou míti zvláštní tržiště. Stavby již vykonané stály 4 miliony; 8,500.000 franků je potřebí ku provedení celého návrhu.

Těch 46,800.000 franků co bude státi město Paříž stavba skladišť, jatek a tržnic, vynese mu důchod skoro 3,000.000 franků, bez obtížení potravního zboží novými daněmi. Nájemné, které bude platiti obchod s potravním zbožím, bude menší, než jaké jest dosavad.

Stavba zásobních sýpek, mlýnů a skladů Saint-Maurských doplní system staveb týkajících se potravních zásob Pařížských. Stavba zásobních sýpek jest předmětem 8,000.000 franků. Posud bylo vydáno 2,300.000 franků.

Mlýny a sklady Saint-Maurské budou státi podobnou sumu 8,000.000. Hotovo jest práce za 1,000.000.

Mosty Slavkovský, des Art's, Jenský sbližují čtvrti Pařížské oddělené Sekvanou; tyto stavby spotřebovaly 8,500.000 franků. Most Jenský požaduje ještě za 1,400.000 franků vedlejších výloh.

Jedenáct milionů bylo vynaloženo na stavby nábřeží; s výlohou 4 milionů budou dokonány bez přestávky na obou březích Sekvany.

Pět nových lyceí se zřizuje; 500.000 franků bylo vydáno na rozličná zakoupení. V celku bude obnášet výloha 5,000.000.

Kostel sv. Genovefy, sv. Diviše, palác arcibiskupský a hlavní chrám jsou obnoveny. Ze 7,500.000 franků, těmto stavbám určených, bylo vydáno 6,700.000 franků; 800.000 franků ukončí tohoto roku všecky práce.

Zřizuje se palác pro ministra zevnitřních záležitostí a dům pro správu poštovní; základy jsou dokonány a stály 2,800.000 franků; 9,200.000 bude ještě potřebí.

Palác, kde budou uloženy obecné archivy říše, bude státi 20,000.000. Materiálu zakoupeno již za jeden milion.

Průčelí zákonodárného sboru, sloup na náměstí Vendomeském, chrám slávy, bursa, obelisk na Pont-neuf, vítězná brána de l'Etoile, studně Bastilská, sochy, které mají zdobiti tyto pomníky, vše bude státi 55,900.000 franků. 19,500.000 franků dílem uspíšilo dílem ukončilo jich zřízení.

Na ostatní práce Pařížské byla vydána suma 15 milionů.

Rozličné práce v departementech.

V departementech obracela vláda hlavní zřetel k chudincům a vězením.

Padesát chudinců jest vystavěno a používáno; jeden a třicet se jich staví; návrhy ke čtyřiceti dvěma se pracují. V sedmi departementech neukazuje se jich býti dosavad potřebí. Na tyto práce vydáno 12 milionů, k jich ukončení potřebí bude dalších 17 milionů.

Nejdůležitější vězení jsou ta, která jsou určená pro trestance odsouzené více než na rok.

Tři a dvacet ústavů tohoto druhu postačí celé říši; bude v nich umístněno 16.000 odsouzenců. Jedenácte takových domů jest zařízeno; devět bude co nejdříve ukončeno; tři jsou teprva v návrhu.

Až budou ukončeny, nebudou více obyčejná vězení, ústavy polepšovací, domy pro zabavence a soudnice přeplněny; budou moci býti snadněji a slušněji roztříděny.

Počet těchto domů jest 790; 292 bylo jich obnoveno anebo se nacházejí v dobrém stavu; 291 zbývá k správě; 207 musí se znova stavěti.

Dosavadní výlohy obnášejí 6 milionů; potřebí bude ještě 24 milionů.

Dvanáct milionů 500.000 franků bylo ustanoveno k zbudování nového města Napoleonova ve Vendei, a ke zřízení cest sbíhajících se tam. Sedm milionů 500.000 franků bylo vydáno.

Jeden milion 800.000 franků bylo povoleno na odměny obyvatelům tohoto departementu a departementu Deuse-Sèvreského, kteří by první znova vystavěli svá obydlí; až dosavad rozdáno bylo 1,500.000 franků.

Z 3,600.000 franků, co bude státi obnovení ústavů lázenských, bylo již vydáno 1,500.000 franků.

Důležito bylo zachrániti ode vší další zkázy zříceniny dávného Říma. Tyto práce, pak upravení ku plavbě řeky Tibery a ozdobování druhého města v císařství bude státi 6 milionů. Dva miliony byly již vydány.

118 milionů, vydaných na jiné práce v městech a v departementech, bylo užito na veliký počet budov potřebných zeměsprávě, náboženství, spravedlnosti, obchodu, které ve všech našich městech vyžadují péči vlády.

Tak bylo užito miliardu, věnovaného pracím veřejným všeho druhu od nastoupení Jeho Veličenstva, pak 80 milionů, které doplnily nábytek a obohatily hojné sbírky korunní.

485 milionů bylo zvláště určeno na taková podniknutí, která zanechávají po sobě velké a trvanlivé výsledky. Návrhy tohoto druhu odhádány jsou povšechně na jeden miliard 61 milionů; nad to bude potřebí 576 milionů k jich provedení. Zkušenost z minulosti nás poučuje, že postačí k tomu málo let.

Tyto práce, pánové, jsou rozšířeny ve všech částech této ohromné říše. Vyslancové všech departementů, z kterých se skládá, vy víte, že není zapomenuto nižádná krajina; oživující novou Francii jak starou; Řím, departementy hanseatské, Holand, jako Paříž a naše stará města. Císař má vše stejně na paměti, jeho pečlivost nezná odpočinku, dokud zbývá učinit něčeho dobrého.

Vláda vnitřní.

Různým vyznáním náboženským dostalo se důkazů a ochrany. Dodatky z císařské pokladnice byly povoleny. Farářům zaalpským, kteří neměli dostatečného příjmu, uděleny doplňky z císařské pokladnice.

Dekret od 7. listopadu 1811, dle něhož obcím uloženo platit kaplany jim potřebné, pojistilo užívání celých platů a důchodů starým farářům, kterým nedovolují buď věk neb choroba vykonávati povinnosti svého úřadu.

Biskupům a seminářům koupeny jsou paláce.

Vše je připraveno k stálé organisací reformovaného a luterského vyznání na severu; jich pastorové dostali prozatímné platy.

Občanských pří ubylo patrně; rozsuzování děje se rychleji; jednání jest méně zapletené; to jest dobrodiním našeho občanského zákona. Každý zná od nynějška svá práva a ví lépe, kdy a jak je má vykonávati.

Vládě podány stížnosti na nesmírné výlohy, které působí platy advokátům a úředníkům soudním. Císař dal vrchnímu soudci rozkaz, aby se ohlížel po prostředcích, kterak zmenšiti tyto výlohy.

Soudy hrdelní jsou ještě značněji skráceny než civilní. R. 1801 se skládalo obyvatelstvo z 34 milionů hlav; ten rok bylo 8,500 případů hrdelních, v kteréž bylo 12.400 obžalovaných zapleteno. R. 1811 podávalo obyvatelstvo 42 milionů jenom 6,000 trestních případů, v nichž bylo účastno 8,600 obžalovaných.

R. 1801 bylo odsouzeno 8.000 obžalovaných, r. 1811 5.500; r. 1801 bylo 882 ortelů smrti, r. 1811 jenom 392. Tak to ubývalo každým rokem; a kdyby bylo třeba dokázati ještě více vliv našich zákonů a našeho blahobytu na veřejný pořádek, zpozorovali bychom, že tento pokrok ubývací hlavně je znáti v departementech nově nabytých, a vzrůstá v té míře, čím dávněji přivtěleny jsou ku Francii.

Správa departementů, obcí a ústavů dobročinných jest činná a bedlivá; přispívát horlivě k zvelebováním, jakými se obírá vláda.

Pokladnice obecné jsou spravovány touž péčí, jako u jiných účetních úřadů.

Osm set padesáte měst má více než 10.000 franků důchodu; největší část jich budgetů od r. 1813 je nezměněna.

Veřejné vyučování.

R. 1809 byl počet žáků lycejních jen 9.500, z nichžto 2.700 bylo docházejících a 6.800 strávníků.

Nyní jest počet žáctva 18.000, z nichžto 10.000 docházejících a 8.000 strávníků.

Pět set deset kolejí podává vyučování 50.000 žákům, z nichžto 12.000 je strávníků.

Osmnáct set sedmdesát sedm pensionátů a privátních ústavů je navštěvováno 47.000 žáky.

Jeden a třidcet tisíc škol elementárních uděluje první vyučování 929.000 mladým hochům. Tak se dostává 1,000.000 mladých Francouzů dobrodiní veřejného vyučování.

Normální škola universitní vzdělává vynikající mladíky ve vědách, v literatuře a ve spůsobu jich přednášení. Ti přinášejí každoročně do lycejí dobré zpomínky zdokonalené methody.

Pět a třidcet akademií universitních má 9.000 posluchačů; dvě třetiny těchto žáků sledují kursy právnický a lékařský.

Škola polytechnická poskytuje každoročně speciálním školám vojenského inžinýrství, dělostřelectví, stavitelství mostů, silnic a dolů, 150 cvičitelů důkladných vědomostí.

Školy Saint-Cyrská, Saint-Germainská, de la

Flècheská vysílají každoročně 1.500 mladých lidí na dráhu vojenskou.

Počet žáků škol dobytčího lékařství se zdvojnásobnil. Zájmy rolnické vyžadovaly lepší organisací těchto škol.

Akademie de la Crusca ve Florencii, zachovatelka nejčistšího nářečí jazyka italského, ústav Amsterodámský, akademie sv. Lukášská v Římě dostaly nové uspořádání a dostatečné dotace.

Práce institutu Francie pokračují; třetina slovníka je hotova, může býti dokonán za dvě léta. Studie o našem jazyku, o našem dějepisu zaměstnávají velký počet jeho členů.

Překlady Strabona a Ptolemea dělají čest učencům, kterým byly uloženy. Sbírky ordonancí králů Francouzských vydán byl šestnáctý díl.

Námořnictví.

Francie utrpěla událostmi velmi těžké ztráty. Nejlepší důstojníci lodní, výbor vrchních plavců a mužstva zahynuli.

Naše loďstvo bylo od té doby obsazeno mužstvem málo cvičeným. Nedostatečnost konskripce pro námořnictví byla uznána, každým rokem ubývalo prostředků od ní podávaných, což byl nevyhnutelný výsledek převahy nepřátelské a zničení skoro veškerého obchodu námořního.

Nedalo se zapříti, že buď se musíme vzdáti naděje k obnovení našeho vojenského loďstva v době války aneb uchopiti se nových prostředků.

Kdybychom se byli spustili naděje znova zříditi válečné loďstvo, byli bychom jednali jako za vlády Ludvíka XIV. a Ludvíka XV. Z málomyslnosti nad porážkou u Hogue*) a následkem války r. 1758, v jedné i v druhé době zanecháno válečného loďstva, stavění lodí přestalo a finanční prostředky jsou přenešeny na armádu pevninskou a na jiné obory. Ale výsledky tohoto zanedbání byly osudné slávě a prospěchu Francie.

Skoro nic není možná vyvésti v Brestu, aspoň tam je všecko nesmírně těžké, pokud přístav ten obklíčen jest silnějším loďstvem.

Dobrá finanční správa císařství nám dovoluje pustiti se do výloh, jakých vyžaduje zřízení velkého válečného loďstva, a krýti výlohy válek na pevnině; konečně ráznost naší vlády, její pevná a stálá vůle jediné dovedly přemoci největší překážky.

Správa námořnictva cítila nicméně potřebu přijmouti system pevný a vypočítaný, kterýby postavil do popředí zřízení neb obnovení přístavů, stavbu lodí a vyučování námořníků.

V průplavu La Manche učinila příroda vše pro Anglicko, učinila vše proti nám. Od vlády Ludvíka XVI. cítěná byla důležitost, míti přístav na tomto moři. Návrh Cherbourgu byl přijat a základy k hrázím byly položeny. Avšak v dobách našich občanských zmatků všecky tyto práce, jsouce zastaveny, braly zkázu. Vše znova uvrženo v pochybnost, i sama

*) La Hogue, předhoří normanské v průlivu La Manche. Pozn. překl.

vhodnost místa; a povstala otázka, nezasluhuje-li přednost Hogue před Cherbourgem.

Vláda obrátila zřetel na tyto důležité otázky. Bylo rozhodnuto ve prospěch Cherbourgu, i pracováno bez ustání na zvýšení hráze k ochraně rejdy.

Ale tato rejda měla tu nepříhodnost, že byla otevřena, opravovat lodi bylo tam nemožné neb obtížné. Vláda se nehrozila ani výloh ani obtíží místnich, i podniknut jest přístav vyhloubený do skály, mohoucí pojmouti padesát válečných lodí a tesárny dostatečné ke stavbě loďstva.

Po desítileté práci odměnil dobrý výsledek všecka tato podniknutí. Na tesárně Cherbourské staví se loďstvo, a kotlina přístavní bude moci přijmouti tohoto roku loďstvo nejčetnější. Jest to mnoho, že se vyhovělo potřebě cítěné od bitvy u Hogue, že je vystavěn přístav v průlivu La Manche; nebylo však méně důležito, míti přístav v Severním moři a moci použiti četných a bezpevných rejd Skaldy.

Kotlina Flesinská a Antorfská stály mnoho milionů. V loděnicích Antorfských může dvacet korábů najednou býti stavěno; v přístavech Antorfském a Flesinském může více než šedesát lodí nalézti útočiště.

Vláda cítila, že byl v Holandu jen jediný přístav, jediná loděnice, jediný prostředek proti všem nepříhodnostem místnosti, i přestěhovala námořní moc holandskou do Nieuw-Dyppu. Ačkoliv byla myšlénka ta pojata teprva před dvěma léty, užíváme již všech jejích výhod, a tímto spůsobem máme v moci své nový přístav na konci Severního moře.

Inženýrové armády pozemní bnali práce s největší a nejchvalitebnější horlivostí. Helder, Flesinky, Antorf a Cherbourg jsou v takovém stavu, že jsou tam naše loďstva bezpečná před každým útokem a mohou popřáti našim pozemním vojskům času, přispěti jim na pomoc, kdyby byly třeba uvnitř Italie aneb Polska.

Co bylo možno přičiniti uměním k výhodám přirozeným v Brestu a v Touloně, bylo učiněno starou vládou. To však neplatí o ústí Charenty. Rejda ostrova Aix nepostačovala pro větší počet lodí. Vláda cítila potřebu bezpečnějšího útočiště v moři Gascogneském.

Rejda Saumonardská byla uznána za příhodnou a jest upevněna. Též tak se dělo s rejdami Girondeskými, a vnitřní spojení pro největší lodi bylo zdokonaleno tak, že rejdy ostrova Aix, Saumonardska, Talemontská a rejdy Girondeské tvoří takořka jediný přístav.

Po Toulonu jest Spezzia nejkrásnějším přístavem Středozemního moře. Bylo potřebí jej upevnit se strany zemské i mořské, aby tam byla naše loďstva v bezpečnosti. Toto upevnění podává již přiměřenou obranu.

Tak sotva že uplynulo šest let od té doby, co stálý system válečného námořnictví byl ustanoven, tož přístavy Texelský, Skaldský, Cherburský, Brestský, Toulonský a Spezzijský jsou ubezpečeny a mají v ohledu námořnictví i vojenství všecky žádoucí vlastnosti.

V témže čase, co se stavěly a upevňovaly přístavy, pomýšleno na zřízení loděnic ke stavbě korábů. Za staré dynastie byli jsme obmezeni na méně než pět

a dvacet. Brest poskytoval nanejvýše prostředky ke správě lodí. Jest-li že jsme se nechtěli odříci všeho úmyslu stavění lodí, bylo potřebí zřídit na Skaldě loděnici, kde by se' mohlo stavět najednou 20 lodí o třech patrech po 80 a 74 dělách. Tato tesárna, zásobována od Rýna a od Mosy i ode všech přitékajících vod francouzských a německých, je stále a lacino opatřována všemi potřebami.

Zatím co loděnice a závody Nieuw-Dyppské byly zřizovány, uznána jest možnost, stavěti v loděnicích Amsterodámské a Rotterodamské fregaty a koráby o 74 dělách dle našeho vzoru.

Na tesárnách Cherbourských byly stavěny lodě o třech patrech a 80 i 74 dělách.

Lodě se staví v Janově a v Benátkách, s použitím všech pomůcek z Albanie, z Istrie, z Furlánska, z Alp Julianských a z Apenin.

Loděnice Lorientská, Rochefortská a Toulonská mají pořád tolik práce, co jí zastati mohou, a používají veškerého materiálu, jaký jim podávají splavné řeky, určené k jich zásobování.

Za málo let budeme míti 150 lodí, z nichžto 12 bude třípatrových a mnohem větší počet fregat.

Francouzské válečné loďstvo ve svém největším květu nemělo nikdy více než 5 lodí třipatrových.

My můžeme snadno vystavěti a ozbrojiti do roka 15 i 20 velikých lodí.

Vláda tedy dobře pochodila ohledem na stavby; ale nejtěžší práce ještě zbývala.

Otázka byla, kde najíti námořníků na to loďstvo.

Tábory, cvičení vzdělávají za málo let armádu pozemní, avšak kde najíti, čím vynahraditi tábory a cviky pro námořní vojsko?

Vláda umínila si rekrutovati námořní vojsko tím způsobem jako armádu pozemní; pomáhati si konscripcí, nespouštějíc se pomůcek dobrovolného přistupování k námořní službě.

Přímořské departementy byly s části osvobozeny od konskripce pro vojsko pozemní, a všecka mládež jejich volána ke službě námořní.

Námořníci nejzkušenější chtěli, aby se zřídila tato konskripce od věku desíti do dvanácti let, tvrdíce, že by bylo nemožno udělati námořníka z dospělého muže.

Avšak jaká možnost vměstnati do lodí 60 neb 80.000 dětí?

Výlohy, jakých by bylo potřebí pro jich vyučování po deset let, hlavně ale spotřeba lidí, byly by vzrostly v strašné míře.

Zvolila se střední cesta, povolali se k námořní konskripcí mladí lidé od šestnácti do sedmnácti let. Mohlo se doufati, že po čtyrech neb pěti letech plavby, ažby byli dospěli k věku dvaceti neb dva a dvadceti let, stanou se z nich obratní námořníci.

Ale kterak pustiti do plavby takový počet mladých lidí, když nám bylo moře skoro všude zakázáno?

Zřídily se flotily. Pět neb šest set plavidel, briků, šalup dělových, goelet plavilo se po Zuyderském jezeře, po Skaldě; rejdy Boulogneská, Brestská a Toulonská chránily a zásobovaly naši pobřežní plavbu.

Zároveň ozbrojováno jest naše loďstvo v přístavech Toulonském, Charenteském, Skaldském a Zuyderského jezera. Marináři, u přítomnosti nepřítele v obratech se cvičíce, splnili naději v ně kladenou.

Odvedenci se vzdělali. Mladíci osmnáctiletí dospěli nyní po pětileté plavbě v třiadvacátý neb čtyryadvacátý rok, a slouží ve velkých manévrech s obratností a zručností znamenitou; a naše loďstva konají vojenské obraty s takou rychlostí a důkladností, jak se nedělo v nižádné době dějepisu našeho námořnictva.

V pěti letech od těch dob, co byl přijat tento system, přibylo takto 80.000 mladých lidí, jež postavila konskripce, k našemu námořnímu mužstvu.

Bylo potřebí veliké vytrvalosti k rozhodnutí se pro všecky oběti, jakých požadoval podobný system. Z našich 100 lodí jest na ten čas 65 ozbrojených, vystrojených, zásobených na šest měsíců, stále připravených na cestu a hotových k odplutí každý den, i v stavu takovém, že nikdo neví, když se vytáhne kotvice, stalo-li se to pro vojenský cvik anebo na vzdálenou výpravu.

Anglicko může míti množství lodí a vojska pozemního jak mnoho chce; může dáti svému obchodu směr jaký se mu líbí; my chceme zůstati v slušných mezech.

Zdá se mi, pánové, že pouhý přehled našeho vnitřního stavu, opřený o fakta a cifry, přehled našeho postavení námořního, dostačily ukázat nesmírnou hojnost našich pomůcek, pevnost našeho systemu, a kterak jsme dlužni díky bedlivé vládě, jejížto práce jsou stále věnovány všemu co jest velkého a co slouží ke slávě říše.

III.

Státní vydání za konsulátu a císařství

1800.	600,000.000
1801.	545,000.000
1802.	503,000.000[1]
1803.	589,000.000[2]
1804.	700,000.000
1805.	680,000.000
1806.	689,000.000
1807.	720,000.000[3]
1808.	772,000.000[4]
1809.	786,000.000
1810.	795,000.000[5]
1811.	954,000.000[6]
1812.	1030,000.000[7]
1813.	1150,000.000

[1]) Příjmy dosáhly málem této sumy. Blížili jsme se rovnováze. Finance nebyly v žádném státu Evropy v stavu tak prospívajícím, tak málo obtížným pro národ. Před revolucí platilo 25 milionů obyvatelů ročně více do pokladnice státní než platilo 30 milionů lidí r. 1802.

[2]) Příjem a vydání jsou v rovnováze. Co přibylo vydání, v tom obsaženy jsou dosti znamenité sumy, vynaložené na sil-

nice, na vnitřní plavbu, na průplavy, na přístavy. Konečně válka s Anglickem vypuklá rozmnožila vydání o 35 milionů; čímž vzrostl budget tohoto roku na 624,530.000 franků.

³) Překročení bylo spůsobeno válkou, novými likvidacem státního dluhu, nadáním pokladnice amortisační 10 milionyi vzrostem služného soudcům a t. d.

⁴) Císařství mělo tenkráte 114 departementů.

⁵) Budgety r. 1808, 1809 a 1810 byly ustanoveny na 740 milionů. Toto bylo později překročeno následkem připojení různých zemí k císařství.

⁶) V této sumě obsaženy jsou budgety Říma, provincií ilyrských a Holandu. Od r. 1802 přibylo území 15.000[illegible] *mil* a obyvatelstva 15 milionů duší.

⁷) Až do r. 1811 byl chod finanční pravidelný; příjmy a vydání se vyrovnávaly, vše bylo v pořádku. Od roku 1812 neštěstím válečným byla všeliká opatření zmařena.

